

จดหมายเหตุการณ์เดินทางของรอล์ฟ ฟิตซ์

และ

จดหมายเหตุของวิลเลียมเคทีระ
เรื่องคณะทูตลังกาเข้ามาประเทศสยาม
นางสาวเนืงทา สุ่มกุล ค.ม. แปล

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

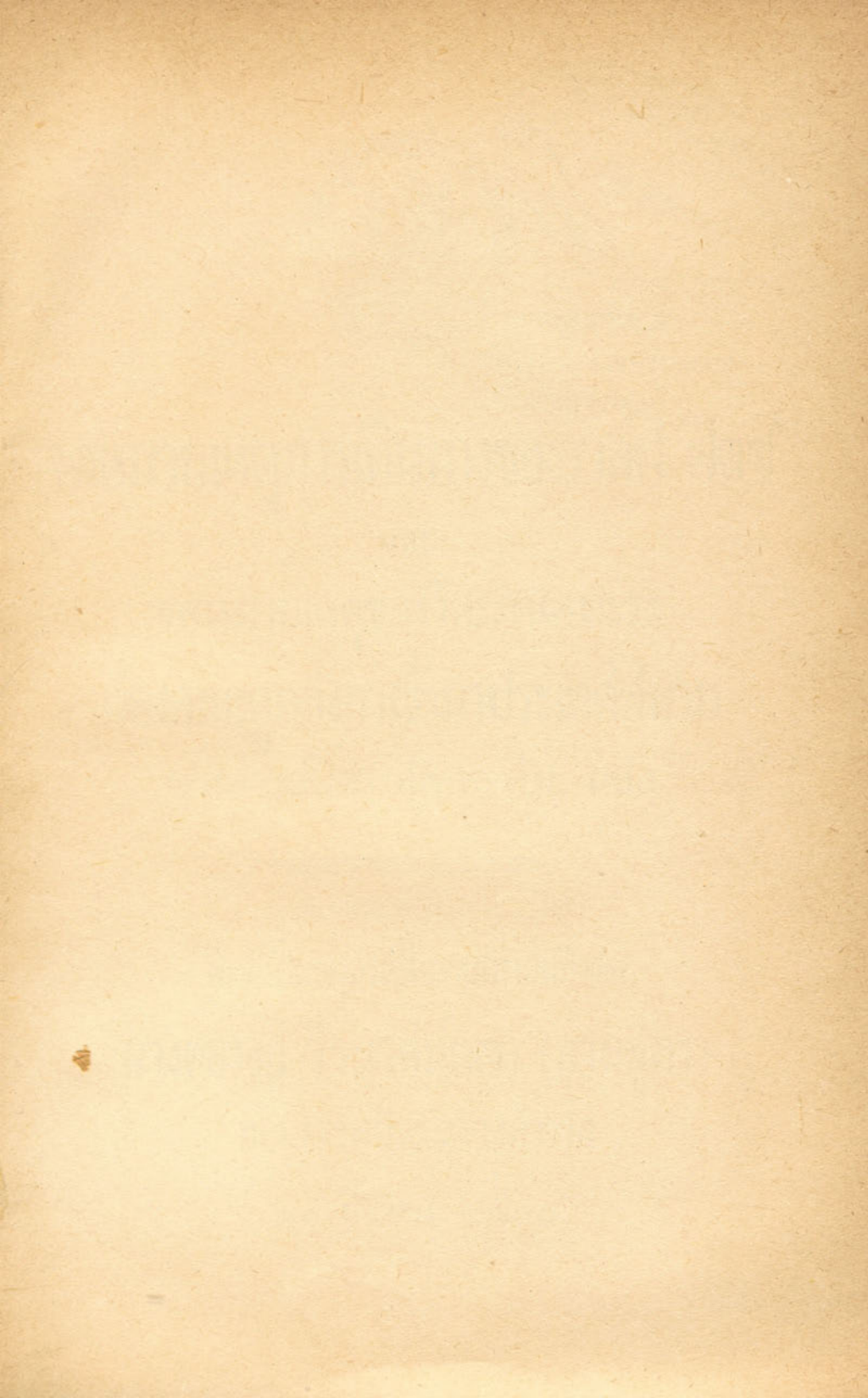
089.95911

พ717ท

อยู่ วีระเวศม์เลขา (สามลู่ตร)

ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส

๒๑ มีนาคม ๒๕๐๘

หอสมุดแห่งชาติ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์

จังหวัดกาญจนบุรี

จดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ ฟิตซ์

และ

จดหมายเหตุของวิไลภาเคทะระ
เรื่องคณะทูตลังกาเข้ามาประเทศสยาม
นางสาวเน้นหา สุ่มกุล ค.ม. แปล

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
นางทองอยู่ วีระเวศม์เลขา (สามสูตร)
ณ เมรุวัดประมูรวงศาวาส

๒๑ มีนาคม ๒๕๐๘

เลขห้อง ๗๑.

เลขหมู่ ๐๘๙.๙๕๙๑๑
พ ๗๑๗ ๓

เลขทะเบียน ๒.๓๐ ๖.๔/๒๕๖

นางทองอยู่ วีรเวศม์เลขา (สามสูตร)

ชาตะ วันที่ ๑๑ เมษายน ๒๔๒๗

มรณะ วันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๗

คำนำ

เนื่องในงานฌาปนกิจศพ นางทองอยู่ วีระเวศม์เลขา (ตามสูตร) กำหนดงานในวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๘ ณ เมรุวัดประยุรวงศาวาส นาย ชาติ วานิชสมบัติ ผู้เป็นหลานชาย ได้มาแจ้งแก่หัวหน้ากองวรรณคดี และประวัติศาสตร์ ขอให้ช่วยจัดหาหนังสือเพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ หัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ จึงได้เลือกเรื่องจดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ ฟิตซ์ กับจดหมายเหตุของวิลเลียมเคทเธรี เรื่องคณะทูตลังกาเข้ามาประเทศสยาม ซึ่ง น.ส. นันทา สุกกุล ศ.บ. (โบราณคดี) ประจำแผนกแปลและเรียบเรียง กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ เพิ่งแปลเสร็จใหม่ ๆ ให้ไปอ่านดูก่อน นายชาติ วานิชสมบัติ รับไปอ่านดูแล้วก็พอใจ ขอรับไปพิมพ์ทั้งสองเรื่อง

จดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ ฟิตซ์ (Ralph Fitch) นี้เป็นบันทึกเรื่องราวของราล์ฟ ฟิตซ์ พ่อค้าแห่งกรุงลอนดอน ซึ่งปรารถนาที่จะเห็นสภาพภูมิฐานบ้านเมือง ตลอดจนสินค้าพื้นเมืองของประเทศต่างๆ ทางอินเดียตะวันออก จึงชักชวนเพื่อนอีก ๔ คน ซึ่งมีอาชีพต่าง ๆ กัน คือ มร. ยอห์น นิเวเบร์ เป็นพ่อค้า มร. วิลเลียม ลิตต์ เป็นช่างเจียรไนเพชร มร. เฮมส์ สเตอร์ เป็นจิตรกร และ มร. วิซาร์ด สตาเปอร์ เดินทางจากกรุงลอนดอน เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๖ (ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช แห่งกรุงศรีอยุธยา) ผ่านเมืองตริโปลี ใน

ประเทศซีเรีย ผ่านเมืองกัวและเมืองต่าง ๆ ในประเทศอินเดียอีกหลายเมือง ข้ามแม่น้ำคงคาไปแคว้นเบงกอล ตัดเข้าเมืองพะโคหรือหงสาวดี เข้าไปเมืองเชียงใหม่ซึ่งอยู่ในราชอาณาจักรไทย แล้วย้อนกลับไปเมืองพะโคอีก ต่อจากนั้นก็ลงทางใต้ ไปเมืองมะละกา ไซแลน (Zeilan) โคชิน (Cochin) กลับถึงประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๔ รวมเวลาที่ราล์ฟ พิตซกับคณะเดินทางในคราวนี้เป็นเวลาถึง ๘ ปี จดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ พิตซนี้เป็นบันทึกการเดินทางชาวอังกฤษรุ่นแรกที่เข้ามาให้เห็นการณ์ทางเอเชียอาคเนย์ ส่วนพวกเรือที่สอง ซึ่งเดินทางเข้ามาในรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้บันทึกเรื่องราวไว้มากกว่า โดยเฉพาะเรื่องราวทางปัตตานี นครศรีธรรมราช บางกอก และกรุงศรีอยุธยา ซึ่งจะได้จัดการแปลเป็นไทยนำออกเผยแพร่ต่อไป

ราล์ฟ พิตซได้เขียนข้อความพรรณนาถึงสิ่งที่เขาได้พบเห็นตามเมืองต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียด เช่น พืชแปลก ๆ และขนบธรรมเนียมของชนชาติต่าง ๆ รวมทั้งสินค้าพื้นเมืองที่มีอยู่ทางประเทศตะวันออกตลอดจนภูมิประเทศที่เขาได้ผ่านไป จดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ พิตซฉบับนี้ จึงนับว่าเป็นประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์มาก น่าเสียดายที่ราล์ฟ พิตซไม่ได้เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ถ้าได้เข้ามาในครั้งนั้น คงจะบรรยายเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนภูมิประเทศของกรุงศรีอยุธยาให้เราได้ทราบโดยพิสดารก็ได้

จดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ พิตซนี้ มร. ริชาร์ด แฮกคลอยด์ (Richard Hakluyt M.A.) นักศึกษาชาวคราวแห่งวิหารคริสต์ ในมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ได้รวบรวมขึ้น และ

มอบให้สำนักพิมพ์ เจมส์แมคเลโฮส์กับบุตร (James Maclehose and Sons) จัดพิมพ์ขึ้นเป็นชุดรวม ๓๒ เล่ม เรื่องที่ มร. ริชาร์ด แปกคลอยด์ รวบรวมขึ้น มีเรื่องการเดินทางเรือของชาวอังกฤษอีกหลายคนที่ออกไปยังประเทศต่าง ๆ มีแผนที่ของเมืองสำคัญพิมพ์ประกอบด้วย สำนักพิมพ์ได้ตั้งชื่อหนังสือชุดนี้ว่า Hakluyt's Voyages หนังสือเล่มแรกได้ตีพิมพ์ใน ค.ศ. ๑๙๐๓ (พ.ศ. ๒๔๔๖) และเล่มสุดท้ายได้ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๕ (พ.ศ. ๒๔๔๘) สำหรับเรื่องจดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ พิตช์นัมฟ์อยู่ในเล่มที่ ๕ ของชุด Hakluyt's Voyages ตั้งแต่หน้า ๔๖๕-๕๐๕

ส่วนเรื่องจดหมายเหตุของวิลเลียมเคทเธรี เรื่องคณะทูตลังกา มาประเทศสยามนั้น ตีพิมพ์ในหนังสือวารสาร The Ceylon Journal of Historical and Social Studies Vol. 2 No. 1 ฉบับประจำเดือน มกราคม ค.ศ. ๑๙๕๘ (พ.ศ. ๒๕๐๒)

วิลเลียมเคทเธรีผู้เขียนจดหมายเหตุเรื่องนี้ มีศูนย์กลางหันที่ริม(เห็นจะเป็นท่านองปลัดกรม) เคยเข้ามากรุงศรีอยุธยาครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๒๘๘ เพื่อเข้ามาสืบสวนให้ทราบแน่ชัดว่า พระสงฆ์ไทยทรงคุณธรรม สมควรจะอาราธนาออกไปให้อุปสมบทชาวลังกาได้ และพระสงฆ์เหล่านั้นจะได้มีโอกาสออกไปอยู่ประเทศลังกาหรือไม่ ครั้นเข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยา ก็เห็นว่าพระสงฆ์ไทยมีคุณธรรม ควรจะไปให้อุปสมบทแก่ชาวลังกาได้เป็นอย่างดี และได้ทราบว่า ถ้าพระเจ้าแผ่นดินลังกามีพระราชสาส์นเข้ามา สมเด็จพระเจ้าบรมโกศก็จะทรงเป็นพระราชธุระ จัดคณะสงฆ์ส่งไปประดิษฐานสมณวงศ์ตามความประสงค์ของชาวลังกาด้วย ต่อมาพระเจ้าศรีวิชัยราชสิงหะ ซึ่งทรงเป็นพระราชธุระจัดหาพระสงฆ์ไปอุปสมบทชาว

ลังกาใต้สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๒๙๐ พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงห์ ผู้เป็น
พระภาดาของพระองค์มเหสี ได้ครองราชสมบัติ ทรงพระราชดำริเห็น
ควรจะจัดการเรื่องต่งส่งมณฑลในลังกาทั่วไปให้สำเร็จ เพื่จะได้เป็น
พระเกียรติยศแด่พระองค์สืบต่อไป จึงแต่งราชทูตให้เชิญพระราชสาส์น
เครื่องราชบรรณาการ เข้ามาขอพระสงฆ์ไทยออกไปให้อุปสมบทแก่
ชาวลังกาเมื่อพ.ศ. ๒๒๙๓

ราชทูตลังกาที่เข้ามาในคราวนี้มีบัตรปะโปละเป็นหัวหน้า และ
วิลาศเคระระก็ได้เข้ามาในคณะทูตคราวนี้ด้วย โดยมีตำแหน่งราชเป็น
ราชทูตที่ ๔ และได้เขียนจดหมายเหตุไ้เป็นภาษาลิงหล ต่อมานาย
เฟอร์นันโด (P.E.E Fernando) ได้แปลออกเป็นภาษาอังกฤษและตี
พิมพ์ในหนังสือดังกล่าวข้างต้น จดหมายเหตุของวิลาศเคระระนี้ยังไม่
เคยแปลออกเป็นภาษาไทย แต่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ได้เก็บข้อความตอนท้ายจดหมายเหตุของวิลาศเคระระ มาพิมพ์พร้อมกับ
จดหมายเหตุระยะทางราชทูตลังกาเข้ามาขอคณะสงฆ์ที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่ง
ได้พิมพ์รวมอยู่ในเรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทั่วไปแล้ว

เรื่องท่งต้องทตพิมพ์ในหนังสือนี้ หัวหน้ากองวรรณคดีและ
ประวัติศาสตร์ ได้ให้ น.ส. นันทา สุกกุล ศ.บ. (โบราณคดี) ประจำแผนก
แปลและเรียบเรียง กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ แปลจากภาษา
อังกฤษ สำหรับเรื่องจดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ ฟิตซนิน ได้
ขอให้นางสุศรี สวัสดิสงคราม (อ.บ., ป.ม., M.A.) หัวหน้าแผนก
หนังสือตัวพิมพ์ กองหอสมุดแห่งชาติ ตรวจแก้ ส่วนเรื่องจดหมายเหตุ
ของวิลาศเคระระนั้น ได้ขอให้ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร ผู้เชี่ยวชาญภาษา

สันตฤต กองหอสมุดแห่งชาติ ช่วยถอดข้อที่เป็นภาษาสิงหลออกเป็นภาษาไทย ซึ่งกรมศิลปากรขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย และหวังว่าหนังสือเรื่องนี้ ผู้สนใจศึกษาเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยา คงจะพอใจอ่านโดยทั่วกัน

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแด่ นางทองอยู่ วีรเวศม์เลขา (ตามสูตร) ตลอดจนให้พิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขอกุศลทั้งนี้จงเป็นปัจจัยดลบันดาลให้ นางทองอยู่ วีรเวศม์เลขา (ตามสูตร) ผู้ล่วงลับไปแล้ว ประสบแต่อิฏฐ์คุณมณูผล ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภาพทุกประการเทอญ.

กรมศิลปากร

๑๕ มีนาคม ๒๕๐๘

ประวัติย่อ

นางทองอยู่ วีระเวศม์เลขา (ตามสูตร) เกิดเมื่อวันศุกร์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีวอก จุลศักราช ๑๓๔๖ ตรงกับวันที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๒๗ ณ ที่บ้านตรอกสารภี อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี เป็นบุตรนายคำ นางอิม ขึ้นสมทรง มีอาชีพทางทำสวน ระหว่างเยาว์วัย ได้ช่วยเหลือบิดามารดาประกอบอาชีพตลอดมา จนกระทั่งมีอายุพอสมควร ได้ทำการสมรสกับ พ.ต. หลวงวีระเวศม์เลขา (ชวดตามสูตร) อดีตข้าราชการกระทรวงกลาโหม มีภูมิลำเนาอยู่ที่ตำบลคลองสาน จังหวัดธนบุรี มีชีวิตด้วยกันคนหนึ่ง คือ นางโนรี เวศุรีย์ ได้ทำการสมรสกับ พ.ต. หลวงราชเวชพิศาล (โตะ เวศุรีย์) และมีหลาน ๓ คน คือ

๑. นางเบญจวรรณ มัชฌมจันทร์
๒. นางเบญจรัตน์ วานิชสมบัติ
๓. นางสาวละออง เวศุรีย์

ต่อมานางโนรี เวศุรีย์ ได้ถึงแก่กรรมเสียก่อน จึงได้อยู่กับหลานตลอดมา นางทองอยู่ วีระเวศม์เลขา (ตามสูตร) เป็นคนมีระเบียบเรียบร้อย สะอาด มัธยัสถ์ และอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม มีความกรุณาปรานีต่อบรรดาญาติมิตรและลูกหลาน พร้อมทั้งมีพลานามัยแข็งแรงดี

ในราวปี พ.ศ. ๒๕๐๕ นางทองอยู่ วีระเวศม์เลขา (สามสูตร) ได้ล้มเจ็บลงด้วยโรคชรา ทำให้ร่างกายไม่ค่อยแข็งแรง ถึงกับต้องนอนอยู่กับที่นอนตลอดเวลา แต่ทว่า แชน ซา ยังคงเคลื่อนไหวได้ เมื่อหายดีแล้ว จึงไม่กำลังที่จะลุกขึ้นได้เช่นเดิม จำเป็นจะต้องปรนนิบัติกันตลอดมา

จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ตรงกับวันเสาร์ ที่ ๘ กุมภาพันธ์ ได้ล้มเจ็บลงเกี่ยวกับโรคหัวใจ แต่ก็ทุเลาขึ้นบ้าง ครั้นถึงวันพุธ ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ มีอาการทรุดหนักมาก แพทย์จึงแนะนำให้ไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล บุตรหลานจึงลงความเห็นว่าจะส่งไปยังโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เมื่อให้แพทย์ตรวจก็พบว่า เป็นโรคหัวใจอย่างแรง และให้การรักษายาอย่างดี จนสุดความสามารถ แต่อาการก็ยังไม่ดีขึ้น มีแต่ทรุดลงทุกที จนกระทั่งถึงวันอาทิตย์ ที่ ๑๖ เดือนเดียวกัน เวลา ๒๒.๔๕ นาฬิกา นางทองอยู่ วีระเวศม์เลขา (สามสูตร) ได้ถึงแก่กรรมอย่างสงบ ท่ามกลางความเศร้าสลดของบรรดาลูกหลานและเจ้าหน้าที่ทางโรงพยาบาล คำนวณอายุได้ ๘๐ ปี.

ภายในห้องตงศพคุณยายของอู่ วีระเศมเลขา (สามสูตร)

บุตรหลานมาร่วมทำบุญในงานศพคุณยาย

อัยยิกาณัฐรณียพจน์

๑ สองกรประนมแทน
ดวงจิตประจงใจ

๑ น้อมเกศประณตก้ม
บาทอัยยิกาเนย

ปทุมมาและมาลัย
จะอุทิศสืตต่างเทียน

วรคุณ ฐ หนักเศียร
มนะนี้กระลึกคุณ

คุณยายลำดับชนม์ดลเทียนดับ
เทียนชีวิตมิตหมดสลดใจ
เคยถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงรักษา
ความเมตตาปรานีมีเกินดวง
คุณแม่ตายยายเล่าก็เท่าแม่
จะเห็น้อยยากตราตรำไม่จ้านรจ
คุณยายล่วงทรวงหลานสะท้านโศก
เหมือนโลกแล้งแสงจันทร์อันอำไพ
พระคุณยายยายแผ่แน่ประจักษ์
เมื่อหลานทุกข์ยายทุกข์คลุกระคน
เมื่อหลานดีมีสุขยายสุขด้วย
รักหลานเท่าเท่ากันดังบรรยาย

มีดมัวอับหม่นหมองสุดพร้องไข
มีดอาลัยยังแล้วสุดแนวทรวง
เหมือนมารดาอบอุ้นพระคุณหลวง
ประทับดวงใจหลานทุกว้าววัน
มีท่างแหปกบ้องประคองขวัญ
รักหลานมันยังบุตรสุดฤทัย
แสนวิโยคนี้ก็น่าน้ำตาไหล
เหมือนวันไรแสงสุริย์พรมมีดมน
เมตตารักหลานยาสดาผล
ข้าปรีอปรนกรณามีขาวาย
ฤดีช่วยขึ้นเปรมเกษมหลาย
ยึดมั่นหมายอุเบกขาธรรมาตร

จึงเป็นพรหมสมศักดิ์หลักผู้ใหญ่
 เป็นเทวดาอาจารย์หว่านอาหาร
 จิตเยือกเย็นเด่นดวงทรงสมาน
 เปรมทางธรรมบำเพ็ญเป็นบุญญา
 ดำรงชนม์ดลกาลนานฉนำ
 เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรได้พักพิง
 เมื่อยายร่วงล่วงลับดับชีวิต
 ทั้งพวกหลานพานโคกวิโยคใจ
 แม้จะร่ำอยู่ว่าธรรมดาสัตว์
 เราก็ตายวายชีวิตนั้นนอน
 ด้วยเคยเห็นเย็นเข้ายายเราอยู่
 สุดว่าเทวเภาสุดอาลัย
 เคยเสนาะเพราะพจที่ยายสอน
 ตันนี้ไปไร้รสหมดพจี
 ไม่นานหนอรู้ไรไม่มีซาก
 เหลือกระดูกลูกหลานใส่พานเอา
 แต่ถึงร่างวางวายมลายลับ
 พระคุณยังยืนอยู่ครันเครง
 ตั้งแต่วันขึ้นธยายมลายดับ
 อภิศให้ได้สุขสนุกพราย
 ด้วยกุศลผลบุญอุตุนุนน้อม
 อีกผลบุญศีลทานหลานทำแทน

นำกราบไหว้ประนมสมสลอน
 คุณบวรเกินสรรพพรรณนา
 ยึดศีลทานไม่ขาดศาสนา
 ด้วยศรัทธามั่นคงเชื่อตรงจริง
 เป็นที่พำนักปราณหลานชายหญิง
 จัดเป็นสิ่งบุญนียที่อาไ
 ก็ไม่ผิดโพธิ์หักถูกผลักไส
 เหมือนนกไร้พฤษาสุดอวาร์ณ
 ที่อุบัตต้องตายสุดถ้ายถอน
 แต่จะยังรังสะทอนก็อ่อนใจ
 แล้วจูงยายกลับลับกษัย
 หาสิ่งใดมาเปรียบเทียบไม่มี
 ยายพรวอนให้งามตามวิถี
 จะได้มีผู้ใดสอนใจเรา
 พระเพลิงหากช่วงโหมที่โหมเผา
 คุณยายเราก็มั่นแค้นเอง
 คุณไม่ดับตามร่างช่างเหมาะเหม็ง
 คล้ายบรรเลงกล่อมใจไม่รู้วาย
 หลานประคับประคองผลกุศลหมาย
 ให้คุณยายได้เรื่องในเมืองแมน
 ที่ยายพร้อมอบรมสะสมแสน
 ด้วยใจแน่นมั่งหมายให้ยายเรา

จรรวมกันสรรสร้างทางชีวิต
 สุขเกษมเปรมปรีดิ์ไม่มีเบา
 โทษอันใดใหญ่่น้อยต่างพร้อมอยู่
 โปรดอภัยให้หลานผ่านระกำ
 เกิดชาติใดให้หลานได้พานพบ
 จนวนล่งลับนิพพานศานต่อนันต์

ยายสติดกพโชนไม่อับเฉา
 โปรดรับเอาผลดีพลีกรรม
 หลานไม่รู้ประพฤตียึดถล่ำ
 ให้ชื่นฉ่ำชีวิตนิรันดร์
 พ้องประสบคุณยายดังหมายมั่น
 ออย่าแปรผันอย่าพลาดทุกชาติไป

พจน์ประพันธ์สรรสร้างต่างบุปผา ขอบุชาพระคุณอันไสว
 พร้อมดวงจิตอุทิศหนุนละมุนละไม เป็นเทียนชัยจุดเจิมเฉลิมคุณ
 น้อมสักการกราบกราบราบศิระ คารวะคุณยายเจิดฉายสุนทร
 อวสานการขอบหวังตอบคุณ อภิศบุญทั้งหลายให้ยายเอย

จากหลาน

คณะหลาน ๆ ขอขอบพระคุณบรรดาท่านผู้มีเมตตาจิต ซึ่ง
ได้สละเวลามาให้เกียรติในโอกาสที่บำเพ็ญกุศล และทำการ
ฌาปนกิจศพคุณยายทองอยู่ วีระสมบัติเรา (สามสูตร) ในครั้ง
นี้โดยทั่วถึงกัน

หากมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดขาดตกบกพร่อง ทั้งในการต้อนรับและ
การรับรอง ขอประทานอภัยด้วยทุก ๆ ท่าน

ทวี-เบญจวรรณ	มัธยมจันทร์
ธาดา-เบญจรัตน์	วานิชสมบัติ
ละออง	เวศอรัญ

จดหมายเหตุการเดินทาง

ของ

ราล์ฟ ฟิตซ์

ในปี ค.ศ. ๑๕๘๓ (พ.ศ. ๒๑๒๖) ข้าพเจ้า ราล์ฟ ฟิตซ์ (Ralph Fitch) พ่อค้าแห่งลอนดอน ประารถนาจะได้เห็นประเทศต่าง ๆ ทางอินเดียตะวันออก โดยร่วมทางไปกับพ่อค้า ยอห์น นิวเบรี (John Newberie) ซึ่งเคยอยู่ที่เมืองออร์มิดมาก่อน และช่างเพชรวิลเลียม ลีดส์ (William Leedes) และจิตรกร เจมส์ สตอรี่ (James Story) นายริชาร์ด สตาเปอร์ (Richard Staper) ชาวเมืองและเหล่าพ่อค้าแห่งกรุงลอนดอน ส่วนใหญ่ออกเดินทางไปได้ด้วยความสามารถของเซอร์ เอ็ดเวิร์ด ออสบอร์น (Sir Edward Osborne) ตัวของข้าพเจ้าเดินทางไปกับเรือของลอนดอน ชื่อ ไทเกอร์ (Tyger) เราไปถึงตรีโปลิสในซีเรีย และจากนั้นเราก็เดินทางไปกับกองคาราวานเป็นเวลาวันไปถึงเมืองอาเลปโป (Aleppo) ขณะที่อยู่ในเมืองอาเลปโปนั้น เราพบเพื่อนร่วมทางดี จึงออกเดินทางไปยังเมืองเบียร์รา (Birra) ซึ่งใช้เวลาเดินทางบนหลังอูฐ ๒ วันครึ่ง

เบียร์รา เป็นเมืองเล็ก ๆ แต่มีอาหารอุดมสมบูรณ์มากและแม่น้ำยูเฟรติส (Euphrates) ไหลผ่านใกล้กำแพงเมือง ที่นเราซื้อเรือลำหนึ่ง

และว่าจ้างนายท้ายและคนเรือพร้อมเพื่อเดินทางไปเมืองบาบิโลน (Babylon) เรือเหล่านี้ ใช้สำหรับเดินทางเพียงครั้งเดียวเท่านั้น เพราะสายน้ำไหลพุ่งลงไปเร็วมาก จนเรือเหล่านี้ไม่อาจทวนน้ำกลับมาได้ เรือได้พาท่านมาถึงเมือง ๆ หนึ่งชื่อ เฟลูเกีย (Felugia) ที่นั่นท่านจะขายเรือได้เงินเพียงเล็กน้อย เพราะว่าราคา ๕๐ ที่เมืองเบียร่า ท่านจะขายได้ทันทีเพียง ๗ หรือ ๘ เท่านั้น จากเบียร่าถึงเฟลูเกียใช้เวลาเดินทาง ๑๖ วัน ในการเดินทางไม่สมควรที่จะไปตามลำพังลำเดียว เพราะถ้าหากเรือแตกท่านจะเดือดร้อน ในการป้องกันสินค้าของท่านให้พ้นมือชาวอาหรับ (Arabians) ซึ่งมักเข้าปล้นเสฉมอยู่ และในเวลากลางคืนเมื่อท่านจอดเรือก็จำเป็นอย่างยิ่งที่ท่านจะต้องมีเครื่องระวังเป็นอย่างดี เพราะชาวอาหรับที่เป็นขโมยจะว่ายน้ำมาและลักเอาสินค้าของท่านหลบหนีไป ด้วยเหตุนี้นี้เป็นการดีมาก เพราะคนเหล่านี้กลัวปืนเป็นอย่างมาก ในแม่น้ำยูเฟรติสจากเมืองเบียร่าถึงเมืองเฟลูเกีย มีสถานทាំងแห่งซึ่งท่านต้องเสียภาษีเป็นเงินหลายเมดินัส (Medines) สำหรับอุรุบริทุกตัวเดียวหรือหลายตัวรวมทั้งแพะเทียมบางชนิดและสุนัขด้วย ภาษันเก็บถวายไอรส์แห่งอาบอไรส์ (Aborise) ซึ่งเป็นเจ้าแห่งอาหรับและทะเลทรายกว้างใหญ่ทั้งหมด มีหมู่บ้านอยู่บางบนฝั่งแม่น้ำเฟลูเกีย ที่ซึ่งท่านชนของชนจากเรือที่บรรทุกมาจากเมืองเบียรานั้น เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ และจากที่นั่น ท่านก็จะเดินทางไปเมืองบาบิโลนได้ในเวลาวันเดียว

บาบิโลนเป็นเมืองที่ไม่ใหญ่มาก แต่มีประชาชนหนาแน่นและเป็นย่านของชนต่างด้าว เพราะเป็นทางไปสู่ประเทศเปอร์เซีย (Persia) ประเทศเตอร์กิก (Turkia) และประเทศอาเรเบีย (Arabia) จากเมืองนี้

เดินทางไปบักกองคาราวาน ไปยังประเทศดังก้าวมานี้ และสถานที่อื่น ๆ
 อีก ที่นี้เป็นที่รวมของชาวปลาญญาหารที่ใหญ่โตซึ่งมาจากอาร์เมเนีย
 (Armenia) ล่องลงมาตามลำน้ำไทกริส (Tygris) สิ่งของเหล่านี้บรรทุก
 มาบนแพที่ทำด้วยหนังแพะเป่าให้พองลม และป้อนแพด้วยไม้กระดาน
 แล้วจึงบรรทุกสินค้าลงบนแพนำล่องลงไปถึงเมืองบาบิโลน เมื่อชนสินค้า
 ขึ้นจากแพแล้ว ก็ปล่อยลมออกจากแพหนังแพะและบรรทุกกลับไปบน
 หลังอูฐเพื่อขนสินค้าล่องลงไปอีก ในอดีตเมืองบาบิโลนเป็นอาณาจักร
 ของเปอร์เซีย แต่ขณะนั้นชนตรงต่อประเทศเคอร์กี เหนือเมืองบาบิโลน
 ขึ้นไปหมู่บ้านที่สวยงามมากแห่งหนึ่ง จากที่นั่นจะผ่านมายังเมือง
 บาบิโลนได้โดยทางสะพานยาว ซึ่งทำด้วยเรือหลายลำผูกตรึงด้วยโซ่เส้น
 ใหญ่และผูกไว้แน่นกับฝั่งแม่น้ำทั้งสองฟาก เมื่อมีเรือผ่านขึ้นหรือล่อง
 ตามลำน้ำ เขาก็จะถอดเรือบางลำออกจนกระทั่งเรือที่จะผ่านได้ผ่านพ้น
 ไปแล้ว

หอคอยบาเบล (Babel) นั้น สร้างอยู่บนฝั่งแม่น้ำไทกริส ทาง
 ด้านประเทศอาร์เบีย ห่างจากเมืองประมาณ ๗ หรือ ๘ ไมล์ หอคอยนี้
 ปรี๊ดหักพังลงแล้วทุกด้าน ส่วนที่หักพังลงมากองพูนอยู่ดูเหมือนกับภูเขา
 ลุกย่อม ๆ จึงไม่เป็นรูปร่างหอคอยแต่อย่างใด หอคอยนี้สร้างด้วยอิฐ
 ดากแดด และบางส่วนมีฉาไม้ไผ่และใบปาล์มประกบอยู่ระหว่างแผ่นอิฐ
 ไม่เห็นจะมีประตูสำหรับจะเข้าไปข้างใน หอคอยนี้ตั้งเด่นอยู่บนที่ราบ
 กว้างใหญ่ระหว่างแม่น้ำยูเฟรติส (Euphrates) และแม่น้ำไทกริส (Tygris)

จากเมืองบาบิโลน เดินทางไปตามแม่น้ำยูเฟรติสเป็นเวลา ๒ วัน
 มาถึงที่แห่งหนึ่งเรียกว่า เอท (Ait) ได้เห็นสิ่งประหลาดอย่างหนึ่งใน
 ทุ่งนาใกล้ ๆ เอท (Ait) มันเป็นปากซึ่งพ่นน้ำมันดินเดือดพล่านกับมีควัน

ลักปรกออกมาเรื่อย ๆ แฉไปทั่วบริเวณ น้ำมันดินนี้ไหลบ่าไปในทุ่งนา
กว้างใหญ่ ซึ่งมีน้ำมันดินเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ พวกมัวร์กล่าวว่า มันเป็น
ปากนรก ด้วยเหตุที่น้ำมันดินเป็นจำนวนมาก ชาวเมืองนั้นจึงใช้น้ำมัน
ดินยาเรือด้านนอกให้หนา ๒ หรือ ๓ นิ้ว ดังนั้น น้ำจึงไม่รั่วเข้าไปในเรือ
ของตน เรือของคนเหล่านี้ เรียกว่าดานเนค (Danec) เมื่อแม่น้ำไทกริส
มีน้ำมาก ท่านอาจเดินทางจากเมืองบาบิโลนถึงเมืองบาโซรา (Basora)
ได้ในเวลา ๘ หรือ ๙ วัน ถ้ามีน้ำน้อยท่านก็จะเสียเวลาหลายวันขึ้นอีก

ในอดีต บาโซราอยู่ใต้การปกครองของชาวอาหรับ แต่ขณะนั้น
ขึ้นต่อประเทศเตอร์กิก แต่บางส่วนของเตอร์กิกก็อาจจะปราบให้ราบคาบได้
เพราะว่าชาวเมืองยังยึดเกาะบางแห่งในแม่น้ำยูเฟรติสไว้ และเตอร์กิกยัง
ไม่อาจเอาชนะคนเหล่านี้ได้ คนพวกนี้ล้วนเป็นขโมย และไม่คงหลัก
แหล่งที่พำนัก แต่อพยพไปเรื่อย ๆ พร้อมกับอูฐ แพะ ม้า บุตร ภรรยา
และข้าวของทั้งหมดของตน พวกผู้ชายสวมเสื้อคลุมพองใหญ่ ส่วนภรรยา
ห้อยห่วงทองแดงและห่วงเงินที่ห้อยลงมามากเต็มไปหมด ทั้งยังสวมกำไล
ทองแดงรอบข้อเท้าด้วย

บาโซรา ตั้งอยู่ใกล้อ่าวเปอร์เซีย และเป็นเมืองที่มีการค้าขาย
เครื่องเทศและเครื่องยาอย่างใหญ่โต สินค้าเหล่านี้มาจากเมืองออริมัส
ยังมีชาวสาคี ชาวจำนวนมหาศาลและต้นอินทผลัมขึ้นอยู่รอบ ๆ ทั่วไป
อาหารเหล่านี้ หล่อเลี้ยงชีพของชาวบาบิโลนและทุกประเทศ ตลอดจน
ออริมัส และทุกแคว้นแคว้นของอินเดีย ข้าพเจ้าเดินทางออกจากบาโซรา
ไปยังออริมัสลงทางอ่าวเปอร์เซีย ข้าพเจ้าไปในเรือที่ทำด้วยไม้
กระดานและเย็บให้ติดกันด้วยไคโร (Cayro) ซึ่งเป็นเชือกทำด้วยเปลือก

มะพร้าวและไม้ไผ่บางชนิดหรือฟางข้าว เย็บบนตะเช็บไม้กระดานเรือ
 เหตุนี้จึงทำให้เรือเร็วมาก เปอร์เซียเห็นอยู่ทางซ้ายมือเสมอ และ
 ฝั่งทะเลของอาหรับอยู่ทางขวามือ เรามานเกาะหลายเกาะ และใน
 บรรดาเกาะเหล่านั้น มีเกาะบาฮาริม (Baharim) ที่มีชื่อเสียง ไข่มุก
 ชนิดที่สดมาจากเกาะแห่งนี้ ซึ่งมีอยู่รอบ ๆ เกาะและทางด้านตะวันออก
 ออริมัตเป็นเกาะมีความยาวโดยรอบราว ๒๕ หรือ ๓๐ ไมล์ และ
 เป็นเกาะที่แห้งแล้งที่สุดในโลก เพราะไม่มีพืชพันธุ์ไม้ชนิดใด มีแต่เกลือ
 เท่านั้น ส่วนน้ำ, ไม้หรืออาหารสิ่งอื่น ๆ ที่จำเป็นนั้น ได้มาจากเปอร์เซีย
 ซึ่งอยู่ห่างออกไปราว ๆ ๑๒ ไมล์ ทุก ๆ เกาะที่อยู่โดยรอบออริมัต
 อุดมไปด้วยผลไม้ และเกาะเหล่านั้น ส่งอาหารทุกชนิดไปยังเกาะออริมัต
 ชาวโปรตุเกสมีปราสาทอยู่ที่นี่แห่งหนึ่ง ปราสาทนี้ตั้งอยู่ใกล้ทะเล ใช้
 เป็นที่พำนักของข้าหลวงต่างประเทศพระนครพระกรรมของพระเจ้าแผ่นดินโปรตุ-
 เกส กับมีทหารได้บังคับบัญชาอยู่จำนวนหนึ่ง ทหารบางส่วนอยู่ใน
 ปราสาท และบางส่วนอยู่ในเมือง ในเมืองนี้เป็นถิ่นพ่อค้าของทุกชาติ
 มีพ่อค้ามัวร์ และพ่อค้าเจนไทล์ (๑) (Gentile) มาก ทั้งเป็นย่านการค้า
 ใหญ่ มีสินค้าเครื่องเทศทุกชนิด ยา ไหม ผ้าไหม พรหมเปอร์เซียที่
 สวยงาม และเป็นที่รวมใหญ่ของไข่มุกซึ่งมาจากเกาะบาฮาริม และเป็น
 ไข่มุกที่ดีที่สุดในบรรดาไข่มุกทั้งหลาย และเป็นที่ชุมนุมของม้าเปอร์เซีย
 ซึ่งใช้กันอยู่ทั้งอินเดีย กษัตริย์ของเมืองนี้เป็นชาวมัวร์ ซึ่งโปรตุเกส
 เลือกลง และปกครองดูแลเอกชนหนึ่ง ผู้หญิงชาวเมืองนี้ แต่งกายแปลก
 มาก ทั้งมุก หู คอ แขน และขานนสวมห่วงฝังเพชรพลอย และ

(๑) หมายถึงคนนอกศาสนาที่มีใจนับถือศาสนาคริสต์

สวมตุ้มหูเงินและทอง และมีแผ่นทองยาวประดับอยู่เหนือจมูกด้านข้าง ความหนักของเครื่องรูปพรรณที่สวมอยู่ ทำให้หูของหญิงเหล่านั้นกว้างมาก จนผู้ชายสามารถสอดนิ้วสามนิ้วเข้าไปในใบหูของหญิงพวกนี้ได้

เมื่อเรามาถึงที่นั่นไม่นาน เราก็ถูกจับขังคุก และข้าหลวงแห่งปราสาทนั้น ซึ่งชื่อว่า ดอน มาทีแอส เดอ อัลบูเกอริก (Don Mathias de Albuquerque) ได้ยึดสินค้าส่วนหนึ่งไปจากเรา และจากนั้นในวันที่ ๓๑ ตุลาคม อัลบูเกอริก ให้เราลงเรือ และส่งเราไปยังอุปราศที่เมืองกัว (Goa) ซึ่งอุปราศในขณะนั้น คือ ดอน ฟรังซิสโก เดอ มาสซารีนาส (Don Francisco de Mascarenhas) เรือซึ่งเราลงไปเมืองกัวนั้น เป็นเรือของท่านข้าหลวง และได้บรรทุกน้ำไป ๓๒๔ ตัวด้วย สินค้าทุกชนิดที่บรรทุกเรือไปเมืองกัว และมีน้ำไปด้วยนั้น ไม่ต้องเสียภาษีในเมืองกัว น้ำต้องเสียภาษี แต่สินค้าไม่ต้องเสีย แต่ถ้าท่านมาในเรือที่มีได้นำมาด้วย ท่านต้องเสียภาษี ๘ เปอร์เซ็นต์สำหรับสินค้าของท่าน

ภายหลังที่เราได้ผ่านฝั่งทะเลซินดี (Zindi) ไปแล้ว เราได้มาถึงเมืองแรกของประเทศอินเดีย คือ เมืองซิดิอู (Diu) ในวันที่ ๕ พฤศจิกายน เมืองนี้ตั้งอยู่บนเกาะในอาณาจักรแคมเบีย (Cambaia) และเป็นเมืองที่แข็งแรงที่สุด ที่ชาวโปรตุเกสครอบครองในดินแดนแถบนั้น มันเป็นเมืองเล็ก แต่เป็นที่รวมสินค้าได้อย่างดี จากที่นั่นพ่อค้าได้บรรทุกสินค้าต่าง ๆ ลงเรือใหญ่หลายลำ เพื่อเดินทางไปยังช่องแคบเมกกะ, ออริมีต และทอน ๆ เรือเหล่านั้นเป็นเรือของพ่อค้าชาวมัรวรีและพวกคริสเตียน เรือของพวกมัรวรีไม่อาจผ่านไปได้นอกจากจะมีใบอนุญาตผ่านทางจากโปรตุเกส แคมเบียตต้า (Cambaietta) เป็นเมืองสำคัญ

ของแคว้นนั้น เป็นเมืองใหญ่และมีประชาชนหนาแน่น และสร้างอย่าง
สวยงาม เพราะเป็นเมืองของพวกเจนไทล์ แต่ถ้าเกิดมีข้าวยากหมาก
แพงขึ้น ประชาชนก็จะขายลูก ๆ ของตนในราคาถูก กษัตริย์องค์สุดท้าย
ของเคมเบีย คือ สุลต่านบาดู (Badu) ซึ่งสิ้นพระชนม์ในการเข้าโจมตี
เมืองดิอู และภายหลังไม่นานพระเจ้าโมกอร์มหาราช (Mogor) ได้ยึด
เมืองนี้ได้ พระเจ้าโมกอร์ทรงเป็นกษัตริย์แห่งเมือง (Agra) และเดลลี
(Delli) ซึ่งใช้เวลาเดินทาง ๔๐ วันจากเมืองเคมเบีย ที่เมืองนี้หญิง
สวมกำไลแขนทำด้วยงาช้างนับไม่ถ้วนทีเดียว แม้ว่าจะไม่มีเนื้อกิน
เขาก็ยังเป็นสุขกว่าที่จะไม่มีสร้อยสวม

ออกจากดิอู เรามาถึงดามาน (Daman) เมืองที่สองของ
โปรตุเกสในประเทศเคมเบีย ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองดิอูเป็นระยะทาง ๔๐ ลีเก
ที่นั่นไม่ใช่เมืองค้าขาย แต่มีชาวโหดและชาว มัมบ้านหลายหมู่บ้านซึ่ง
ครองความเจียบในยามสงบ แต่ในเวลาสงครามพวกข้าศึกได้เข้ามายึด
ครองหมู่บ้านเหล่านี้ จากนั้นเราเดินทางผ่านบาเซียม (Basaim) และ
จากบาเซียมไปยังตะนะ (Tana) สถานที่ทั้งสองแห่งมีการค้าขายไม่
ใหญ่โต มีเพียงชาวโหดและชาวเท่านั้น วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน เรามา
ถึงเมืองโชล (Chaul) ซึ่งตั้งอยู่ในทะเลที่มั่นคง มีเมือง ๒ เมือง ๆ หนึ่ง
เป็นของโปรตุเกส อีกเมืองหนึ่งเป็นของพวกมัวร์ เมืองของโปรตุเกส
นั้น ตั้งอยู่ใกล้ทะเลติดต่อกับอ่าว มีกำแพงล้อมรอบ เมืองเล็กที่อยู่เหนือ
ขึ้นไปเป็นของพวกมัวร์ ปกครองโดยกษัตริย์ชาวมัวร์ ทรงพระนามว่า
ซา-มาลูโค (Sa-Maluco) ที่นั่นเป็นย่านกลางที่สำคัญของเครื่องเทศ
ทุกชนิด เครื่องยา ไหม ผ้าไหม ไม้จันทน์ งาช้าง เครื่องลายคราม

มากมาย และน้ำดาลจำนวนมาก ซึ่งทำจากผลไม้เปลือกแข็งเรียก
 กาการา (Gagara) ส่วนต้นเรียกว่า ต้นมะพร้าว เป็นต้นไม้ที่ให้
 ประโยชน์มากที่สุดในโลก มีผลเต็มต้นอยู่เสมอ ทำน้ำดาลเมา ทำน้ำมัน
 น้ำดาล น้ำส้ม เชือก ก้านและใบมะพร้าว ใช้ทำจากมูลหลังคาบ้าน
 ทำใบเรือ ทำเสื้อสำหรับนั่งหรือนอน ทางมะพร้าวเอามาทำบ้านเรือน
 และทำไม้กวาด ลำต้นเอามาทำเรือ น้ำดาลมะพร้าวไหลออกจากยอด
 ของต้น เขาตัดวงมะพร้าวและมีดให้แน่น แขนงหม้อดินรองไว้บนต้น
 แล้วถ่ายน้ำดาลสดออกทุกเช้าเย็น และได้เปลือกไม้แห้งบางชนิดลง
 ไปเล็กน้อยแล้วทิ้งไว้ น้ำดาลสดจะกลายเป็นน้ำดาลเมาในเวลาไม่
 นานนัก

มีเรือเดินทางจากทุกภาคของอินเดีย ออริสสา และจากเมกะ
 มาสซูเมืองนี้เป็นจำนวนมาก ราษฎรเมืองนี้เป็นชาวมัวร์ และเป็น
 พวกเจนไทล์มาก พวกนี้ถือธรรมเนียมแปลกมาก คือนับถือวัวและ
 ใช้มูลวัวละเลงทาผนังบ้านเรือน เขาไม่ฆ่าสัตว์ใดๆ นอกจากตัวเหา
 เพราะถือว่าการฆ่าเป็นบาป ทั้งไม่กินเนื้อ ยังชีพอยู่ด้วยการรับประทาน
 เลือก มัน ข้าว และนม เมื่อสามีตาย ภรรยาจะเผาตัวตายไปด้วย
 ถ้านางยังมีชีวิตอยู่ต่อไปไม่เผาตัวตายแล้ว นางจะถูกโกนหัวและจะไม่
 มีใครคบค้าสมาคม กล่าวกันว่า ถ้าร่างต้องถูกฝังจะเป็นบาปหนัก เพราะ
 ซากศพจะกลายเป็นหนอนและสัตว์สกปรกอื่น ๆ เมื่อร่างถูกเผาไปแล้ว
 ตัวหนอนจะไม่มีอะไรกินอีกซึ่งทำให้คนนั้นบาป ฉะนั้น เขาจึงเผาศพเสีย
 ในแคมเบียคนจะไม่ฆ่าอะไรเลย ไม่ฆ่าแม้แต่ชีวิตเดียว ในเมืองนี้มี
 สถานรักษาสุนัข แมวพิการและนก และให้อาหารมดด้วย

กัวเป็นเมืองสำคัญที่สุดที่โปรตุเกสครอบครองอยู่ในอินเดีย ส่วน
 อูปราชนกอยู่ในวังที่เมืองนี้ เมืองกัวตั้งอยู่บนเกาะซึ่งมีเนื้อที่ราว ๒๕
 หรือ ๓๐ ไมล์ เป็นเมืองสวยงาม และเป็นเมืองของอินเดียที่น่าอยู่มาก
 เกาะนมรมันเต็มไปด้วยสวนผลไม้ มีต้นมะพร้าวมาก และมีหมู่บ้านอยู่
 บ้าง ที่นี้มีพ่อค้าทุกชาติมากมาย และมีขบวนเรือมาจากประเทศ
 โปรตุเกสทุกปี ขบวนเรือนี้ประกอบด้วยเรือขนาดใหญ่ ๔-๕ หรือ ๖ ลำ
 และจะมาทันก่อน ส่วนมากเรือจะมาในเดือนกันยายน และพักอยู่ราว
 ๔๐ หรือ ๕๐ วัน แล้วจึงเดินทางไปยังโคชิน เพื่อบรรทุกพริกไทยไป
 ประเทศโปรตุเกส บ่อยครั้งที่ทำให้เรือลำหนึ่งบรรทุกพริกไทยของเมืองกัว
 ส่วนลำอื่น ๆ นั้น เดินทางไปยังโคชิน ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองกัวไปทางใต้
 ๓๐๐ ลี้ก เมืองกัวตั้งอยู่ในประเทศยิดัลแคน (Hidalcán) ซึ่งอยู่ในชนบท
 ที่ใช้เวลาเดินทาง ๖-๗ วัน เมืองสำคัญของยิดัลแคนชื่อเมืองบิซาปอร์
 (Bisapor) พอมาถึงเมืองนี้ เราก็กฎจับขังคุกและถูกไต่สวนต่อหน้าคุลา
 การ ซึ่งเรียกร้องให้แสดงหนังสือสำคัญ และกล่าวหาว่าเราเป็นจารบุรุษ
 แต่คุลาการก็ไม่อาจพิสูจน์อะไรจากเราได้ เราจึงถูกขังต่อไปอีกจนถึงวัน
 ที่ ๒๒ ธันวาคม จึงได้รับปลดปล่อยให้เป็นอิสระ โดยต้องจ่ายเงินประกัน
 ตัวไว้สองพันดุกัท (Duckats) แต่ห้ามออกจากเมือง เงินประกันนี้
 หลวงพ่อสตีเวน (Stevens) นิกายเยซูอิต (Jesuite) ชาวอังกฤษ
 ซึ่งเราได้พบที่นั่น กับผู้ทนต์บดศาสนาิกายนั้น ซึ่งเป็นมิตรสหายของ
 หลวงพ่อ ได้ช่วยจัดหาเอามาประกันพวกเรา เราจ่ายเงิน ๒๕๐ ดุกัท
 (Duckats) ให้แก่เจ้าประกันชื่อแอนเดรียส ทาโบเรอร์ (Andreas
 Taborer) และเขายังเรียกเอาเงินเพิ่มจนอีก ๓๐๐ นั้น เราจึงยอมผูกคอต

อุปราชและตุลาการขอให้คืนเงินประกันให้ เพราะเห็นว่าเขายึดเงินของเราไว้เกือบ ๕ เดือน และไม่สามารถพิสูจน์ความผิดของเราได้ ท่านอุปราชให้คำตอบอย่างคมคายกับพูดว่า เราจะต้องหาหนทางให้ดีกว่านี้ ก่อนที่เวลาจะเนิ่นนานไป และว่าคนพวกนี้ จะหาเรื่องกับเราต่อไปอีก ฉะนั้น หนนี้เราจึงตัดสินใจหาทางไปสู่อิสรภาพ ดีกว่าที่จะตกอยู่ในอันตรายตลอดไป โดยอยู่อย่างทาสในเมือง เพราะมีผู้บอกเล่าให้ทราบว่าจะถูกบีบบังคับ ในวันที่ ๕ เมษายน ค.ศ. ๑๕๙๕ (พ.ศ. ๒๑๓๘) ในเวลาเช้าเราได้หนีออกจากที่นั่น และเมื่อข้ามแม่น้ำแล้ว เราก็กินบกไปเป็นเวลา ๒ วันด้วยความหิวฉิว ด้วยไม่รู้หนทาง ทั้งไม่มีคนนำทางด้วย เพราะเราไม่ไว้ใจใคร

เมืองแรกที่เรามาดัง ชื่อเมืองเบลเลอ์แกน (Bellergan) เมืองนี้มัตลาดใหญ่เป็นตลาดแห่งเพชร ทับทิม มรกตและหินอ่อนอื่น ๆ อีกหลายชนิด จากเมืองเบลเลอ์แกน เราเดินทางไปถึงเมืองบิซาปอร์ อันเป็นเมืองที่ใหญ่มาก เป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ในราชสำนักของพระองค์มีพวกเจ้านายอยู่หลายคน และคนพวกนี้เป็นพวกบูชารูปเคารพอย่างสูงสุด โดยสร้างรูปเคารพสูงตระหง่านไว้ในป่าและเรียกชื่อว่า พระเจดีย์ (Pagodaes) รูปเคารพบางอย่างทำเป็นรูปวัว, ลิง, ควาย, นกยูง และบางอย่างก็คล้ายบีค้ำจ เมืองนี้มั่งคั่งเป็นจำนวนมาก และใช้ช่างในการทำเครื่องสังคราม ด้วยที่นี้มีบ่อเงินดี ๆ อาคารบ้านเรือนสร้างด้วยหินสวยงามมากและสูงเด่น จากเมืองนี้ เราเดินทางไปถึงเมืองกุลคองดา (Gulconda) พระเจ้าแผ่นดินของเมืองนี้ ทรงพระนามว่า คุทูปแห่งราชาดี (Cutup de Lashach) ที่เมืองนี้ และในอาณาจักรยัตลัคเคน

และในประเทศของกษัตริย์เดอแคน (Decan) ได้พบเพชรในลำน้ำเก่าแก่ เมืองกลคอนดาเป็นเมืองที่สวยงามมาก ร่มเย็นเป็นสุข บ้านเรือนงดงาม สร้างด้วยอิฐและไม้สัก ทั้งอุดมสมบูรณ์ด้วยสวนผลไม้ขนาดใหญ่และน้ำจืด หญิงชายชาวเมืองนี้ นุ่งห่มด้วยผ้าผืนหนึ่งพันรอบลำตัวดองกลาง และไม่มีผ้าผืนอื่น ๆ อีกเลย อากาศที่นร้อนจัดมาก

ฤดูหนาวของที่นี่เริ่มต้นในราวปลายเดือนพฤษภาคม ในดินแดนภาคนี้เมืองท่าชื่อว่า มาสุลิปาทัน (Masulipatan) ซึ่งอยู่ห่างจากอ่าวเบงกอล (Bengala) ใช้เวลาเดินทาง ๘ วัน เรือหลายลำที่เดินทางมาจากอินเดีย พะโค (Pegu) และสุมาตรา นั้น บรรทุกพริกไทยเครื่องเทศ และสินค้าอื่น ๆ มาเต็มเพียบ ประเทศนี้เป็นประเทศที่มั่งคั่งมาก และอุดมไปด้วยผลไม้ จากที่นี้ข้าพเจ้าเดินทางไปยังเซอร์วิดอร์ (Servidore) ซึ่งเป็นประเทศที่งดงาม พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า พระเจ้าเบรด (Bread) บ้านเรือนราษฎรนั้นมั่งคั่งด้วยจากและสร้างด้วยดินเหนียว มีพวกมัวร์และพวกเจนไทล์อาศัยอยู่มาก นับถือศาสนาที่ไม่สู้แพร่หลายนัก จากเมืองนี้ ข้าพเจ้าเดินทางไปยังเมืองเบลลาปอร์ (Bellapore) และต่อไปยังเมืองบาร์รัมปอร์ (Barrampore) ซึ่งอยู่ในประเทศซีแลบติม-อีเชบาร์ (Zelabdim - Echebar) ในที่นี้เงินตราทำด้วยเงินชนิดหนึ่ง (Silver) เป็นรูปกลมและหนาเป็นเงินเนื้อดีมาก มีค่า ๒๐ เพนนี ซีแลบติม-อีเชบาร์ เป็นประเทศที่ใหญ่โตอย่างน่าอัศจรรย์ และมีพลเมืองมาก ในฤดูหนาวราวๆ เดือนมิถุนายน กรกฎาคมและสิงหาคมนี้ไม่มีผู้คนไปมาตามถนนเลย เว้นแต่แขกมามาเท่านั้น นาชนสูงมาก บ้านเรือนสร้างด้วยดินเหนียวและหลังคามุงจาก ที่นี้เป็นศูนย์กลางของ

การทำผ้าฝ้ายและผ้าฝ้ายปนขนสัตว์ระบายสี เป็นแหล่งใหญ่ของการ
ปลูกข้าวโพดและข้าว

เราได้พบพี่แต่งงานของเด็กชายอายุ ๘ หรือ ๑๐ ขวบกับเด็ก
หญิงอายุ ๕ หรือ ๖ ขวบอย่างมากมาย ทั้งในเมืองและในหมู่บ้าน
หลายแห่งที่เราได้ผ่านมา คู่สมรสแต่งงานประหนึ่งดงามมาก ซ้ำมาตัว
เดียวกันผ่านไปทั่วเมือง พร้อมทั้งมีผู้คนเบ้าบและร้องรำทำเพลงไปด้วย
และแล้วก็กลับมาบ้าน เลี้ยงอาหารซึ่งทำด้วยข้าวและผลไม้ แล้วเดินร่ำ
กันจนดึกดื่น และเป็นอันเสร็จพิธีแต่งงาน เขาไม่นอนด้วยกันจนกว่า
จะอายุ ๓๐ ปี คนเหล่านี้เล่าว่า ที่แต่งงานลูกคงแต่อายุน้อยมากก็เพราะ
มักกลัวเมื่อสามีตาย ภรรยาจะต้องถูกเผาไปกับสามีด้วย ดังนั้นถ้าพ่อ
ตาย ลูกก็ยังมีพ่อมูญธรรม (พ่อของสามีหรือภรรยา) ช่วยเหลืออุปการะ
เด็กซึ่งแต่งงานแล้ว และว่าผู้เป็นพ่อจะไม่ปล่อยให้บุตรชายไม่มีภรรยา
ทั้งไม่ปล่อยให้บุตรสาวไม่มีสามีเป็นอันขาด จากเมืองนี้ เราเดินทางไป
ยังเมืองแมนโดเวย์ (Mandoway) ซึ่งเป็นเมืองที่แข็งแรงมาก เมืองนี้
ถูกกองทัพของประเทศซีแลบติม-อิเซบาร์ โอบล้อมอยู่เป็นเวลา ๑๒ ปี
ก่อนที่จะได้ชัยชนะ เมืองแมนโดเวย์ตั้งอยู่บนภูเขาสูงใหญ่มาก ทำนอง
เดียวกับปราสาทส่วนมากและมีอาณาเขตกว้างใหญ่ จากที่นั่นเราไปยูนิ
(Ugini) และเซอร์ริง (Serringe) เราตามมาทันเอกอัครราชทูตของประเทศ
ซีแลบติม-อิเซบาร์ กับคณะ อันมีคนจำนวนมากทั้งช้างและอูฐ เมือง
นี้มีการค้าและผ้าฝ้ายอย่างใหญ่โต และเป็นคลังของเครื่องยาต่าง ๆ ด้วย
จากนั้นเราเดินทางไปยังอักรา ผ่านแม่น้ำหลายสายซึ่งเนื่องจาก
เป็นฤดูฝน น้ำจึงมากจนเราต้องลงลุยน้ำและว่ายน้ำบ่อยครั้งเพื่อรักษา

ชีวิต อัคราเป็นเมืองใหญ่มาก และมีพลเมืองหนาแน่น เมืองนี้สร้างด้วยหินมีถนนกว้างและสวย ยังมีแม่น้ำงามไหลผ่านเมืองไปลงอ่าวเบงกอล มีปราสาทงดงามมั่นคงและมีคูน้ำรอบ มีพวกมัวร์และพวกเจนไทล์มาก พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าพระเจ้าซีแลบติม—อิเชบาร์ พลเมืองส่วนมากเรียกพระองค์ว่า พระเจ้าโมกอร์มหาราช เราเดินทางต่อไปยังเฟเธปอร์ (Fatepore) ซึ่งเป็นเมืองที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน เมืองนี้ใหญ่กว่าอัครา แต่บ้านเรือนและถนนหนทางไม่สู้งดงามนัก พลเมืองมีมากทั้งพวกมัวร์และพวกเจนไทล์

มีเรื่องเล่ากันว่าเชื่อถือได้ว่า ในอัคราและเฟเธปอร์พระเจ้าแผ่นดินมีช้าง ๓,๐๐๐ เชือก มีม้า ๓๐,๐๐๐ ตัว มีควาญเชือก ๓,๕๐๐ ตัว และมีนางสนม ๘๐๐ คน ที่นักรบไปด้วยแมวป่าคล้ายเสือดำ^(๑) (Ounces) เสือ, ควาย, ไก่และเหยี่ยว (Haukes) ซึ่งดุแปลกมาก พระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ที่พระราชวังที่เรียกกันว่า เดริกแคน (Dericcan) อัคราและเฟเธปอร์เป็นเมืองที่ใหญ่มากทั้งสองเมือง แต่ละเมืองนั้นใหญ่กว่ากรุงลอนดอน และมีพลเมืองมาก สองเมืองนี้อยู่ห่างกัน ๓๒ ไมล์ และตลอดทางนั้น เป็นตลาดขายอาหารและสิ่งอื่นๆ เต็มไปหมด เหมือนอยู่ในตัวเมือง ผู้คนมากจริงๆ เหมือนกับว่าอยู่ในตลาด ชาวเมืองนมเกวียนสวยงามยิ่ง และเกวียนส่วนมากสลักลวดลายและปิดทอง มีล้อ ๒ ล้อ ใช้วัวเล็ก ๆ ๒ ตัวลาก ตัวขนาดสุนัขขนาดใหญ่ของเราในประเทศอังกฤษ และจะวิ่งไปราวกับม้า เกวียนเล่มหนึ่ง ๆ นั้นได้ ๒ คน หรือ ๓

(๑) แมวขนาดใหญ่คล้ายเสือดำ เป็นพันธุ์ที่สวยงามชนิดหนึ่ง ตัวยาวประมาณ ๔ ฟุต หางมีขนหนา ตัวสีเทา-ขาว มีจุดดำ มีถิ่นที่อยู่แถบธิเบตหรือไซบีเรียก่อนนี้

คน เกวียนเหล่านั้น บุคลุมด้วยผ้าไหมหรือผ้าที่สวยงามมาก และใช้กันเหมือนรถม้า (Coches) ของเราในอังกฤษ ที่นั่นเป็นที่ชุมนุมใหญ่ของพ่อค้าจากเปอร์เซีย และที่ออกมาจากอินเดีย และเป็นที่รวมของสินค้าทั้งหลายจำพวกไหม ผ้า หินมีค่าอันมีทับทิม เพชรและไข่มุก พระเจ้าแผ่นดินฉลองพระองค์ในชุดคามิ (Cابية) สีขาว ทำเหมือนเสื้อเชิ้ต มีสายเชือกผูกรวบไว้ข้างหนึ่ง และผ้าผืนเล็กที่ปกพระเคียรนั้นมักใช้สีแดงหรือสีเหลือง ไม่มีใครเข้าไปในพระราชวังของพระองค์ นอกจากพวกชนที่ทักคอยดูแลนางสนมของพระองค์

เราพักอยู่ในเพเทปอร์ตตลอด ๓ เดือน จนกระทั่งถึงวันที่ ๒๘ กันยายน ค.ศ. ๑๕๙๕ (พ.ศ. ๒๓๓๘) ครั้นแล้วยอห์น นิวเบร์ ซึ่งขึ้นหัวหน้า ออกเดินทางมุ่งตรงไปเมืองลาฮอร์ (Lahor) และจากที่นั่นก็ตัดสินใจเดินทางไปเปอร์เซีย และต่อไปยังเมืองอาเลปโปหรือคอนสแตนติโนเบิล เขาอาจเดินทางไปถึงที่นั่นในไม่ช้า ส่วนข้าพเจ้ามุ่งตรงไปเบงกอลและไปพะโค เราสัญญากับข้าพเจ้าว่า ถ้าพระเจ้าทรงโปรด เราจะมาพบข้าพเจ้าในเบงกอลภายในเวลา ๒ ปี โดยจะโดยสายเรือที่เดินทางจากประเทศอังกฤษมา ข้าพเจ้าทั้งวิลเลียม ลิตล์ ช่างทองไว้ให้ทำการราชการกับพระเจ้าซีเลบดิน—อิเชบาร์ ที่ในเมืองเพเทปอร์ต พระองค์ทรงโปรดปรานวิลเลียมมาก และพระราชทานบ้านให้เขาหลังหนึ่ง พร้อมทั้งทาส ๕ คน ม้า และพระราชทานเงินวันละ ๖ S.S. ทุกวัน ข้าพเจ้าออกเดินทางจากอัคราไปยังชาทาแกม

ในเบงกอล ในชบวนเรือ ๓๘๐ ลำ ซึ่งบรรทุกเกลือ ผืน บานพับ (Hinge) ตะกั่ว พรหม และสินค้าอื่นๆ นานาชนิด ล่องลงมาตามลำน้ำ

ยมนา (Jemena) นั้น พ่อค้าส่วนใหญ่เป็นชาวมัวร์และเจนไทล์ ใน
 ประเทศเหล่านี้ มีพิธีกรรมแปลก ๆ มากมาย พวกพราหมณ์ซึ่งเป็นพระ
 มาที่แม่น้ำ มีเชือกสายรุ้งคล้องคอมัฬรียตรองมาก และเอามือทั้งสอง
 วกนาขึ้นมาและชักสายรุ้งด้วยมือทั้งสอง แล้วยืนแขนข้างหนึ่งไปข้าง
 หลัง แขนอีกข้างหนึ่งเหยียดไปข้างหน้า ถ้าเมื่อกาศไม่หนาวจัด
 พวกพราหมณ์จะชำระร่างกายด้วยน้ำเย็นหรือน้ำอุ่น พวกเจนไทล์เหล่านี้
 ไม่กินเนื้อที่ไม่ฆ่าสัตว์ใด ๆ เขาตำรังชีวิตอยู่ด้วยข้าว เนย นม และ
 ผลไม้ เขาเปลือยกายสวดมนต์ในน้ำ เปลือยกายปรุงและกินอาหาร
 ส่วนการทรมานถึงขารนั้น ใช้วิธีนอนราบลงกับพื้นดินแล้วลุกขึ้นยืน
 และหมุนรอบตัวประมาณ ๓๐ หรือ ๔๐ ครั้ง และชูมือทั้งสองไปทางดวง
 อาทิตย์แล้วกลมลงแนบพื้นดิน แขน ขา เหยียดยาวออกไป ขาขวาทับ
 ขาซ้ายเสมอ ทุกครั้งทนนอนลงไป จะเอานิ้วทำเครื่องหมายทพน เพื่อจะให้
 ทราบว่าบาปของตนหมดสิ้นเมื่อไร ส่วนพราหมณ์เจิมหน้าผาก หู และ
 คอหอยของตนด้วยจุณเจิมดีเหลืองชนิดหนึ่ง และทำตักนทุกเช้า มีชาย
 ขรบางคนที่ถือกล้องแบ่งผิงดีเหลืองเดินไปในถนนและเจิมศีรษะ คอ ให้
 ทุกคนที่พบ ฝ่ายพวกภรรยา นั้น มาที่ผิงแม่น้ำ ๓๐—๔๐ หรือ ๓๐ คน
 ร้องเพลงและอาบน้ำชำระกาย แล้วประกอบพิธีของตน เจิมที่หน้าผาก
 ที่หน้า แล้วหวนกลับไปพร้อมกับทองมอนด์ บุตรหญิงของหญิงเหล่านี้
 จะแต่งงานเมื่ออายุ ๓๐ ขวบหรือก่อน ๓๐ ขวบ ผู้ชายอาจมีภรรยาได้
 ถึง ๗ คน พวกนี้เป็นคนเจ้าเล่ห์ร้ายยิ่งกว่าพวกยิว เมื่อทำความเคารพ
 กัน ก็ยกมือขึ้นแตะศีรษะและกล่าวว่า ราม, ราม (Rame, Rame)

จากเมืองอัครา ข้าพเจ้ามายังเมืองปราก (Prage) อันเป็นที่
แม่น้ำมุนาไหลมารวมกับแม่น้ำคงคา (Ganges) อันกว้างใหญ่ และ
แม่น้ำมุนาก็ดำมืดซอไป แม่น้ำคงคาไหลมาทางตะวันตกเฉียงเหนือแล้ว
ไหลไปทางตะวันออกลงสู่อ่าวเบงกอล ในดินแดนแถบนี้ ชุกชุมไปด้วย
เสือ นกกระทา นกเขา และมีฝูงนกอื่น ๆ อีกมากมาย ในเมืองเหล่านี้
มีคนขอทานเปลือยกายจำนวนมาก และชาวเมืองก็เอาใจใส่คนพวกนี้
มาก เขาเรียกพวกขอทานนี้ว่า สเชสชี (Scheschis) ข้าพเจ้าเห็นคนหนึ่ง
ที่ทุเรศกว่าคนอื่น ๆ เขาเปลือยกายได้ครายาวมาก และใช้ผมของตน
คลุมอวัยวะเพศไว้ เล็บมือบางเล็บยาวถึง ๒ นิ้ว เพราะเขาไม่ตัดออกเลย
และไม่พูดไม่จา คนที่ติดสอยห้อยตาม ๘ หรือ ๑๐ คนเป็นผู้พูดแทน เมื่อ
มีผู้ใดพูดด้วยก็จะเอามือประทับทอก ค้อมตัวลงแต่ไม่พูดตอบ ทั้งไม่ยอม
พูดกับพระเจ้าแผ่นดินด้วย เราออกจากเมืองปรากลงไปตามแม่น้ำคงคา
แม่น้ำตอนนั้นกว้างมาก ฝั่งเป็นแหล่งใหญ่ของปลานานาชนิด และเป็น
ที่อยู่ของนกป่า เช่น หงส์ ห่าน นกกระเรียนและนกจำพวกอื่น ๆ อีกมาก
ชนบทนั้นเต็มไปด้วยผลไม้ และมีพลเมืองหนาแน่น ผู้ชายส่วนมากโกน
หนวดเคราและไว้ผมยาวมาก นอกจากบางคนซึ่งโกนหมดทั้งศีรษะเว้น
ตอนกระหม่อมไว้ และบางคนก็ไว้ผมเหมือนกับเอจ้านครอบศีรษะไว้
แล้วโกนผมรอบ ๆ ศีรษะออก เว้นไว้แต่ตอนกระหม่อม ในแม่น้ำคงคา
มีเกาะหลายเกาะ น้ำจัดสนิทและเป็นชนบทที่มากล้นไปด้วยผลไม้

จากที่นี่เราเดินทางไปยังพาราณสี (Bannaras) ซึ่งเป็นเมืองใหญ่
เป็นแหล่งใหญ่ที่ทำผ้าผ้ายและผ้าเชซซ์ (Shashes) สำหรับพวกมัวร์ ใน
เมืองนี้เป็นพวกเจนไทล์ทั้งนั้น และเป็นพวกที่เคารพนับถือรูปเคารพที่แก่

กลายเป็นว่าพวกท้าวเจ้าเคยเห็นมา พวกเจนไทรก็มาแย่งเมืองนั้นได้
 ขุดขึ้นมาจากประเทศไกลๆ ตามฝั่งแม่น้ำแถบนี้มีบ้านเรือนส่วยงามมาก
 ในบ้านทุกบ้านหรือส่วนมากจะมีรูปปั้นประดิษฐานอยู่ รูปปั้นเหล่านี้
 ทำด้วยหินและไม้กระเดียดไปทางไม้เนื้อดี บางรูปก็เหมือนสิงโต เสือตัว
 และสิงห์ และรูปปั้นบางรูปทำเหมือนปศุสัตว์ ๕ แขน ๕ มือนั่งขัดสมาธิ
 บางรูปถือสิ่งของไว้ในมือด้วยและบางรูปก็ถือของอื่น ๆ เวลารุ่งอรุณ
 และก่อนรุ่งอรุณ มีชายหญิงออกจากเมืองมาอาบน้ำในแม่น้ำคงคา
 และมีชายชราหลายพวกซึ่งมานั่งประจำที่ ๆ จัดไว้โดยเฉพาะของตนแล้ว
 ส่ายยมนต์ แล้วให้ฟางข้าว ๓-๔ ชั้นแก่ผู้คน ซึ่งคนเหล่านี้จะนำฟาง
 ข้าวไปและถือกำไ้วางนิ้ว ในขณะที่อาบน้ำชำระกาย ชายชราบางคน
 ก็มานั่งเพื่อเจิมหน้าผากให้แก่ฝูงชน ชายชราเหล่านี้มีข้าว, ข้าวบาร์เลย์
 หรือเงินเล็กน้อยอยู่ในผ้าซิ่นหนึ่ง โดยที่เมื่อฝูงชนอาบน้ำเสร็จแล้ว
 ก็ให้ของเหล่านี้แก่ชายชรา ซึ่งนั่งส่ายยมนต์อยู่ หลังจากนั้นคน
 เหล่านี้ไปที่รูปเคารพต่าง ๆ และทำพิธีบวงสรวง เมื่อทำพิธีเสร็จแล้ว
 ชายชราที่สวดมนต์ออกบางตอนเพื่อความศักดิ์สิทธิ์

เทวรูปเคารพนานาชนิด ซึ่งเรียกตามภาษาของคนพวกนั้นว่า
 อาดา (Ada) นั้น ประดิษฐานอยู่ในที่หลายแห่ง เทวรูปเหล่านี้ สลักขึ้น
 ด้วยหินชนิดต่าง ๆ ชาวเมืองพากันสร้างน้ำเทวรูปแล้วไปรยข้าวเจ้า ข้าว
 สาลี ข้าวบาร์เลย์และสิ่งของอื่นๆบางชนิด ลงบนเทวรูปนั้น อาดา (Ada)
 นี้มี ๔ กร ยิ่งกว่านั้นมักกว้างใหญ่ทำด้วยหินคล้ายกับบ่อ และมีชั้นบันได
 สำหรับไต่ลงไป น้ำในบ่อนี้สกปรกมากและส่งกลิ่นเหม็น เพราะดอกไม้
 จำนวนมากที่ชาวเมืองโยนลงไปบ่อเรื่อย ๆ ทำให้น้ำเหม็น มีคนลง

ไปในบ่อมาก ๆ เสมอ เพราะกล่าวกันว่า เมื่อคนลงชำระกายในบ่อนั้น แล้ว จะปลดเปลื้องบาปกรรมต่าง ๆ ของตนได้ กล่าวกันว่า เป็นเพราะ เทพเจ้าทรงสถานกายในสถานที่แห่งนี้ ผู้ที่ลงไปในบ่อจะกอบเอาทราย ที่บ่อนั้นมาและว่าเป็นทรายศักดิ์สิทธิ์ พวกนี้ไม่สวดมนต์นอกจากขณะ ที่อยู่ในน้ำและอาบน้ำดำหัวและวกชนมวดด้วยมือทั้งสอง แล้วก็หมุนตัว ไปรอบ ๆ แล้วตมมน้ำเล็กน้อย ๓ ครั้งด้วยกัน ครั้นแล้วก็กลับไปเทวรูป ซึ่งประดิษฐานอยู่ในเทวสถาน บางคนจะทำความสะอาดพื้นที่เทวสถาน ขั้วระยะความยาวของร่างตน แล้วสวดมนต์ทพน พร้อมกับเหยียดแขน ขาออกไปแล้วก็ลุกขึ้น แล้วนอนลงใหม่และจุบพื้นดิน ๒๐ หรือ ๓๐ ครั้ง ขณะที่ทำเช่นนั้นจะไม่ขยับเท้าขวาเลย บางคนก็ใช้หม้อขนาดเล็กและ ใหญ่ ๕๐ หรือ ๖๐ ใบในการประกอบพิธีของตน แล้วถนัดกระดิ่งเล็ก ๆ ในขณะที่ตมมน้ำของในหม้อเหล่านั้น ๓๐ หรือ ๓๒ ครั้ง แล้วก็เขียนน้ำ เป็นวงรอบ ๆ หม้อเหล่านั้น และสาธยายมนต์ แล้วต่างก็นั่งลงใกล้หม้อ ของตนและเอื้อมมือไปแตะหม้อกับท้องบันคาถาต่าง ๆ หลายครั้ง เมื่อ ทำเสร็จแล้ว ก็ไปที่เทวรูปและถวายเครื่องบวงสรวง ซึ่งคิดว่าศักดิ์สิทธิ์ มาก แล้วเจิมหน้าผากให้คนเป็นอันมากที่นั่งอยู่ ณ ที่นั้น ซึ่งพวกนี้ถือว่า เป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่ คนจะมาชุมนุมกันอาบน้ำในบ่อนี้คราวละ ๕๐ คน บางครั้งถึง ๑๐๐ คน และถวายเครื่องบวงสรวงแก่รูปเคารพเหล่านั้น

ในเทวาลัยบางแห่งมีเทวรูปยืนประดิษฐานอยู่หลายองค์ ใน ฤดูร้อนจะมีคนมานั่งใกล้ ๆ ถัดพิศคอยโบกลมให้แก่เทวรูปเหล่านั้น และ เมื่อคนพวกนี้ เห็นคนเข้ามาในเทวาลัยก็จะถนัดกระดิ่งเล็ก ๆ ที่แขวนอยู่ ใกล้ ๆ ตัว คนที่เข้ามาโดยเฉพาะที่มาจากชนบท ก็จะบริจาคทานให้

เทวรูปส่วนมากเป็นสัมฤทธิ์ มือเป็นทองเหลืองทงมีเล็บยาว บางองค์
ทรงนกยูงและนกชนิดอื่นซึ่งมีลักษณะน่ากลัว มีปากเป็นจระเขยยาว
เทวรูปบางองค์มีลักษณะเป็นแบบ ๆ ต่างกันไป แต่ไม่มีสักองค์ที่พระ
พักตร์งาม ในบรรดาเทวรูปเหล่านี้ มือขององค์หนึ่งซึ่งคนเคารพบูชามาก
เป็นพิเศษ โดยกล่าวว่าพระองค์ประทานสิ่งทั้งปวง ให้ทั้งอาหารและ
เครื่องนุ่งห่ม มีคน ๆ หนึ่งนั่งใกล้เทวรูปองค์เดิม ถือพัดคอยโบกลม
ให้ ที่เมืองนั้นเผาศพคนตายลงเป็นเถาถ่าน บ้างก็เผาจนไหม้เกรียมอยู่ในไฟ
แล้วก็โยนทิ้งลงไปในน้ำ สุนัขและสุนัขจิ้งจอกก็ตรงเข้ากัดกินร่างนั้น
ทันที ผู้เป็นภรรยาจะเผาศพตัวเองพร้อม ๆ กับสามีเมื่อสามีตาย ถ้าภรรยา
ไม่ยอมทำเช่นนั้น ก็จะต้องถูกโกนศีรษะ และหลังจากนั้นก็ไม่มีใครแยแส
ด้วยอีก ผู้คนที่ไปมาสวนดวล่อนจ้อน มีผ้าผืนเล็ก ๆ พันกายอยู่เท่านั้น
ผู้หญิงสวมห่วงทองแดง ดิบก และห่วงเงินที่คอ แขน และสวมกำไลกลม
ทำด้วยงาช้างประดับด้วยหินอำพันและหินโมรา เขาเจิมหน้าผากเป็นแต้ม
ใหญ่สีแดง กับเขียนเส้นสีแดงขึ้นไปข้างบนและทำเป็น ๓ หยัก ใน
ฤดูหนาวซึ่งเป็นเดือนพฤษภาคมของเรา ผู้ชายสวมเสื้อคลุมทำด้วยผ้าฝ้าย
เย็บเป็นนวมเหมือนฟูกของเรา และหมวกนวมเหมือนหมวกพ่อค้าขาย
ของชำ ทำช่องโหว่เพื่อให้มองเห็นได้ แล้วผูกรวบไว้ที่ไต่กกหู ถ้ามี
ผู้ป่วยชายหรือหญิงและอยากตาย เขาจะให้คนป่วยนอนเบ่งหน้า
เทวรูปตลอดคืน และว่าเทวรูปจะช่วยให้รอดชีวิต หรือไม่ก็บันดาล
ให้ตายไป ถ้าคืนนั้นไม่มีอาการดีขึ้น บรรดามิตรสหายจะมานั่งอยู่ด้วย
ประเดี๋ยวหนึ่งและร้องไห้ หลังจากนั้น จะหามคนเจ็บไปที่ริมแม่น้ำและ
วางลงบนแพเล็ก ๆ ทำด้วยไม้ไผ่และปล่อยให้แพลอยไปตามน้ำ

เมื่อคนชาวเมืองนี้แต่งงานกัน ชายและหญิงจะมาที่ริมฝั่งน้ำ กับมีชายชราเรียกกันว่าพราหมณ์หรือพระคนหนึ่ง กับแม่โคและลูกโคหรือแม่โคกำลังมีท้องไปด้วย แล้วชายและหญิง แม่โค ลูกโค และพราหมณ์ก็ลงไปในน้ำด้วยกัน คนทั้งสองให้ผ้าขาวยาว ๔ หลา กับตระกร้ามีหัวบรรจุสิ่งของต่าง ๆ แก่พราหมณ์ พราหมณ์ชราจะคลุมผ้าลงบนหลังโค แล้วจับปลายหางแม่โคและกล่าวด้วยคำบางอย่าง ฝ่ายผู้หญิงมีหม้อทองแดงหรือหม้อทองเหลืองบรรจุน้ำเต็ม พราหมณ์ชราจับมือชายหนุ่มเอาไว้ และชายก็จับมือภรรยาของตน ทุกคนจับที่หางโคแล้วเทน้ำจากหม้อรดลงเหนือหางโคให้น้ำไหลผ่านมือของทุกคน ทั้งสามคนใช้มือด้วยกันขึ้นมา ครั้นแล้ว พราหมณ์ชราใช้ผ้าผืนนั้นผูกชายหญิงทั้งสองไว้ด้วยกัน ผู้หญิงทั้งสองก็เดินไปรอบ ๆ แม่โคและลูกโค แล้วก็ให้ทานแก่คนยากจนซึ่งมักจะมาอยู่ที่นั่น ให้แม่โค—ลูกโคแก่พราหมณ์ชรา ต่อจากนั้นพากันไปที่เทวรูปทั้งหลายและถวายเงิน แล้วนอนราบลงกับพื้น แล้วกราบหลายครั้ง ต่อจากนั้นคู่แต่งงานก็ไปอยู่ร่วมชีวิตกัน เทวรูปสำคัญ ๆ ของชาวเมืองนี้เป็นสัมฤทธิ์ มีลักษณะน่าเกลียดน่ากลัว โขงรู้กว้าง พระกรรมบิดทองและประดับเพชรพลอยเต็มไปหมด พระทนต์และพระเนตรเป็นทองคำ เงิน และแก้ว เทวรูปเหล่านี้ ถ้อยของในหัตถ์ต่าง ๆ กันไป และท่านไม่อาจเข้ามาในเทวาลัยที่เทวรูปเหล่านี้ประดิษฐานอยู่ทั้งที่สวมรองเท้าได้ มีตะเกียงจุดไฟอยู่เบื้องหน้าเทวรูปตลอดเวลา

จากพาราณสี ข้าพเจ้าเดินทางไปยังปะตะนอ (Patenaw) ล่องไปตามแม่น้ำคงคา ในเส้นทางนั้น เราผ่านเมืองส่วย ๆ หลายเมืองและ

ผ่านชนบทที่อุดมไปด้วยผลไม้ มีแม่น้ำใหญ่หลายสายไหลลงสู่แม่น้ำ
คงคา แม่น้ำบางสายกว้างเท่าแม่น้ำคงคา จึงทำให้แม่น้ำคงคามีความ
กว้างยิ่งนัก และกว้างมากจนกระทั่งในฤดูฝนท่านไม่อาจแลเห็นฝั่งแม่น้ำ
อีกฝั่งหนึ่งได้ ซากศพของชาวอินเดียเมื่อถูกเผาจนเกรียมและถูกโยน
ลงไปในน้ำแล้ว ร่างผู้ชายจะลอยคว่ำหน้า ส่วนผู้หญิงลอยหงายหน้า
ข้าพเจ้าคิดว่าเขาคงผูกอะไรสักอย่างไว้กับร่างเหล่านั้น จึงเป็นเหตุให้ลอย
ต่างกัน แต่ชาวอินเดียกล่าวว่ามิได้ผูกสิ่งใดไว้เลย มีพวกผู้ร้ายซุกซม
มาก ในชนบทนั้นคล้ายคลึงกับพวกอาหรับ เพราะพวกนั้นไม่มียศถาบรรดาศักดิ์
เป็นหลักแหล่ง แต่ย้ายที่อยู่ไปเรื่อย ๆ ที่นั้สตรีกตกแต่งร่างกายด้วยเงิน
และทองแดงจนเพียบ ซึ่งดูเป็นของแปลก เขาไม่ใช้รองเท้ากัน เพราะว่า
สวมแหวนเงินแหวนทองแดงบนนิ้วเท้า ที่เมืองประตวนอเขาหาทองกัน
โดยวิธีนี้คือ เขาขุดหลุมลึกลงไปในพื้นที่และขุดรูล้างดินในขามกาละมัง
ร่อนทองขนาดใหญ่และพบทองคำอยู่ในนั้น เขาก่ออิฐไว้รอบ ๆ หลุม
ทำให้ดินไม่ยุบลงไปหลุมได้

เมืองประตวนอ เป็นเมืองที่มีความยาวมากและใหญ่โต ในอดีต
เมืองนี้เป็นอาณาจักรหนึ่ง แต่ขณะนั้น ตกอยู่ใต้การปกครองของ
พระเจ้าชิลเลปติม—อิเชบารหรือพระเจ้าโมกอร์มหาราช พลเมืองมีรูป
ร่างสูงและบอบบางและมีคนแก่มาก ส่วนบ้านเรือนเป็นแบบง่าย ๆ
สร้างด้วยดินและหลังคามุงฟางข้าว ถนนกว้างมาก ในเมืองนี้มีการค้า
ฝ้ายและผ้าฝ้าย มีน้ำตาลมาก เขาบรรทุกน้ำตาลจากที่นั้ไปยังเบงกอล
และอินเดีย มีฝิ่นมากและสินค้าอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ผู้ที่เป็นใหญ่รอง
จากพระเจ้าแผ่นดินชื่อ ทิพเพอร์ดาส (Tipperdas) และเป็นทนายคนนับถือ

ของประชาชน ที่ในเมืองประตะนอ ข้าพเจ้าเห็นหมอดูหลอกดวงนั่งอยู่บนหลังม้าในตลาดทำเหมือนกับว่านอนหลับ มีคนหลายคนเข้ามาหาใช้มือแตะที่เท้าและจับมือของเธอ ชาวเมืองนับถือว่า หมอดูผู้นี้เป็นคนสำคัญ แต่ที่แท้เป็นคนที่งี่เง่าที่เกียจคร้าน ข้าพเจ้าปล่อยให้เขาอนหลับอยู่เช่นนั้น พลเมืองในชนบทเหล่านี้ มักหลงงมงายไปกับคำพูดหัวว่านล้อมและคนหน้าไหว้หลังหลอกต่าง ๆ

จากประตะนอ ข้าพเจ้าไปยังทันดา (Tanda) ซึ่งอยู่ในแคว้นกูเรน (Gouren) ในอดีต เมืองนี้เป็นอาณาจักรหนึ่ง แต่ขณะนั้นตกเป็นเมืองขึ้นของซีแลบติม—อิเซบาร ที่นี้มีการค้าใหญ่โตและเป็นแหล่งของผ้าและผ้าผ้าย ผู้คนไปไหนมาไหนด้วยตัวเปล่าอันจ้อน มีผ้าผืนนิตเดียวพันกาย ทันดาตั้งอยู่ในเบงกอล ที่นี้มีเลื้อมาก มีควายป่า และซุกซุมไปด้วยนกป่าหลายชนิด พลเมืองนับถือรูปเคารพมาก ทันดาอยู่ห่างจากแม่น้ำคงคา ๓ ลี้ เพราะแต่ก่อนนั้น แม่น้ำไหลท่วมทันดา ครั้นถึงฤดูฝน ชนบทและหมู่บ้านหลายแห่งจมอยู่ใต้น้ำ ผู้คนก็อยู่กันอย่างนั้น ต่อมาสายทางน้ำเดิมซึ่งแม่น้ำคงคาเคยไหลอยู่กลับแห้งไป จึงเป็นเหตุให้เมืองตั้งอยู่ไกลจากแม่น้ำมาก ข้าพเจ้าเดินทางจากอัคราลงมาตามแม่น้ำยมนา และลงมาตามแม่น้ำคงคาใช้เวลา ๕ เดือนจึงมาถึงยังเบงกอล แต่อาจใช้เวลาน้อยกว่านี้มาก ถ้าใช้ใบแล่นมา

ข้าพเจ้าออกจากเบงกอลไปในประเทศคูช (Couche) ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากทันดาไปทางเหนือ ใช้เวลาเดินทาง ๒๕ วัน พระเจ้าแผ่นดินเป็นพวกเจนไทล์ ทรงพระนามว่า Suckel Counse ประเทศของพระองค์กว้างใหญ่และตั้งอยู่ไม่ไกลจากโคชิน ไซนา เพราะชาวเมืองนั้นพูดว่าตน

ได้พริกไทยมาจากที่นั่น มีเมืองท่าชื่อเมืองคัชเชเกต (Cacchegate) ทั่ว
ประเทศกันระเนียดไม้ไผ่เต็มปลายทั้งสองข้างแล้วปักลงในพื้นดิน และ
ปล่อยให้ให้น้ำไหลเข้าไปท่วมพื้นดินสูงขึ้นมาเหนือเขา เพื่อให้ทั้งคนและ
ม้าไม่อาจผ่านได้ เขาได้ยาพิษลงในน้ำถ้าเกิดสงครามขึ้น ที่นี้มีไหม
ชุมต และผ้าผ้ายมาก พลเมืองมีใหญ่มากถึงคืบหนึ่งนิ้วเพราะ
เขาใช้เครื่องดองให้หยาวยาวออกตั้งแต่เป็นเด็ก ๆ ที่เมืองนี้ทุกคนเป็นพวก
เจนไทล์ และไม่ฆ่าสิ่งใดทั้งสิ้น ที่มีโรงพยาบาลสำหรับแกะ แพร่ สุนัข
แมว นก และสำหรับสัตว์มีชีวิตอื่น ๆ ทั้งปวง เมื่อสัตว์เหล่านั้นแก่และ
พิการจะมีคนเอาใจใส่ดูแลไปจนกว่ามันจะตาย ถ้าใครคนใดจับหรือซื้อ
สัตว์มีชีวิตมาจากที่อื่นและนำมาถ่มกลับมายังที่นั่น พวกชาวเมืองจะให้เงิน
ไล่ชีวิตสัตว์เหล่านั้น หรือมิฉะนั้น ก็ให้ข้าวปลาอาหารอย่างอื่นและเลี้ยง
สัตว์ไว้ในโรงพยาบาล หรือไม่ก็ปล่อยให้เขาจะให้เป็นเนื้อเป็นอาหารมด
เงินปลั๊กของคนพวกนี้คือเมล็ดถั่วอัลมันต์ ซึ่งบ่อยครั้งที่เอามาใช้
รับประทาน

จากที่นั่นข้าพเจ้ากลับไปยัง Hugeli อันเป็นสถานที่ซึ่งโปรตุเกส
จัดให้เข้าร่วมอยู่กับประเทศเบงกอล ซึ่งตั้งอยู่ในเส้นรุ้งที่ ๒๓ องศาเหนือ
และอยู่ห่างจากชาตากัน ๓ ลีค เขาเรียกมันว่า ปอร์โต พิคเโน (Porto
Piqueno) เนื่องจากเส้นทางตรงเต็มไปด้วยโจรผู้ร้าย เราจึงเดินทาง
ผ่านป่าใหญ่ ตามเส้นทางนี้ เราผ่านเข้าไปในประเทศกูเรนและพบหมู่บ้าน
เพียง ๒-๓ แห่ง แต่เกือบทั้งประเทศเป็นป่า เราได้เห็นวัว สุนัข
และกวางเป็นจำนวนมาก ต้นหญ้าสูงท่วมศีรษะ และมีเชื้อชุกชุมมาก
ไม่ไกลจากปอร์โต พิคเโน ไปทางตะวันตกเฉียงใต้ มีเมืองท่าเรือแห่ง

หนึ่งชื่อว่าแอนเจลี (Angeli) ตั้งอยู่ในประเทศโอริซ่า (Orisa) เป็นอาณาจักรที่ปกครองตนเอง และพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นมหามิตรต่อชาวต่างดิน ภายหลังต่อมาถูกกษัตริย์ปาทาน (Patan) ซึ่งครองอาณาจักรใกล้เคียงยึดไปได้ แต่พระองค์ไม่ได้ชื่นชมอยู่นาน เพราะกลัวถูกพระเจ้าซีแลบดิน-อิเซบาร์ กษัตริย์แห่งอัครา, เดลฮี และแคมเบียยึดไปอีกต่อหนึ่ง

โอริซ่าตั้งอยู่ห่างจากซาทาแกนไปทางตะวันตกเฉียงใต้ เป็นระยะทางที่ต้องใช้การเดินทาง ๖ วัน ในดินแดนนี้มีข้าว และผ้าฝ้ายมาก กับเป็นแหล่งใหญ่ผลิตผ้าทอด้วยหญ้า เรียกกันว่าผ้าเยอวา (Yerva) มีลักษณะคล้ายผ้าไหมและนุ่มได้ดี ได้ส่งผ้าไปขายที่อินเดียและที่อื่น ๆ หลายแห่ง ทุก ๆ ปีมีเรือหลายลำออกเดินทางจากประเทศอินเดีย เนกาปาตัน สุมาตรา มะละกา และที่อื่น ๆ หลายแห่ง มายังเมืองท่าแอนเจลี ซึ่งบรรทุกข้าวเป็นจำนวนมาก ผ้าดี น้ำตาล พริกไทย เนย มากมายรวมทั้งอาหารอื่น ๆ จากที่กลับไปยังประเทศอินเดีย ซาทาแกนเป็นเมืองที่สวยงามเมืองหนึ่งของแซมบัวร์ และอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสิ่งของทุกอย่าง ที่เมืองเบงกอลนี้มีตลาดนัดใหญ่ในที่ต่าง ๆ ทุกวัน ซึ่งชาวเมืองเรียกว่าชานโด (Chandau) และใช้เรือขนาดใหญ่ซึ่งเรียกว่าเพริคอส (Pericose) เป็นพาหนะเดินทางไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อซื้อข้าวของ และของอื่น ๆ มากมาย เรือเหล่านี้ใช้ฝีพาย ๒๔ หรือ ๒๖ คน คนพวกนี้ ต้องทำงานหนักมากแต่ได้ค่าจ้างไม่คุ้มเหนื่อย ที่นั่นพวกเงินไถ่เคารพนับถือกันในแม่น้ำคงคาเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุที่อยู่ใกล้กับชนชั้นเยมแต่กระนั้นก็ยังไปตกน้ำในแม่น้ำคงคาในที่ไกล ๆ มากมาใช้ ถ้าเขาไม่มี

พอตม ก็จะใช้ม้าประพรมกายเพียงเล็กน้อย แล้วก็คิดว่ารู้สึกสบายดี จากซาทาแกมข้าพเจ้าเดินทางผ่านประเทศของพระเจ้าทิพพาระ (Tippara) หรือปอร์ต แกรนด์ (Porto Grande) ซึ่งพวกโมกอร์หรือโมเอน (Mogen) ทำสงครามด้วยแทบไม้ชาตระยะ กษัตริย์โมเอนแห่งอาณาจักรรีคอน (Recon) และราม (Rame) นั้น ทรงเข้มแข็งกว่ากษัตริย์ทิพพาระ ดังนั้นชาติแกน (Chatigan) หรือปอร์ต แกรนด์จึงตกอยู่ใต้อำนาจกษัตริย์แห่งรีคอนบ่อยครั้ง

มีประเทศหนึ่งซึ่งใช้เวลาเดินทางเพียง ๔ วันจากเมืองคชหรือกิชือ (Quicheu) ซึ่งได้กล่าวถึงมาก่อนแล้ว ประเทศนี้ชื่อบอททันทอร์ (Bottanter) และเมืองหลวงชื่อบอทเทีย (Bottia) พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าเดอแมน (Dermain) ชาวเมืองนรูปร่างสูงมากและแข็งแรง และมีพ่อค้าซึ่งเดินทางมาจากประเทศจีน พ่อค้าเหล่านั้นบอกว่าพวกตนมาจากมัสโคเวีย (Muscovia) หรือไซบีเรีย (Tartarie) และมาซื้อขมด Dambals หินโมรา ไหม พริกไทยและหญ้าฝรั่น ซึ่งเหมือนกับหญ้าฝรั่นของเปอร์เซีย ประเทศนี้ใหญ่โตมาก ใช้เวลาเดินทางถึง ๓ เดือน มีภูเขาสูงมากหลายลูกอยู่ในประเทศนี้ ภูเขาสูงหนึ่งสูงชันมากจนคนต้องใช้เวลาเดินถึง ๖ วัน จึงออกพ้นมาและสามารถเห็นบ้านเมืองได้อย่างชัดเจนนทีเดียว ชนที่อยู่บนภูเขานี้มีหูยาวคับหนึ่ง ถ้าหูของใครไม่ยาวก็เรียกว่าลิง (Apes) พวกนี้เล่าว่า ขณะที่ตนอยู่บนภูเขาได้เห็นเรือในทะเลแล่นไปไปมา แต่ไม่รู้ว่าเรือเหล่านั้นมาจากที่ใดหรือแล่นไปไหน ทั้งเล่าว่ามีพวกพ่อค้าซึ่งมาจากตะวันออก จากดินแดนภายใต้ดวงอาทิตย์ นั่นคือประเทศจีน ซึ่งผู้คนไม่หมั่นทวนตรา พ่อค้าพวกนี้กล่าวว่าประเทศนี้

มีอากาศอบอุ่น แต่คนอื่น ๆ ซึ่งมาจากอีกด้านหนึ่งของภูเขา ซึ่งมาจาก
ภาคเหนือกล่าวว่าที่นั่นอากาศหนาวจัด พ่อค้าซึ่งมาจากภาคเหนือ
เหล่านี้ แต่งกายด้วยผ้าขนสัตว์และสวมหมวก สวมถุงเท้าหนาและสวม
รองเท้าหุ้มข้อเท้า ซึ่งเป็นของมีดีโคเวียหรือไซบีเรีย พวกพ่อค้าเล่าว่าใน
ประเทศของตนมีม้าชั้นเยี่ยมแต่มีจำนวนน้อย บางคนมีม้า ๕๐๐—๕๐๐
หรือ ๖๐๐ ตัว และมีวัวหลายตัว พวกนี้ยังชีพอยู่ด้วยนมและเนื้อสัตว์
เขาตัดหางวัวของตนออกและขายได้ราคาแพงมาก เพราะหางวัวเป็นที่
ต้องการและนิยมกันมากในดินแดนส่วนนี้ คนพวกนี้มีผมยาว ๑ หลา
ปลายผมยาวกว่าคืบ สำหรับคนกล้านั้นใช้ผมผูกตัวเข้ากับศีรษะข้างของ
ตน เป็นวิธีที่นิยมกันมากในพระโคและประเทศจีน เขาซื้อขายกันโดย
กาเครื่องหมายนับจำนวนลงบนพื้นดิน คนพวกนี้วิ่งเร็วมาก

จากชาติเกนในเบงกอล ข้าพเจ้ามาถึงบาโคลา (Bacola)
กษัตริย์ของประเทศนั้นเป็นเจ้านายที่ดี ทรงมีอารมณ์ดีมาก และพอพระทัย
ในการยิงปืนอย่างยิ่ง ประเทศของพระองค์ใหญ่โตและอุดมสมบูรณ์
ไปด้วยผลไม้และนางข้าว มีผ้าฝ้ายและผ้าไหมมาก บ้านเรือนสวยงาม
มากและมีชาวทรงสูง ถนนกว้างใหญ่ พลเมืองไม่สวมเสื้อผ้านอกจาก
สวมผ้าผืนเล็ก ๆ ผืนเดียว ผู้หญิงสวมห่อเงินหลายอันที่รอบคอ และ
ที่แขนขานั้น สวมกำไลเงินและทองแดงและแหวนทำมาจากงาช้าง

จากบาโคลา ข้าพเจ้าเดินทางไปยังเซอร์รีปอร์ (Serrepore)
ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำคงคา พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าชอนเดรี
(Chondery) คนแถบนี้ทั้งหมดกำลังก่อการจลาจลต่อต้านกษัตริย์
ซีแลบติม—อิเชบาร์ เพราะว่าภูมิประเทศที่นี้เป็นแม่น้ำหลายสาย และ

มีเกาะหลายเกาะ ซึ่งช่วยให้หนีไปยังที่ต่าง ๆ ได้ ทั้งทหารม้าของพระเจ้าซีแลบติม—อิเชบาร์ ก็ไม่สามารถเอาชนะต่อคนพวกนี้ได้ ที่เมืองเซอรรีปอร์นั้นผลิตผ้าฝ้ายมาก

ซินเนอร์แกน (Sinnergan) เป็นเมืองที่อยู่ห่างจากเซอรรีปอร์ ๖ ลิก เป็นเมืองที่มีผ้าฝ้ายชนิดดีที่สุด และงามที่สุดของประเทศอินเดียทั้งหมด กษัตริย์องค์สำคัญของบรรดาประเทศเหล่านั้นทั้งหมดทรงพระนามว่าอิสาคัน (Isacan) ทรงเป็นประมุขของพระเจ้าแผ่นดินอื่น ๆ ทุกองค์ และทรงเป็นมหามิตรกับพวกคริสเตียนทั้งปวง บ้านเรือนที่นั่นเช่นเดียวกับบ้านเรือนในอินเดีย ส่วนมากมีขนาดเล็กมาก ใช้ฟางมุงหลังคา และมีเสื่อ ๒—๓ ผืนกั้นรอบ ๆ เป็นฝาห้องและที่ประตู เพื่อบ้องกันเสื่อและสุนัขจิ้งจอก พลเมืองส่วนมากมีร่ำรวย ที่นั่นชาวเมืองไม่กินเนื้อสัตว์ ไม่ว่าสัตว์ เขาเลี้ยงชีวิตด้วยข้าว นมและผลไม้ ไปไหนมาไหนก็สวมเพียงผ้าผืนเล็ก ๆ บ้างข้างหน้า และส่วนอื่น ๆ ของร่างกายเปลือยเปล่า ผ้าฝ้ายจำนวนมากส่งไปจากที่นี่ รวมทั้งข้าวจำนวนมาก ซึ่งใช้เลี้ยงพลเมืองของประเทศอินเดีย ลังกา พระโค มะละกา สุมาตรา และดินแดนอื่น ๆ อีกมาก

ข้าพเจ้าออกจากเซอรรีปอร์ในวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๑๕๘๖ (พ.ศ. ๒๓๒๙) เพื่อไปยังพระโค ได้เดินทางไปในเรือลำเล็ก ๆ ของอัลเบิร์ต คาราวัลโลส์ และต้องลงไปตามแม่น้ำคงคา และผ่านเกาะซันดีวา (Sundiva) ปอร์โต แกรนด์ หรือประเทศทิพพาระ อาณาจักรรีคอน และโมเอน เมื่อเล่นไบน่าลมอ่อน ๆ ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประเทศเหล่านั้นจะอยู่ทางด้านซ้ายมือ เส้นทางเดินของเราไปทางใต้

และตัดไปทางทิศตะวันออก ซึ่งจะนำเราไปถึงสันดอนนีเกรส (Negrais) ในพะโค น้ำมีกระแสตรงกันข้ามพัดมา เราก็ต้องโหยหวนถึงของจำนวนมากลงทั้งทะเล เพราะว่าเราบรรทุกคนและสินค้ามาจนเพียบ แทบไม่มีที่จะนอนในเรือ จากเบงกอลถึงพะโคมีระยะทาง ๘๐ ลี้ก เราผ่านเข้าไปในสันดอนนีเกรส ซึ่งเป็นสันดอนที่แข็งแรง มีน้ำลึก & ฟาธอมเป็น อย่างน้อย ภายหลังจากนั้น ๓ วัน เรามาถึงคอสมิน (Cosmin) ซึ่งเป็นเมืองที่สวยงามยิ่งนักและตั้งอยู่อย่างเหมาะสมมาก ประดับประดาด้วยสรรพสิ่งของทั้งปวง ชาวเมืองนี้เป็นคนร่าเริงมาก และอารมณ์ดี พวกผู้หญิงมีผิวขาว ใบหน้ากลม นัยน์ตาเล็ก บ้านสร้างเป็นทรงสูง สร้างขึ้นบนเสาต้นสูงใหญ่ และใช้บันไดสูงสำหรับทอดขึ้นบ้าน ทั้งนี้ เพราะกลัวเชื้อซึ่งมีอยู่ชุกชุม ประเทศนี้อุดมสมบูรณ์ด้วยผลไม้ทุกชนิด มีมะเดื่อผลใหญ่ ส้ม มะพร้าว และผลไม้อื่นๆ พันดินเป็นที่สูงมากจนเรือเราแทบล่ม แต่ภายหลังที่เราเข้ามาในสันดอนแล้ว ก็เป็นที่ต่ำมาก และเต็มไปด้วยแม่น้ำ ฉะนั้น ผู้คนจึงไปไหนมาไหนด้วยเรือ ซึ่งเรียกว่าพาโร (Paroes) ใช้เป็นบ้าน มีบุตรภรรยาอยู่ในเรือนนี้ด้วย

จากสันดอนนีเกรสไปถึงเมืองพะโคนั้น เดินทางไปตามลำแม่น้ำ ใช้เวลา ๓๐ วัน เราเดินทางโดยทางเรือจากคอสมินไปพะโค ผ่านขึ้นไปตามแม่น้ำหลายสาย มาถึงยังเมืองเมดอน (Medon) อันเป็นเมืองงาม เมืองนี้มีเรือพาโร (Paroes) มากมายอย่างน่าอัศจรรย์ เพราะชาวเมืองใช้เป็นบ้านและเป็นตลาดค้าขายอยู่ในท้องน้ำ ผู้คนแจวเรือไป ๆ มา ๆ และมีสรรพสินค้าอยู่ในเรือ เขาสวมหมวกปีกใหญ่บน

ศีรษะเพื่อบังแสงแดด หมวกนั้นกว้างใหญ่เหมือนล้อเกวียนขนาดใหญ่
ทำด้วยใบมะพร้าว และใบมะเดื่อ มีน้ำหนักเบามาก

จากเมืองเมดอน เราเดินทางไปเดลา (Dela) ซึ่งเป็นเมืองที่
น่าชมมาก และมีท่าเรือส่วยขึ้นไปในทะเล มีเรือหลายลำออกจาก
เมืองนี้ ไปยังมะละกา เมกกะ และอื่นๆ อีกมาก ที่เมืองนี้มีโรงช้าง
หลังยาว และใหญ่มากอยู่ราว ๓๘ หรือ ๔๐ หลัง อันเป็นที่ ๆ เขามัก
และเลี้ยงช้างจำนวนมากของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเขาจับช้างป่ามาจาก
ป่ารอบ ๆ ที่นั่น เดลาเป็นบ้านเมืองที่มีผลไม้อุดมมาก จากเมืองเดลา
เราไปยังซีรอน (Cirion) ซึ่งเป็นเมืองชนิด และมีท่าเรือส่วยขึ้นไปใน
ทะเล มีเรือหลายลำจากเมกกะ มะละกา สุมาตรา และจากทอนหลาย
แห่ง เดินทางมายังเมืองนี้และเรือได้จอดพักที่นั่น และขนถ่ายสินค้า
และส่งสินค้าขึ้นไปยังพะโค โดยบรรทุกไปในเรือพาโร จากซีรอนเรา
ไปยังมาเก๊า (Macao) ซึ่งเป็นเมืองที่งดงาม ณ ที่นั่นเราได้ทั้งเรือเสีย
และในตอนเช้าก็ได้ว่าเข้าเดลิงเจา คือเสลียงหรือคานหามชนิดหนึ่ง
ทำด้วยเชือกและผ้าเย็บเข้าด้วยกัน เดลิงเจานี้ใช้ผู้ชาย ๓-๔ คนแบก
ไปบนบ่า เรามาถึงพะโคในวันเดียวกันนั้น

พะโคเป็นเมืองใหญ่มาก มันคงแข็งแรงและงดงามยิ่ง มีกำแพง
หิน และมีคูน้ำกว้างใหญ่อยู่รอบเมือง มีเมือง ๒ เมือง ๆ เก้าและ
เมืองใหม่ พ่อค้าต่างถิ่นทั้งปวงนั้นอยู่ในเมืองเก่า ทั้งพ่อค้าของประเทศ
นั้นก็อยู่กันมาก สินค้าทุกอย่างซื้อขายกันในเมืองเก่า ซึ่งเป็นเมืองใหญ่
และมีخانเมืองอยู่โดยรอบ บ้านทุกหลังสร้างด้วยไม้ไผ่ ซึ่งเขาเรียกว่า
แบบบุ (Bambos) และใช้ฟางมุงหลังคา ในบ้านมีโรงเก็บสินค้าสร้าง

ด้วยอิฐ ชาวเมืองนี้เรียกโรงเก็บสินค้าว่าโกดอน (Godon) มีบ่อยครั้งที่เกิดไฟไหม้ลุกลามไป ๔๐๐-๕๐๐ หลังคาเรือนในเวลาชั่วโง่เดียว หากสมพัดกระพือชนคนก็จะอยู่ในอันตรายด้วย ทรัพย์สินทั้งปวงจะมอดไหม้ไปในพริบตา แต่กระนั้นโกดอนก็ไม่ไหม้ไฟ ส่วนพระเจ้าแผ่นดินนั้นประทับอยู่ในเมืองใหม่ รวมทั้งข้าราชการบริพารของพระองค์ และพวกเจ้านาย พระโคเป็นเมืองใหญ่มีพลเมืองหนาแน่น ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กำแพงเมืองงามมาก กับมีคูน้ำล้อมรอบกำแพง คูน้ำนั้นเต็มไปด้วยน้ำจะเชือกอยู่ในคูเป็นอันมาก เมืองมีประตูใหญ่ ๒๐ ประตู^(๑) ทำด้วยหิน กำแพงเมืองแต่ละด้านมีประตู ๕ ประตู มีบ่อน้ำหลายบ่อสำหรับให้ทหารยามได้อยู่ยามระวังภัย บ่อน้ำนั้นทำด้วยไม้ลึงรักปิดทองงามมาก ถนนหนทางสวยที่สุดเท่าที่ข้าพเจ้าเคยเห็นมา ตรงแนวเหมือนเส้นบรรทัด จากประตูหนึ่งถึงอีกประตูหนึ่ง และกว้างมากขนาดคน ๓๐ หรือ ๓๒ คน สามารถขี่ม้าเรียงหน้ากันผ่านไปได้ บนสองฟากถนนที่ประตูบ้านทุกหลังปลูกต้นหมากไว้เป็นกอๆ ต้นไม้เหล่านี้หมองดงดงาม และร่มครึ้มจนคนเดินได้ร่มเงาไม้ได้ตลอดวัน บ้านเรือนสร้างด้วยไม้ หลังคามุงกระเบื้อง พระราชวังตั้งอยู่กลางเมือง มีกำแพงและคูน้ำล้อมรอบพระราชวัง ตำนานในพระราชวังสร้างด้วยไม้ปิดทองอย่างหรูหรา และมีมือข้างยอดเยื้องมน อยู่หน้าตึกด้านหน้าๆ ซึ่งปิดทองอย่างดี

(๑) เรื่อง "Early Portuguese Accounts, of Thailand" ของ Dr. Joaquim de Campos, Jss. พิมพ์ใหม่ เล่ม ๕, ปี ๑๙๕๕ หน้า ๒๓๓, บรรยายไว้ว่าประตูเหล่านี้ แต่ละประตูตั้งชื่อตามชื่อเมืองประเทศราชของพม่าในครั้งนั้น เช่น ทวาย ตะนาวศรี อยุธยา ลานช้าง และแสนหวี เป็นต้น

มีราคาสูง และโบสถ์ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนั้น มุงหลังคาด้วยกระเบื้องทำด้วยเงิน และผนังทุกด้านปิดทอง

ภายในประตูแรกของพระราชวังเป็นห้องพระโรงใหญ่ ทั้งสองด้านเป็นโรงช้างหลวง ช้างเหล่านี้อาศัยในคอกที่ร่มรื่นและงามสง่า เลี้ยงไว้สำหรับการศึกสงคราม และใช้งานเกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดิน ๆ ทรงมีช้างเผือกถึง ๔ เชือก ซึ่งเป็นที่แปลกประหลาดมากและหาได้ยาก เพราะไม่มีกษัตริย์พระองค์ใดที่มีช้างเผือกนอกจากพระองค์ ถ้าหากพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดมีช้างเผือก พระองค์จะทรงให้ไปพาเอาช้างเผือกนั้นมา เมื่อได้ช้างเผือกมาถวายแก่พระเจ้าแผ่นดินพะโค แล้วพ่อค้าทั้งปวงในเมืองจะได้รับคำสั่งให้ไปดูช้าง และจะต้องให้เงินกึ่งดุกัท เป็นของทำขวัญแก่ช้าง ทำให้ได้เงินเป็นจำนวนมากเพราะว่าในเมืองนี้มีพ่อค้ามาก ภายหลังที่ให้ของทำขวัญแล้วก็จะมาดูช้างนี้ได้ตามความพอใจ ถึงแม้ในเวลาเช้าเข้าไปอยู่ในพระราชวังแล้วก็ตาม พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ทรงมีพระนามว่าพระเจ้าช้างเผือก ถ้าหากว่ากษัตริย์องค์ใดมีช้างเผือก และไม่ส่งมาถวายพระองค์ฯ จะทรงทำสงครามกับพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้น เพื่อชิงช้างเผือกมา เพราะพระเจ้าแผ่นดินจะสูญเสียอาณาจักรส่วนใหญ่ของพระองค์ ยิ่งกว่าที่จะไม่สามารถเอาชัยในสงครามชิงช้างเผือก เขาเอาใจใส่เลี้ยงดูช้างเผือกเหล่านี้อย่างดี ช้างทุกตัวอยู่ในโรงช้างปิดทอง และภาชนะใส่อาหารช้างก็เป็นเครื่องเงินกะไหล่ทอง ช้างตัวหนึ่งในหมู่ช้างเผือก เมื่อถึงเวลาไปอาบน้ำที่แม่น้ำตองกนกลด้า ทอดด้วยทองหรือเงิน ใช้คน ๖ หรือ ๑๐ คนแบกไป กับมีคน ๘ หรือ ๑๐ คนเดินแห่แห่นำหน้าช้าง พร้อมทั้งประโคมฆ้องกลอง (Shawmes) หรือเครื่องดนตรีชนิดอื่นไปด้วย เมื่อช้างอาบน้ำเสร็จและขึ้นจากแม่น้ำแล้ว ก็มีเจ้าพนักงานคนหนึ่งมาล้าง

ทำให้ช้างด้วยอ่างเงิน ซึ่งเป็นหน้าที่ ๆ พระเจ้าแผ่นดินทรงมอบหมายให้ปฏิบัติ สำหรับช้างดำนั้นไม่มีการปฏิบัติเยี่ยงนี้ ด้วยไม่เคยมีความสำคัญแต่อย่างใด และมีช้างทั้งงามและใหญ่อย่างน่าอัศจรรย์จริง ๆ บางเชือกมีความสูงถึง ๘ ศอก และเล่ากันว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงมีช้างคึกมากกว่า ๕ พันเชือก นอกจากนั้นยังมีช้างอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากที่มีได้ฝึกสอนให้ทำการรบ

พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระเนียดใหญ่มาก และใช้เป็นที่พักช้างป่ามาชังไว้ พระเนียดนี้อยู่ห่างจากพระโคราว ๓ ไมล์ ทั้งสร้างพลับพลาทั้งงดงามไว้ในนั้นด้วย พระเนียดนี้ตั้งอยู่ในละเมาะใหญ่หรือในป่า กับมีพรานหลายคนซึ่งเข้าไปในป่าพร้อมกับนางช้างพัง เพราะถ้าไม่มีนางช้างพังแล้วก็ไม่อาจจับช้างได้ และเขาหัดช้างพังไว้สำหรับทำงานนี้ และพรานช้างทุกคนต้องมีนางช้างพัง ๕ หรือ ๖ เชือก และกล่าวกันว่าที่ต่อนางช้างพังนั้น สโลมด้วยน้ำมันบางอย่าง ซึ่งเมื่อช้างป่าได้กลิ่นแล้วจะตามไม่ยอมทิ้งไปเลย เมื่อนางช้างพังนำช้างป่ามาใกล้พระเนียดแล้ว พวกพรานจะส่งข่าวเข้าไปในเมือง ทหารม้าและทหารเดินเท้าจำนวนมากจะออกมาจากเมือง เพื่omanานางช้างพังให้เข้าไปในช่องแคบ ซึ่งเป็นทางเข้าสู่พระเนียด และนางช้างและช้างป่าก็วิ่งตามเข้าไปข้างใน เพราะพระเนียดนี้มีลักษณะเหมือนกับป่า และเมื่อโขลงช้างเข้าไปในพระเนียดแล้ว เขาก็ปิดประตูเสีย หลังจากนั้น เขาก็ให้นางช้างออก และเมื่อช้างพลายรู้ว่าตัวถูกทอดทิ้งอยู่ตามลำพังก็ร้องไห้ พลงร้องและวิ่งชนกำแพงพระเนียด ซึ่งทำด้วยต้นไม้แข็งแรงมาก จึงทำให้ช้างบางตัวถึงกับงาหัก ครั้นแล้วทหารก็ทรมางช้างด้วยไม้ไผ่แหลม บังคับให้เข้าไปในโรงแคบ ๆ และ ณ ที่นั้นก็ใช้

เชือกมัดตัว และตกปลอกทเทาช้างและปล่อยให้ยืนอยู่หนึ่ง ๓-๔ วัน โดยไม่ให้กินหรือดื่มเลย ครั้นแล้วจึงนำนางช้างมาให้พร้อมกับอาหาร และน้ำดื่ม และภายใน ๒-๓ วันช้างป่าก็จะกลายเป็นช้างเชือก กำลังสำคัญของพระเจ้าแผ่นดินอยู่ทบริตราช้างเหล่าน และเมื่อช้างเหล่าน ออกคัก เขาก็ตั้งภูทำด้วยไม้ไผ่บนหลังของมัน ผู้รับผิดชอบเชือกใหญ่ ทำเป็นที่นั่งของทหาร ๔ หรือ ๖ คน ซึ่งใช้ปืน ธนู และลูกศร หอก และอาวุธอื่นยิงต่อสู้ช้างคัก และเล่ากันว่าหนึ่งช้างหนามากจนปลายธนูลูกศร ไม่อาจเสียบทะลุเข้าไปได้ นอกจากจะถูกเข้าในที่อ่อน ๆ อาวุธของ ทหารเหล่านเลวมาก ใช้ปืนแต่ยิงไม่ค่อยได้ผล หอกและดาบก็สั้นไม่ ปลายแหลม

พระเจ้าแผ่นดินทรงรักษาทำที่ส่งางามมาก ขณะเมื่อพระองค์ ประทับนั่งออกขุนนาง ซึ่งพระองค์เสด็จออกทุกวันละ ๒ ครั้ง ขุนนางทุกคน ที่เรียกว่าสมีง (Shemines) นั่งอยู่เป็น ๒ ด้านห่างออกไปมาก และกอง ทหารอยู่ภายนอก ลานท้องพระโรงนั้นใหญ่มาก ถ้าผู้ใดจะพेटทุกกับ พระเจ้าแผ่นดิน จะต้องคุกเข่าลงทพนพนมมอชนสูงเหนือศีรษะ และก้ม กราบเจดพนดิน ๓ ครั้ง ขณะเมื่อเขาเข้ามาได้กึ่งกลางทาง เมื่อเข้ามา ใกล้พระเจ้าแผ่นดินแล้วจึงนั่งลงและกราบทูลเรื่องราว ถ้าพระองค์ทรง โปรดตนกันั้นใกล้พระองค์ได้ในระยะ ๓ หรือ ๔ ก้าว ถ้าคิดว่าพระองค์ ไม่ทรงโปรดปรานตนนัก กันั้นไกลออกมาอีก เวลาที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จ ไปทำสงครามนั้นทรงเข้มแข็งมาก ขณะที่ข้าพเจ้าอยู่ทนั้น พระองค์เสด็จ ไปกรุงศรีอยุธยา (Odia) ในประเทศสยามพร้อมด้วยทหาร ๓ แสนคน และช้าง ๕,๐๐๐ เชือก พระองค์ทรงมีทหารองครักษ์ ๓๐,๐๐๐ คน คน

พวกนกนั้น เมื่อมัน พืชผัก ใบไม้ สุนัข แมว หมู ห่าน และขรรค์ดา
แทบไม่มีอะไรที่คนพวกนกนั้นไม่ได้ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงช้างออกไป
นอกพระราชวัง พระองค์ก็เสด็จไปกับองครักษ์ชวชนใหญ่ พร้อมทั้งพวก
ขุนนางจำนวนมาก ก็บ่อยครั้งที่พระองค์ทรงประทับบนหลังช้างเหนือ
บุษบก ซึ่งทำเป็นปราสาทสวย บิดทองดงามมาก และบางครั้งพระองค์
ก็ประทับเหนือเสลี่ยงใหญ่ มีบุษบกเล็ก ๆ ตั้งอยู่ข้างบน หลังคาบิดแต่
เปิดด้านข้างและลั่นแต่ปิดทอง และฝั่งพลอยทับทิมนานาชนิดรวมทั้ง
มรกต ๆ นมอยุ่มากมายในประเทศนี้ เสลี่ยงนั้นใช้คน ๑๖ หรือ ๑๘ คน
แบกไว้บนบ่า พาหนะแบบนั้นในภาษาของเขาเรียกว่าเสลี่ยง (Serrion)
มีการเสลี่ยง และฉลองชัยชนะอย่างมโหฬาร ทั้งผู้ชายและผู้หญิง
เฉพาะพระพักตร์ของพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ทรงมีกำลังทัพเรือเพียง
เล็กน้อย เพราะทรงมีเรืออยู่ไม่กี่ลำ

พระเจ้าแผ่นดินทรงมีคลังเก็บพระราชทรัพย์ เต็มไปด้วยทองและ
เงินหลายหลัง ทรงให้เขาเข้ามาเติมบ่อย ๆ แต่ใช้จ่ายเพียงเล็กน้อย
ทรงมีบ่อทับทิม บ่อมรกต และบ่อพลอยแดงหลายแห่ง ใกล้กับพระ
ราชวังมีปราสาทมหาสมบัติอยู่หลังหนึ่ง พระองค์มิได้เอาพระทัยใส่สัก
เพราะว่าอยู่ใกล้มาก และตั้งเด่นให้คนทั้งปวงเห็น เข้าไปในกำแพงวัง
ใหญ่อันมีประตู ๒ ประตู และเปิดอยู่เสมอ มีโบสถ์ ๔ หลัง บิดทอง
ไว้ห่อหุ้มมาก มงหลังคาด้วยตะกั่ว ในโบสถ์ทุกหลัง มีพระเจดีย์ หรือ
พระพุทธรูปสูงใหญ่ และมีค่านามากประดิษฐานอยู่ ในโบสถ์หลังแรกมี
พระพุทธรูปของพระเจ้าแผ่นดินทำด้วยทองคำ ส่วนมงกุฎทองประดับ
ทับทิมและมรกตเม็ดใหญ่ ๆ และใกล้ ๆ พระรูปนั้น มีรูปเด็ก ๔ คน

ทำด้วยทองคำ ในโบสถ์หลังที่สองเป็นพระรูปทำด้วยเงิน มีขนาดใหญ่
 อย่างน่าอัศจรรย์ สูงเกือบเท่ากับโบสถ์นั้น พระบาทยาวเท่าความยาว
 ของตัว เป็นพระรูปประทับนั่งสวมมงกุฎประดับพลอยมีค่ามากมาย ใน
 โบสถ์หลังที่สามเป็นพระรูปสูงใหญ่กว่ารูปอื่น ๆ ทำด้วยทองเหลือง บน
 ศีรษะสวมมงกุฎหรรษา ในหลังที่สี่เป็นหลังสุดท้าย ดังพระพุทธรูป
 ทำด้วยทองเหลืองใหญ่กว่าองค์อื่น ๆ ศีรษะสวมมงกุฎประดับพลอยหรรษา
 เช่นกัน ในพระที่นั่งอีกแห่งหนึ่งไม่ไกลจากที่นั่งนี้ ก็มีเจดีย์ หรือ
 พระพุทธรูปอื่นๆ ๔ องค์ประดิษฐานอยู่ เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่มีหิมา
 ทำด้วยทองแดง และสร้างชน ๓ ที่แห่งเดียวกับที่ซึ่งประดิษฐานอยู่ขณะนี้
 เพราะพระพุทธรูปเหล่านี้ มีขนาดใหญ่มาจนไม่สามารถจะเคลื่อนย้าย
 ไปที่ใดได้ พระพุทธรูปเหล่านี้ตั้งอยู่ในโบสถ์ ๔ หลัง ซึ่งปิดทองหรรษา
 และพระพุทธรูปปิดทองทั้งองค์ เว้นแต่ที่พระเศียรเท่านั้น และมองดู
 เหมือน Morian สีดำ ค่าใช้จ่ายในการปิดทองพระพุทธรูปเหล่านี้สูงมาก
 อย่างน่าพิศวง

พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระมเหสีองค์เดียว และมีสนมอีกกว่า ๓๐๐
 คน เหตุนี้คนจึงพูดกันว่า พระองค์ทรงมีพระโอรสธิดา ๘๐ หรือ ๙๐ องค์
 พระองค์เสด็จออกประทับนั่งวินิจฉัยฎีกาแทบทั้งวัน ชาวเมืองเหล่านี้
 ไม่ใช่คำพูด แต่ถวายฎีกาซึ่งเขียนลงในใบไม้ ด้วยปลายเหล็กแหลม
 ซึ่งใหญ่กว่ากริชขนาดเล็ก ใบไม้มียาว ๓ ศอกและกว้างประมาณ ๒ นิ้ว
 ใช้ทั้งสองหน้า ผู้ที่ถวายฎีกาแล้วก็นำยื่นอยู่ที่ ๆ ห่างออกมาเล็กน้อย
 พร้อมกับขอร้องถวายของของตน ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงพอพระทัยในคำฎีกา
 กราบบังคมทูล ก็จะทรงรับของถวาย และพระองค์จะมีพระบรมราชา-

อนุญาตตามข้อกราบมูลของคน ถ้าฎีกาคำร้องไม่เป็นที่พอพระทัย พระองค์
จะทรงคืนกลับไปกับพร้อมของถวายของคน ๆ นั้น เพราะพระองค์จะ
ไม่ทรงรับของไว้

ในอินเดียมีสินค้า ๒-๓ ชนิดที่จำหน่ายให้แก่พะโค ยกเว้นผืน
ของแคมเบย์ ผ้าระบายดีของเมืองเซนต์โทม (S. Thome) หรือของ
มาสุลิปาตัน (Masulipaten) และผ้าขาวของเบงกอล ซึ่งใช้กันที่นั่นเป็น
ปริมาณมาก ทั้งส่งผ้าจำนวนมากไปที่นั่นด้วย รวมทั้งด้ายย้อมสีแดง
ด้วย รากไม้ซึ่งเขาเรียกว่า Saia ซึ่งดีของด้ายจะไม่ตกขีดเลย ด้ายนี้
ขายดีมากที่พะโค และปีหนึ่ง ๆ ก็จะต้องมาขายที่พะโคมากมาย ทั้ง
ทำให้สิ้นเปลืองเงินมาก เรือซึ่งกลับมาจากเบงกอล เซนต์โทมและ
มาสุลิปาตัน มาถึงต้นดอนนั้แกรด์ และมาถึงคอสมิน เรือหลายลำ
จากมะละกา ได้บรรทุกไม้จันทน์ เครื่องเคลือบ และเครื่องลายคราม
อื่น ๆ ของจีน และการบูรของบอร์เนียว พริกไทยจากเมืองอัดแจ
(Achen) ในสุมาตรา เรือเหล่านั้นได้มายังเมืองมาร์ตาวัน^(๑) (Martavan)
เมืองท่าเมืองหนึ่งของทะเลในอาณาจักรพะโค เรือที่มาจากเมกกะ
ซึ่งบรรทุกผ้าขนสัตว์ สีแดง ผ้ากำมะหยี่ ผืน และสินค้าอื่น ๆ ทำนองนี้
มาถึงยังชัรฮอนเมืองท่าแห่งหนึ่งของพะโค ในเมืองพะโคมีนายหน้าซื้อ
ขายอยู่ ๘ คน เขาเรียกคนพวกนี้ว่า เต้าเก้ (Tareghe) เต้าเก้เหล่านี้
มีหน้าที่จัดการขายสินค้าของท่านตามราคาที่ท่านเห็นว่าเหมาะสม และ
ท่านก็ให้ค่าบวกับการร้อยละสอง พวกเขามีหน้าที่ทวงหนี้สินให้ท่านด้วย
เพราะว่า ท่านขายสินค้าของท่านไปตามราคาที่เขาตั้งให้ ถ้านายหน้าไม่

(๑) เมืองเมะกะมะ

จ่ายเงินให้ท่านตามกำหนดวันสัญญา ท่านอาจนำตัวมาที่บ้าน และขังไว้ในบ้านของท่าน ซึ่งถือเป็นความอับอายขายหน้าอย่างยิ่ง สำหรับคนพวกนี้ และถ้านายหน้ายังไม่จ่ายเงินให้ท่านในทันที ท่านอาจจับบุตรภรรยา และข้าทาสของเขามาล่ามไว้ที่ประตูบ้านของท่าน และปล่อยให้ตากแดด เพราะนั่นเป็นกฎหมายของประเทศนี้

เงินตราที่ใช้ซื้อขายกันในภูมิภาคเหล่านี้ ทำด้วยทองเหลืองชนิดหนึ่ง ซึ่งเขาเรียกเงินตราว่ากันซ่า (Gansa) ท่านสามารถใช้ซื้อทอง เงิน ทับทิม ชะมด และสิ่งอื่นทุกอย่างได้ ทองและเงินเป็นสินค้าอย่างหนึ่งและบางทีกมีราคาสูงขึ้น และบางทีกมีราคาลดลงเช่นเดียวกับสินค้าอื่น ๆ เงินตราของเหล่านี้นั้น ถือเอาตามน้ำหนัก ซึ่งเรียกกันว่า บิซา (Biza) โดยทั่ว ๆ ไปบิซาหนึ่ง เมื่อเทียบกับเงินตราของเราแล้ว มีราคาราว ๆ ครึ่งคราน หรือน้อยกว่าเล็กน้อย สินค้าต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในพะโค คือ ทอง เงิน ทับทิม มรกต หินดีแดง ชะมด ยางกำยาน (Benjamin) หรือกำยาน (Frankincense) พริกยาว ตับกบ ตะกั่ว ทองแดง ครั่ง ซึ่งเอามาทำเป็นขลุ่ยแซ่ ข้าว และสุรา ซึ่งทำจากข้าว และน้ำตาลมียูบ่าง ข้างขอบกินอ้อย มิฉะนั้นแล้วเขาคงจะทำน้ำตาลได้มาก

เขาใช้ไม้ไผ่เป็นจำนวนมากในการสร้างพระเจดีย์ มีพระเจดีย์เป็นจำนวนมาก ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก เขาสร้างเป็นรูปกลมเหมือนก้อนน้ำตาล บางองค์สูงมากเท่ากับโบสถ์ฝรั่ง มีฐานกว้างมาก บางองค์มีวงเขตพนักกว้าง ๕ ไมล์ ภายในทำด้วยดินปนหิน ในพระเจดีย์เหล่านี้ ต้องใช้ทองคำเป็นจำนวนมากเพื่อปิดทองที่ส่วนยอด เจดีย์หลายองค์ปิดทองตั้งแต่ยอดลงมาถึงฐาน และทุก ๓๐ หรือ ๓๒ ปีต้องปิดทองกัน

ใหม่ เนื่องจากฝนชะทองให้หลุดออกไป ทั้งนี้เพราะพระเจดีย์เหล่านี้ตั้งอยู่กลางแจ้ง ถ้าหากชาวประเทศนี้ไม่ใช้ทองคำไปในการโอ้อวดภาคภูมิใจแล้ว ก็จะมีทองคำมากล้นและจะมีราคาถูกลงในพระโค มีพระเจดีย์องค์หนึ่งอยู่ห่างจากพระโค ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๒ วัน ซึ่งเป็นการเดินทางไปแสวงบุญของชาวเมืองพระโค พระเจดีย์นี้เรียกว่า โดกอนนี (Dogonne) เป็นพระเจดีย์ใหญ่อ่างน่าพิศวง บัดทองทั้งองค์จากฐานจนถึงยอด และมีโบสถ์หลังหนึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับเจดีย์นี้ ภายในโบสถ์บรรดาภิกษุ (Tallipoies) คือพระของชาวเมืองนี้ใช้ทำสังฆกรรม โบสถ์หลังนี้ยาว ๕๕ ก้าว และในโบสถ์มีทางเดิน ๓ ทาง มีเสาใหญ่ปิดทองอยู่ ๔๐ ต้น ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างทางเดิน โบสถ์เปิดโล่งตลอดทุกด้าน มีเสารขนาดเล็กจำนวนมากปิดทองเช่นเดียวกัน โบสถ์นี้ปิดทองคำทั้งข้างในและข้างนอก มีศาลาสวยงามมากหลายหลังปลูกอยู่รอบ ๆ ใช้เป็นที่พักของนักแสวงบุญ และมีศาลาสวยงามหลายหลังใช้เป็นที่สวดมนต์ของพระสงฆ์ ศาลานี้มีรูปปั้นทองชายหญิงเต็มไปหมด และปิดทองคำด้วย ข้าพเจ้าคิดว่ามันเป็นสถานที่ ๆ สวยงามที่สุดในโลก ตั้งอยู่สูงมาก และมีทางขึ้น ๔ ทาง ซึ่งตามทางทุกทางปลูกต้นผลไม้ไว้เรียงราย เพื่อประสงค์ให้ผู้เดินไปได้ร่มเงาเป็นระยะทางกว่า ๒ ไมล์ได้ และเมื่อคราวมีงานฉลอง ผู้คนอาจเดินทางไปทางน้ำหรือทางบกก็ได้ไม่สะดวกนัก เพราะความวุ่นวายอย่างยิ่งของฝูงชน เพราะคนเหล่านั้นมาจากทุกภาคของอาณาจักรพระโค เพื่อมาเฝ้าพระรัตน

ในพระโคมีตาลสี่ปอยหรือพระสงฆ์จำนวนมาก ซึ่งเทศน์สาธยาย ต่อต้านความชั่วร้ายทั้งปวง คนส่วนมากเคารพนับถือพระสงฆ์ กล่าวกัน

ว่าเมื่อคนเข้าไปในเกียก (Kiack) อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือโบสถ์
ที่หน้าประตูโบสถ์จะมีดม่น้ำใหญ่ พร้อมทั้งทพพดกนาลางเท้าวางอยู่
และ ณ ที่นั้นเขาจะล้างเท้าของตนแล้วจึงเข้าไปข้างใน ยกมือชนจิตศรัทธา
ไหว้พระที่กำลังเทศน์ก่อนแล้วก็ไหว้พระอาทิตย์ แล้วจึงนั่งลงบรรดา
พระสงฆ์หนุ่มแปลกมาก ครองผ้าจีวรบาง ๆ ผืนเดียวແບ່ງ ซึ่งมิถ
วาทะ และมณีนีลมาลัยคล้องอกผืนหนึ่ง พับซ้อนกันหลายทบพาด
อยู่บนบ่า และนอกจากผ้าสองผืนนั้น แล้วยังคาดผ้ารัดประคดผืนใหญ่
อีกด้วย กับมีแผ่นหนังแผ่นหนึ่งผูกเชือกคล้องคอไว้เพื่อใช้ร่อนนั่ง ศรัทธา
โกนเกลี้ยงและเดินเท้าเปล่า เพราะพระสงฆ์ทุกคนไม่สวมรองเท้า
ขวาเปลือยเปล่า มือถือตะลันต์ใหญ่ เพื่อกันแดดในฤดูร้อนและ
กับฝนในฤดูหนาว

เมื่อพระสงฆ์จะเข้าถือสมณเพศนั้น ที่แรกก็ไปสำนักเรียนก่อน
จนกระทั่งอายุได้ ๒๐ ปีหรือกว่านั้น จึงมาหาพระสงฆ์องค์หนึ่งเรียกกัน
ว่าโรลี^(๑) (Rowli) ซึ่งเป็นพระที่เด่นใหญ่ที่สุด และคงแก่เรียนมาก
ที่สุด พระโรลีจะคัดค้านมิให้เข้าบวชก่อน แล้วชักชวนกันอยู่หลาย
ครั้ง ว่าจะละทิ้งเพื่อนฝูงและเหล่าอิสตรีทั้งปวง มาเข้าถือเพศบรรพชิต
ได้หรือไม่ หากเป็นทีพอใจแล้ว ผู้ที่จะบวชก็แต่งกายหยาบๆ ซ้ำเข้าไป
ไปตามถนนหลายสาย ทั้งมีบักลองเดินตามไปด้วย เพื่อแสดงว่าความ
ละทิ้งทรัพย์สินสมบัติความมั่งคั่งทางโลกไปเป็นพระสงฆ์ ต่อจากนั้น ๒-๓ วัน
เขาก็จะครองผ้ากาสาวัตร และนั่งบนคานหามชนิดหนึ่ง เรียกกันว่า
เสลียง ใช้คน ๑๐ หรือ ๑๒ คนแบกไปบนบ่าเห่ไปพร้อมกับเล่นบักลอง

(๑) อุปัชฌาย์

และพระสงฆ์จำนวนมากเข้าชวอนไปด้วย รวมทั้งมิตรสหายทั้งปวง แล้วก็ไปยังกุฏิ ซึ่งอยู่นอกเมือง และปล่อยพระบวชใหม่ไว้ที่นั่นตามลำพัง

พระสงฆ์แต่ละองค์มีกุฏิของตน เป็นกุฏิหลังเล็กมากตั้งอยู่บนเสา ๖ หรือ ๘ เสา และชั้นกุฏิทางบันไดซึ่งมี ๑๒ หรือ ๑๔ ชั้น กุฏิพระโดยมากตั้งอยู่ใกล้ถนนสายใหญ่ และอยู่ห่างวัดต้นไม้ บ้างก็อยู่ในป่า พระสงฆ์ออกบิณฑบาต โดยมากมีบาตรใบใหญ่ ทำด้วยไม้หรือดินอย่างประณีต มีฝาปิด มีสายผูกสะพายคล้องไปบนบ่า เพื่อให้บาตรห้อยอยู่ได้แนบ พระสงฆ์สะพายบาตรไปบิณฑบาตอาหารมาฉัน อันมีข้าวปลาและผัก พระสงฆ์เหล่านี้ไม่เรียกร้องสิ่งใด แต่มายืนอยู่ที่ประตูบ้าน ชาวบ้านก็จะถวายอาหารให้ทันทีคนละอย่างสองอย่าง เขาได้รวม ๆ กันในบาตร เพราะกล่าวกันว่า พระสงฆ์ต้องฉันอาหารที่ได้รับบริจาค และต้องพอใจในทานที่ได้รับ ประชาชนเหล่านี้ทำการเลี้ยงพระโดยถือทางจันทคติ และเมื่อถึงวันพระต้นเดือน จะมีการเลี้ยงพระอย่างมโหฬาร ชาวบ้านจัดข้าวปลาอาหารส่งไปถวายพระทวดทมพระพ้านกอยู่ พระสงฆ์ทุกรูปมาประชุมกันที่โบสถ์ และฉันอาหารที่ชาวบ้านถวาย เมื่อพระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา ชาวบ้านจำนวนมากจะนำของถวายไปใส่ลงในธรรมมาศน์ที่พระสงฆ์นั่งเทศน์ และมีคน ๆ หนึ่งซึ่งนั่งอยู่ใกล้ ๆ พระสงฆ์นั้นรับเอาของที่คนนำมาถวาย และนำไปแบ่งปันกันในหมู่พระสงฆ์ เท่าที่ได้เห็นนั้น พระสงฆ์มิได้ทำพิธีอื่น ๆ อีก ทั้งมิได้ทำประโยชน์อันใด นอกจากเทศน์เท่านั้น

ข้าพเจ้าเดินทางจากพระโค ไปถึงจามาเฮย์ (Jamahey)^(๑) ซึ่งอยู่ในประเทศลังเจียน^(๒) (Langeianne s) ที่เราเรียกกันว่า จันโกเมต์ (Jangomes)^(๓) ใช้เวลาเดินทาง ๒๕ วัน จากพระโคไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ ในการเดินทาง ข้าพเจ้าผ่านชนบทที่อุดมสมบูรณ์ และร่มรื่นไปด้วยต้นผลไม้ ประเทศนี้มีพสกตามาก และมีแม่น้ำสวยงามหลายสาย บ้านเรือนปลูกสร้างอย่างสวยงาม ทำด้วยลำไม้ไผ่ และมุงหลังคาด้วยฟาง ที่นี้มีควายป่าและช้างชุกชุมมาก เมืองจามาเฮย์เป็นเมืองที่สวยงามและใหญ่โต มีบ้านเรือนสร้างด้วยหินอย่างงดงาม ถนนหนทางกว้างขวาง ชาวเมืองเป็นคนดี ผู้ชายรูปร่างดีและแข็งแรง นุ่งห่มเสื้อผ้า ไม่สวมหมวก ไม่สวมรองเท้า เพราะในบรรดาประเทศเหล่านี้ ชาวเมืองไม่สวมรองเท้า ผู้หญิงสวยงามกว่าผู้หญิงเมืองพระโคมาก ทุก ๆ ชนบทไม่มีข้าวดำเลย เขาทำขนมบางชนิดด้วยข้าวเจ้า พ่อค้าจำนวนมากเดินทางจากประเทศจีนมายังจามาเฮย์ และนำระฆัง ทอง เงินจำนวนมาก และสิ่งของอื่น ๆ มากมาย อันเป็นผลิตผลของจีนมาด้วย ที่นี้เป็นแหล่งใหญ่ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และมีอุดมสมบูรณ์เสียจนไม่ต้องวิตถมนควาย ดังเช่นที่พลเมืองในเมืองอื่น ๆ กระทำกัน จามาเฮย์ เป็นแหล่งทองแดงใหญ่ และยางกำยาน (Benjamin) ในชนบทเหล่านี้ เมื่อคนเกิดป่วยไข้ขึ้น เขาจะขนบานว่า จะเช่นเนื้อแก่กุดฉลามันหนึ่ไปเสีย เมื่อคนไข้หายป่วยแล้ว จะมีการเลี้ยงอาหาร และบรรเลงดนตรีขับพาทย์ และจะพ้อนรำกันตลอดคืน

(๑) เชียงใหม่

(๒) ลานช้าง

(๓) ช้างข้าม

บรรดามิตรสหายจะมาร่วมในงาน นำของกำนัล มะพร้าว มะเดื่อ หนาก และผลไม้อื่น ๆ มาให้ พร้อมกับมีการรำละคร และการรื่นเริงใหญ่โต เพื่อให้ญาติผู้มาส่ง กล่าวได้ว่าเขาให้ญาติกินอาหาร และได้มันออกไป ในขณะที่เขาพ้อนรำและเล่นการเล่น เขาจะร้องและให้ด้วยเสียงอันดัง เขาบอกว่าที่ทำเช่นนั้นเป็นการไล่ผี ในระหว่างที่คนยังบวชไข้อยู่ จะมีพระสงฆ์องค์หนึ่งหรือสององค์มานั่งอยู่ใกล้ ๆ ทุกคืน และสวดมนต์ เพื่อให้ญาติพอใจและไม่ทำอันตรายคนบวช

และถ้าหากว่ามีคนตาย ศพนั้นจะถูกบรรจุลงในหีบไม้ดีเหลียมใหญ่ทำเหมือนปราสาท มีฝาปิดทองลวดนกรอบอยู่ ใช้คน ๑๔ หรือ ๑๖ คนแบกไปพร้อมกับมีปี่พาทย์ประโคมนำหน้ากระบวณศพ ตรงไปยังเมรุนอกเมือง และเผาศพ ณ ที่นั้น บรรดามิตรสหาย, เพื่อนบ้านที่เป็นผู้ชายทั้งหมดนั้นเดินตามขบวนศพไป คนเหล่านั้นถวายดอกไม้เป็นอันมากแก่บรรดาพระสงฆ์ เสร็จแล้วก็กลับบ้าน มีการเลี้ยงพระกัณฑ์ที่บ้าน ๒ วัน ครั้นแล้วผู้เป็นภรรยากับภรรยาของเพื่อนบ้านทั้งปวง ตลอดจนมิตรสหายของผู้เป็นภรรยาไปยังสถานที่ ๆ เผาศพ คนเหล่านั้นนั่งอยู่สักครู่หนึ่งแล้วร้องไห้และเก็บขันกระดูก ซึ่งเหลือจากการไหม้ไฟนำไปฝังเสีย แล้วจึงกลับมายังบ้านเรือนของตน เป็นอันสุดสิ้นความโศกเศร้าทางมรดกส่วนบรรดาชายและหญิงที่เป็นญาติสนิทของผู้ตายต้องโกนผม ตามปกติจะไม่ทำเช่นนั้นเลย นอกจากในเวลามิตรสหายตาย ทั้งนี้เพราะมีความหวงแหนผมของตนมาก

คาเพลน (Caplan) เป็นที่ ๆ พบกับทิม มรกต และหินพลอยแดง คาเพลนตั้งอยู่ในอาณาจักรพะโค ใช้เวลาเดินทาง ๖ วัน

จากเมืองอั้วระ มีภูเขาสูงใหญ่อยู่หลายลูก อันเป็นที่ ๆ ชุตทัมิม มรกต และหินพลอยแดง ไม่มีใครสามารถไปเก็บพลอยเหล่านั้นได้ นอกจากคนที่ชุตบ่อพลอยเท่านั้น

ในพระโคและในชนบททุกแห่งของเมืองอั้วระ ลานช้าง สยาม และพม่า (Bramas) ผู้ชายได้ลูกกลมเล็ก ๆ ในอั้วระเพศของตน บางคนได้ ๒ ลูก บางคนก็ได้ ๓ ลูก เขาตัดหนังออก แล้วได้ลูกกลมเล็ก ๆ ลงไปข้างละลูก เขาทำดังนี้ เมื่อมีอายุได้ ๒๕ หรือ ๓๐ ปี และเขาออกลูกหนึ่ง หรือมากไปกว่านั้น ได้ตามความพอใจที่คิดว่าดี เมื่อเขาแต่งงาน จำต้องได้ลูกกลม ๓ ลูก สำหรับบุตรคนหนึ่งๆ ที่ภรรยาให้กำเนิด จนครบ ๓ ลูก แล้วจะไม่ได้อีก ทั้งนี้เขากล่าวว่า เพราะพวกผู้หญิงต้องการเช่นนั้น ที่คิดประดิษฐ์มันขึ้นมา เพราะไม่ต้องการให้ใช้ความเป็นผู้ชายในทางที่เลื่อมเสีย สำหรับในอดีต ประเทศเหล่านั้นมีความป่าเถื่อนมาก จนบ้านเมืองไม่ค่อยมีพลเมือง ทั้งวางกฎเกณฑ์ไว้ว่า ผู้หญิงจะไม่นุ่งผ้าชั้นในกว้างเกิน ๓ ศอก ใช้พันรอบกาย ผ้าชั้นแคบมาก จนเมื่อเดินไปตามถนน จะเผยให้เห็นท่อนขาข้างหนึ่ง ผ้าปิดไม่มิด สูงมาเหนือเข่า ลูกกลมที่กล่าวดูมาแล้วข้างต้นนั้นมันต่าง ๆ ชนิดกัน ขนาดเล็กที่สุดใหญ่เท่าถั่วลิสงเม็ดเล็ก ๆ และกลมมาก ขนาดใหญ่ที่สุดใหญ่เท่าไข่ไก่ฟองเล็ก ๆ บางชนิดทำด้วยทองเหลือง บางทีเป็นเงิน แต่ลูกกลมที่ทำด้วยเงินนั้น เป็นของที่พระเจ้าแผ่นดิน และบรรดาขุนนางใช้ ลูกกลมเหล่านั้นปิดทองและทำด้วยฝีมือชำนาญยิ่ง เขาทำแต่เพียงกรูกรังได้ คล้ายระฆังเล็ก ๆ บางลูกทำด้วยตะกั่ว เรียกกันว่าเซลวี่ (Selwy) เพราะเสียงไม่ดังเวลาเขย่า และชนิดนี้มีราคาต่ำ เพราะเป็นชนิดที่เลวกว่า

บางครั้งพระเจ้าแผ่นดินก็เอาลูกกลมออก และพระราชทานให้แก่ขุนนาง ซึ่งถือว่าเป็นของทำขวัญที่มีค่ายิ่ง เพราะพระองค์ได้ใช้มันแล้ว พวกขุนนางจึงหวงแหนอย่างยิ่ง เขาจะใส่ลูกกลมไว้ลูกหนึ่ง และรักษาเผดให้หายใน ๗-๘ วัน

ชาวพม่า (Bramas) ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินของประเทศ (เพราะพระเจ้าแผ่นดินเป็นชาวพม่า) ทรงรักพระสงฆ์ หรือนาถิ หรือวรกายบางส่วนให้เป็นสีดำ ด้วยวัตถุบางอย่างที่มีอยู่ เพราะทรงคิดว่าเป็นการดี ทรงใช้ของเหลวผสมกับนวิหนัง แล้วทาคราม (Anile) ชนิดหนึ่ง หรือของสีดำลงบนรอยสักนั้น มันจะติดอยู่ตลอดไป ทั้งนี้ถือกันว่าเป็นเกียรติยศในหมู่เจ้านาย แต่บุคคลอื่นไม่อาจจะมียอยสักได้ นอกจากชาวพม่าที่เป็นพระประยูรญาติของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น

ชาวเมืองนี้ไม่ไว้หนวด เขาถอนหนวดบนใบหน้าด้วยแหวนเล็ก ๆ ซึ่งทำขึ้นเพื่อใช้ในการนี้ บางคนไว้หนวดให้ขึ้นเป็นกระจุก ๑๖ หรือ ๒๐ เส้น บางคนก็ไว้หนวดเป็นกระจุกบนที่หนึ่งที่ใดของใบหน้าต่าง ๆ แห่กันไป และนอกนั้นก็ถอนออกหมด เพราะว่าเขานำแหวนติดตัวไปด้วยเสมอ เพื่อถอนหนวดออกในทันทีที่มันปรากฏงอกขึ้นมา ถ้าเขาเห็นผู้ชายคนใดมีหนวด เขาจะทำท่าประหลาดใจมาก คนพวกนี้มีฟันดำทั้งชายและหญิง เพราะเขากล่าวว่าสุนัขมีฟันขาว ฉะนั้นเขาจึงต้องมีฟันดำ

ชาวเมืองพะโคนั้น ถ้ามีคดีทางกฎหมาย ซึ่งยังเป็นที่ยังสงสัย เคลือบแคลงกันอยู่ จนไม่อาจตัดสินใจได้ถูกต้องแล้ว เขาจะปักไม้ไผ่ ๒ ลำลงไปในน้ำที่ลึกมาก และคู่ความทั้งสองจะลงไปในน้ำเกาะอยู่ที่เสา

ทั้งสองนั้น คนทั้งหลายก็นั่งอยู่ที่นั่นเพื่อตัดสินใจ และด้วยความทั้งสอง
ก็จะดำรงไปได้น้ำ คนที่ดำนาน้ำได้นานที่สุดก็เป็นผู้ชนะคดี

วันที่ ๓๐ มกราคม ข้าพเจ้าออกเดินทางจากพระโคไปยังมะละกา
ผ่านเมืองท่าของพระโคหลายเมือง เช่น มาร์ตาวัน เกะทาวี (Tavi)
ส่วนใหญ่ของตึก ซึ่งใช้กันอยู่ทั้งประเทศอินเดีย นั้น มาจากเกาะทาวัน
เกาะทานะเลรี^(๑) (Tanaseri) เกาะยังซาลอน^(๒) (Junsalaon) และ
เกาะอื่น ๆ อีกหลายแห่ง และแลวกก็มาถึงมะละกา ในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์
ที่มะละกา ชาวโปรตุเกสมีปราสาทอยู่หลังหนึ่งตั้งอยู่ริมทะเล ส่วน
ชนบทซึ่งอยู่นอกเมืองเป็นของชาวมะละกา เป็นพลเมืองที่หึงหวงพวก
หนึ่ง เขาไปไหนมาไหนสวมแต่ผ้าผืนหนึ่งนุ่งรอบกลางลำตัว และมี
ผ้าผืนเล็ก ๆ พันรอบศีรษะ เรือหลายลำจากประเทศจีน และจาก
เกาะมาลัคกา (Malucos) บันดา (Banda), ตีมอร์ (Timor) และ
จากเกาะอื่น ๆ ของชาวอีกหลายเกาะได้มายังที่นี้ เรือเหล่านี้ได้นำ
เอาเครื่องเทศจำนวนมากมายัง เครื่องสมุนไพร พลอย และเพชรนิล
จินดาไป การเดินทางเข้าไปในหมู่เกาะมากมายเหล่านี้ ตกอยู่แก่
เป็นหัวหน้าของมะละกา ดังนั้นจึงไม่มีใครสามารถเข้าไปยังหมู่เกาะ
เหล่านั้นได้ โดยไม่มีใบอนุญาตจากเขา ซึ่งทำให้เขาได้เงินเป็นจำนวน
มากทุกปี พวกโปรตุเกสที่นั่นทำสงครามบ่อยครั้ง กับพระเจ้าแผ่นดิน
Achem^(๓) ซึ่งอยู่ในเกาะสุมาตรา ทุก ๆ ปี พริกไทยจำนวนมาก

(๑) เมืองกะนาวศรี

(๒) เกาะภูเก็ต

(๓) เมืองอะแจหรืออักแจ

และเครื่องเทศอื่น ๆ จากสุมาตราจะบรรทุกไปยังพะโค และเมกกะในทะเลแดง และทอน ๆ

เมื่อพวกโปรตุเกสออกจากเมืองมาเก๊า (Macao) ในประเทศจีนไปยังประเทศญี่ปุ่น จะบรรทุกไหมดีขาว ทอง ชะมด และเครื่องลายครามไปด้วย แต่มิได้นำสินค้าอะไรมาจากญี่ปุ่นเลยนอกจากเงิน (Silver) ชาวโปรตุเกสมีเรือลำใหญ่ ซึ่งใช้เดินทางไปทันทันทุกปี และนำเงินมากกว่า ๖ แสนครุซาโดส์ (Crusadoes) ทุกปี และทั้งหมดนั้นเป็นเงิน (Silver) ของญี่ปุ่น และยังได้นำเงินมากกว่า ๒ แสนครุซาโดส์ (Crusadoes) ออกมาจากประเทศอินเดียทุกปี ชาวโปรตุเกสใช้เงินให้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในประเทศจีน โดยนำทองคำ ชะมด ไหม ทองแดง เครื่องลายคราม และสิ่งของอันมีราคาแพงมาก และเป็นเครื่องทองไป เมื่อชาวโปรตุเกสมาถึงเมืองกวางตุ้ง (Canton) ในประเทศจีนอันเป็นย่านกลาง ก็ต้องแวะพักที่นั่นสองสามวัน และเมื่อเข้ามาในประตูเมืองต้องลงชื่อไว้ในสมุด และเมื่อกลับออกไปในเวลากลางคืน ก็ต้องถอนชื่อของตนออกจากสมุดนั้น ทั้งไม่อาจนอนในเมืองได้ตลอดคืน แต่ต้องนอนในเรือของตนที่อยู่นอกเมือง และเมื่อสิ้นกำหนดวันที่สัญญาไว้ ถ้ายังมีใครอยู่ในเมืองอีก พวกนั้นจะถูกลงโทษและถูกขังคุก ชาวจีนเป็นชาติที่หวาดระแวงมากและไม่ไว้วางใจคนต่างชาติ จึงคิดกันว่าพระเจ้าแผ่นดินคงไม่ทรงทราบว่ามีชาวต่างประเทศเข้ามาในประเทศของพระองค์ และยังกว่านั้นได้รับการบอกเล่าที่น่าเชื่อถือได้ว่า ราษฎรสามัญแทบจะไม่เคยเห็นพระเจ้าแผ่นดินของตนเลย หรืออาจไม่เคยเห็นเลย ทั้งไม่อาจเงยหน้าดูพระแท่นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินได้ และเมื่อพระองค์เสด็จออก

มานอกพระราชฐาน พระองค์ประทับมาเหนือเกาอี้ใหญ่หรือเสลี่ยง
 ปิดทองคำสวยงามมาก บนเสลี่ยงมีพลับพลาเล็ก ๆ ทำด้วยไม้ขัดตะ
 ให้มองเห็นภายนอกได้ ดังนั้นพระองค์จึงทอดพระเนตรเห็นราษฎร แต่
 ราษฎรไม่อาจเงยหน้ามองดูพระองค์ได้ และตลอดเวลาที่พระองค์เสด็จ
 ผ่านพวกราษฎรไป ราษฎรก็ต้องยกมือขึ้นประสานกันไว้บนศีรษะ และ
 ก้มลงกับพื้นดิน เงยหน้าขึ้นดูมิได้เลย จนกระทั่งพระองค์เสด็จผ่านไป
 แล้ว

ประเพณีของประเทศจีนมีว่า เมื่อคนใดทุกข์ต้องสวดรongsเท้า
 ผูกเชือกสี่ขาว และสวดหมวกฟาง สามต้องไว้ทุกข์ให้ภรรยาเป็นเวลา
 ๒ ปี ภรรยาไว้ทุกข์ให้สามี ๓ ปี บุตรชายไว้ทุกข์ให้บิดา ๓ ปี ให้
 มารดา ๒ ปี และตลอดเวลาที่ไว้ทุกข์ต้องเก็บศพเอาไว้ในบ้าน เอา
 อวัยวะภายในท้องออกหมด และใส่โชวันม (Chownam) หรือปูนขาว
 ให้เต็ม แล้วนำลงใส่หีบศพ และเมื่อสิ้นระยะเวลาไว้ทุกข์แล้ว เขาก็
 หามหีบศพออกมา มีการประโคมดนตรีแล้วก็เผาศพ และเมื่อกลับถึง
 บ้าน ก็ตั้งธงเสื่อผ้าไว้ทุกข์ออก และแต่งงานได้ตามความพอใจ
 ผู้ชายอาจมีนางบำเรอหลาย ๆ คนได้เท่าที่ต้องการ แต่ต้องมีภรรยา
 เพียงคนเดียว ชาวจีน, ชาวญี่ปุ่น และชาวโคชิน-จีน ทั้งปวงเขียน
 หนังสือทางขวามือลงมาข้างล่าง และเขียนด้วยพู่กันสวยงาม ทำด้วย
 ขนสุนัข หรือขนแมว

ลาบัน (Laban) เป็นเกาะ ๆ หนึ่งในหมู่เกาะชวา ซึ่งเพชร
 น้ำใหม่ (New water) ได้มาจากเกาะนี้ เขาพบเพชรชนิดนี้ในแม่น้ำ
 เพราะพระเจ้าแผ่นดินจะไม่ยอมให้ชาวลาบันขุดเพชรในหิน

ยัมบา (Jamba) เป็นเกาะ ๆ หนึ่งในหมู่เกาะชวาเหมือนกัน
ที่เกาะนี้มีเพชร และพระเจ้าแผ่นดินทรงมีเนินดินใหญ่ซึ่งเป็นทอง มัน
งอกเกิดอยู่ ณ กลางแม่น้ำ และเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงขาดแคลน
ทองคำ ก็ทรงให้ตัดเนินดินตรงนั้นออกมาส่วนหนึ่ง และละลายน้ำ
ก็จะได้ทองคำ เนินดินนี้ จะปรากฏให้เห็นเพียงปีละครั้ง ซึ่งเป็นระยะ
เวลาที่น้ำลดคือเดือนเมษายน

บิมา (bima) เป็นเกาะหนึ่งในหมู่เกาะชวา เป็นดินแดนที่
ผู้หญิงท่องเที่ยวไป เหมือนกับผู้ชายของเราทำงานกันในประเทศอังกฤษ
ส่วนผู้ชายนั้นเฝ้าบ้าน และไปไหน ๆ ได้ตามใจ

วันที่ ๒๘ มีนาคม ค.ศ. ๑๕๘๘ (พ.ศ. ๒๑๓๑) ข้าพเจ้ากลับ
จากมะละกา มายังมาร์ตัน แล้วกลับไปพระโค ข้าพเจ้าพำนักอยู่ที่นั่นเป็น
ครั้งที่ ๒ จนถึงวันที่ ๑๗ กันยายน แล้วข้าพเจ้าก็ไปยังคอสมิน ได้ลง
เรือที่นั่น และฝ่าอันตรายมากมาย ด้วยเหตุที่ได้เล่นย้อนทางลม พระ
เป็นเจ้าทรงโปรดให้เรามาถึงเบงกอล ในเดือนพฤศจิกายน เราพักอยู่
ที่นั่น เพื่อรอเวลาเดินทาง จนกระทั่งวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๕๘๘
(พ.ศ. ๒๑๓๑) แล้วข้าพเจ้าก็โดยสารเรือไปยังโคชิน ในการเดินทางนี้
เราต้องอดทนอย่างยิ่งยวด เพราะขาดแคลนน้้ำจืด เพราะอากาศร้อน
อย่างที่สุด และมีพ้อคำ และคนโดยสารเรือมากด้วยกัน เราผ่านท้อง
ทะเลที่เจียบสังบหลายแห่ง อากาศก็ร้อน กระนั้นพระเป็นเจ้าก็ได้ทรง
โปรด จนเรามาถึงเกาะลังกา เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม เราพักอยู่ที่นั่น
๕ วัน เพื่อหาน้ำ และเตรียมเสบียงอาหารที่จำเป็นอื่น ๆ สำหรับเรา
ให้พร้อมเสร็จ ลังกาเป็นเกาะที่มั่นคงแข็งแรง อุดมไปด้วยผลไม้

และเป็นเกาะทั้งดงาม แต่ด้วยเหตุที่ท่าสงครามกับพระเจ้าแผ่นดินเมืองฯ
สินค้าทุกอย่างจึงมีราคาแพงมาก เพราะพระองค์ไม่ยอมให้นำสินค้าอย่าง
ใดเข้าไปในปราสาทที่พวกโปรตุเกสอยู่ ด้วยเหตุนี้ จึงมีบ่อยครั้งที่พวก
ต้องการอาหารอย่างยิ่ง เลี้ยงอาหารต่าง ๆ ส่งมาจากเบงกอลทุกปี

พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า Raia และทรงมีอำนาจมาก
เมื่อพระองค์เสด็จมาโคลัมโบ (Columbo) ซึ่งเป็นที่ซึ่งชาวโปรตุเกสตั้ง
บ้านอยู่นั้น พระองค์เสด็จมาพร้อมกับทหาร ๑ แสนคนและช้างอีกเป็น
จำนวนมาก แต่คนเหล่านั้นทุกคนตัวล่อนจ้อน แต่ก็มีหลายคนทักทายน้อย
ถืออาวุธปืนเล็กยาว เมื่อพระเจ้าแผ่นดินตรัสกับผู้ใด พระองค์ทรงยืนขา
เดียว และพระบาทอีกข้างหนึ่งวางบนเข่าของพระองค์ ทั้งทรงพระแสง
ดาบอยู่ในพระหัตถ์ด้วย ไม่ใช่ธรรมเนียมของพวกนี้ที่จะให้พระเจ้า
แผ่นดินประทับนั่งแต่พระองค์ต้องยืน นิสัยของพระองค์เป็นมา
ระบายสิ่งดงาม ทำด้วยผ้าสีลิ้นรอบส่วนกลางองค์ พระเกศยาว และ
โปกด้วยผ้าสวดยรอบพระเศียร ส่วนอื่นของวรกายนั้นเปลือยเปล่า
ทรงมีองครักษ์พันคนซึ่งยืนล้อมรอบพระองค์ และพระองค์ทรงยืนอยู่ตรง
กลาง เมื่อพระองค์เสด็จพระราชดำเนิน องครักษ์หลายคนก็เดินไป
ข้างหน้า และที่เหลือนอกนั้นก็เดินตามหลังพระองค์ไป

ชนพวกนี้เป็นเชื้อสายสิงหล (Chingalayes) กล่าวกันว่าสิงหล
เป็นเผ่าพันธุ์ที่ดุดันที่สุดของพวกมละบาร์ (Malabars) พวกนี้มีใบหูกว้าง
มาก เขาถือว่ายามีใบหูยาวใหญ่มากเพียงใด ก็ยิ่งถือว่ามีเกียรติยศสูง
บางคนหูยาวถึง ๑ คืบ ไม่ที่คนพวกนี้เผ่าเป็นไม้อบเขยมีกลิ่นหอมชวนใจ
มาก ในเกาะนี้มีทัพนม มรกต และหินพลอยแดงมากมาย ชนิดที่ดุดัน

นั้นมียุทธรณ์ด้วย แต่พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงยินยอมให้ราษฎรชุมนุมมา ด้วยเกรงว่าข้าศึกจะรู้เข้า และทำสงครามกับพระองค์ และขับไล่พระองค์ ออกจากประเทศ เพื่อจะได้ทัพบก มรกต และหินพลอยแดงนั้น ไม่มี ม้าเลยในทั้งประเทศนี้ ช้างก็ตัวไม่โตมากเหมือนช้างของพะโคซึ่งสูง ใหญ่มีหมีมา แต่กล่าวกันว่าช้างชนิดอื่น ๆ กลัวช้างในลังกา และไม่ กล้าต่อสู้ด้วย ทั้ง ๆ ที่มันเล็กมากอย่างนี้ พวกผู้หญิงนั่งผ้าผืนหนึ่งพัน รอบกายจากกลางลำตัวลงมาถึงหัวเข่า และส่วอื่นเปลือยเปล่า ทั้ง ชายและหญิงทุกคนมีผิวดำ แต่ตัวเล็กทั้งชายและหญิง บ้านเรือนนั้น เล็กมาก ทำด้วยกานหรือทางมะพร้าว และมุงหลังคาด้วยใบของต้นไม้ ชนิดเดียวกันนี้

วันที่ ๓๓ มีนาคม เราเล่นเรือจากลังกา และเล่นอ้อมแหลม โคโมริ (Comori) ไม่ไกลจากแหลมนั้น ระหว่างลังกาและผืนแผ่นดินใหญ่ของเนกาปาตั้น ชนดินนี้จึงมาไข่มุกกัน และงมไข่มุกได้มาก ทุก ๆ ปี ซึ่งจำหน่ายไปทั่วอินเดีย แคมเบย์และเบงกอล แต่ไข่มุก นั้นมิได้มีลักษณะเป็นมุกแบบตะวันออก เหมือนไข่มุกของเกาะบาฮาริม ในอาวเปอร์เซีย จากแหลมโคโมริ เราผ่านไปใกล้คูลาม (Coulam) ซึ่งเป็นบ่อ ๆ หนึ่งของพวกโปรตุเกส พวกไทยจำนวนมากขนมา สำหรับพวกโปรตุเกสก็มาจากที่นั้น มีอยู่บ่อย ๆ ที่เรือลำหนึ่งของชาว โปรตุเกสได้บรรทุกของมายังบ่อนั้น เมื่อเราผ่านฝั่งทะเลแล้ว ก็ได้ มาถึงโคชินในวันที่ ๒๒ มีนาคม ที่น้อากาศอบอุ่นแต่ขาดแคลนอาหาร เพราะไม่มีการปลูกข้าวโพดและข้าวเจ้า อาหารส่วนมากที่สุดมาจาก เบงกอล น้ำก็ไม่ได้ดีเลยเพราะอยู่ห่างไกล การที่น้ำไม่คั้น เป็นเหตุให้

ประชาชนเป็นอันมากเป็นโรคเรื้อน และส่วนมากขาบวมโตเหมือนคนพิการ และหลายคนเกือบไม่สามารถไปไหนมาไหนได้ พลเมืองที่เป็นชนเผ่ามะลาบาร์ เป็นเชื้อสายของพวกเขาเนียร์ (Naires) แห่งคาลิคัด จึงแตกต่างกันมากกับชนชาติมะลาบาร์อื่น ๆ ศีรษะของชนพวกนี้มีผมดกมาก และใช้เชือกผูกผมวิ่งขึ้นไป ทรงผมมองเห็นเป็นพุ่ม แต่ไม่ปรากฏว่าเชือกรัดผมนั้นอยู่ตรงไหน ผู้ชายมีรูปร่างสูงแข็งแรง เป็นนักแม่นธนู ใช้ธนูคันยาวและลูกธนูดอกยาว ซึ่งเป็นอาวุธที่ดุดีที่สุดของพวกเขาคน ในบรรดาคนเหล่านี้ มีพวกซิม่าด้วย แต่ว่าบังคับม้าไม่เก่ง

ที่ปลูกพริกไทย มันขึ้นเกาะอยู่กับต้นไม้หรือค้ำไม้ มีลักษณะเหมือนต้นไอวเบอร์รี่ (Ivy Berry) ของเรา นอกจากบางส่วนของกิ่งยาวกว่าเหมือนรวงข้าว ชั้นแรกข้อพริกไทยเป็นสีเขียว ครั้นเมื่อข้อพริกไทยเริ่มสุกเขาก็ตัดมันออก แล้วนำมาตากแดดให้แห้ง ใบพริกไทยไม่ดกเหมือนกับใบไอวและใบบางกว่า พลเมืองที่หมู่บ้านเรือนหลังเล็กมาก มุงด้วยใบมะพร้าว ผู้ชายมีลักษณะพอสมตัว ผู้หญิงมีรูปร่างเล็ก ทุกคนมีผิวดำ นุ่งผ้าผืนหนึ่งพันรอบกลางลำตัวห้อยต่ำลงมาถึงสะโพก ร่างกายส่วนอื่น ๆ เปลือยเปล่า คนเหล่านี้มีหูใหญ่อย่างน่ากลัว สวมห่วงหูประดับไข่มุกและพลอยหลายอัน พระเจ้าแผ่นดินย้ายที่ประทับบ่อย ๆ เช่นเดียวกับชาวเมือง พระองค์ไม่ประทับอยู่ที่ใดที่หนึ่งมากกว่า ๕ หรือ ๖ วัน พระองค์มีข้าทูลทูลหลายตำแหน่ง แต่ก็เป็นหลังเล็ก ๆ ทรงมีองครักษ์เต็มจำนวนน้อย พระองค์ทรงย้ายจากตำแหน่งหนึ่งไปยังอีกตำแหน่งหนึ่งตามคำสั่งของพวกเขาองครักษ์ พริกไทยทั้งหมดของคาลิคัดและอบเชยปลูกกันทั้งในประเทศนี้ แต่อบเชยที่ดุดีที่นั่นมาจากลังกา

และลอกเปลือกออกมาจากต้นอ่อนงาม ๆ เมืองนมต้นมะพร้าวมาก
ซึ่งถือเป็นอาหารสำคัญของชาวเมือง เพราะใช้เป็นอาหารเนื้อ และ
เป็นเครื่องต้มของคนพวกนี้ ทั้งยังใช้ประโยชน์ที่จำเป็นอื่น ๆ อีกมาก
ดังได้บรรยายมาก่อนแล้ว

ชาวแนร์ (Naires) ซึ่งอยู่ใต้ปกครองของพระเจ้าชาโมริน
(Samorin) ซึ่งเป็นชนเผ่ามะลาบาร์ ทำสงครามกับพวกโปรตุเกสเนื่อง ๆ
พระเจ้าแผ่นดินทรงผูกไมตรีกับพวกโปรตุเกสเสมอ แต่พลเมืองของ
พระองค์ออกทะเลทำการปล้นสะดม หัวหน้าสำคัญของคนพวกนี้ชื่อค็อก
อัลลี (Cogi Alli) คนผู้นี้มีปราสาท ๓ หลังอยู่ในปกครอง เมื่อชาว
โปรตุเกสทูลร้องเรียนต่อพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ก็ตรัสว่า พระองค์มิ
ได้ส่งคนพวกนี้ออกปล้นสะดม แต่พระองค์ยินยอมให้ออกทะเล โจร
พวกนี้มียศตลอดชายฝั่งทะเล จากลังกาไปถึงเมืองกัว แล่นเรือกันไปหมู่
ละ ๕ หรือ ๖ ลำ เรือทุกลำมีคน ๕๐ หรือ ๖๐ คน และเข้าปล้นสะดม
เอาโดยทันที คนพวกนี้ก่อความเดือดร้อนให้แก่ฝั่งทะเลนั้นมาก และ
เข้ายึดเอาเรือของชาวโปรตุเกสปีละหลายลำ โจรเหล่านี้ส่วนมากเป็น
พวกแซมมัวร์ ประเทศของพระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ มีอาณาเขตตั้งอยู่ห่าง
จากโคชิน ๑๒๕ ลี และต่อไปจนถึงใกล้เมืองกัว ข้าพเจ้ายังคงอยู่ใน
โคชิน จนกระทั่งวันที่ ๒ พฤศจิกายน ซึ่งเป็นเวลา ๘ เดือน เพราะว่า
ไม่มีช่องทางที่จะไปไหนได้ตลอดเวลานั้น ถ้าหากข้าพเจ้ามาถึงเร็วกว่า
นั้น ๒ วัน ข้าพเจ้าคงจะได้พบช่องทางไปได้ทันที จากโคชิน ข้าพเจ้า
ไปยังเมืองกัวและพักอยู่ที่นั่น ๓ วัน จากโคชินไปถึงเมืองกัวมีระยะทาง
๓๐๐ ลี จากเมืองกัว ข้าพเจ้าไปยังเมืองโชด (Chaul) ซึ่งเป็นระยะ

ทาง ๖๐ ลิก ข้าพเจ้าอยู่ที่นี่ ๒๓ วัน และเตรียมหาเสบียง สิ่งจำเป็น
สำหรับเรือ จากนั้นข้าพเจ้าออกเดินทางไปออร์มิส ข้าพเจ้าพักอยู่
ที่นี่ ๕๐ วัน เพื่อหาช่องทางไปยังบัลซารา จากเมืองกวไปยังออร์มิส
เป็นระยะทาง ๔๐๐ ลิก

ก่อนที่ข้าพเจ้าจะจบบันทึกของข้าพเจ้า ๆ คิดว่าควรบอกเกี่ยวกับ
บางสิ่งบางอย่าง ที่ประเทศอินเดียและประเทศทางตะวันออกไกล
มีอยู่

พริกไทย ปลูกในหลายภาคของประเทศอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ยังแถว ๆ โคชิน และส่วนมากปลูกในทุ่งนาตามห้วงฟุ่มไม้ โดยไม่ต้อง
ลงแรง และเมื่อพริกไทยสุกคนก็ไปเก็บรวบรวมเอามา เอาพริกไทย
เหมือนกับต้นไผ่ของเรา และถ้ามันไม่ขึ้นอยู่กับต้นไม้หรือค้ำไม้แล้ว
มันจะทอดตกลงมาและเน่าไป ตอนแรก เมื่อเขาเก็บซื้อพริกไทยนั้น
มันเป็นสีเขียว แล้วเขาก็เอามาเผือกแดด แล้วเม็ดพริกไทยก็กลายเป็นสีดำ

ซึ่งมันปลูกอย่างเดียวกับกระเทียมของเรา และรากของมันคือ
หัวขิง ซึ่งมีอยู่ทุกภาคของประเทศอินเดีย

กานพลูได้มาจากเกาะโมลุกโค ซึ่งเป็นหมู่เกาะ ต้นกานพลู
เหมือนกับต้นเบ (Bay) ของเรา

ลูกจันทน์และดอกจันทน์นั้น ขึ้นอยู่ด้วยกันและมาจากเกาะ
บันดา ต้นของมันเหมือนกับต้นถั่วลิสงของเรา แต่ว่าต้นค่อนข้างจะเล็ก
กว่า

ไม้จันทน์ขาว เป็นไม้มีกลิ่นหอมจัด นิยมกันมากในหมู่ชาวอินเดีย เพราะใช้ฝนกับน้ำเล็กน้อยแล้วเชโลมร่างกาย ไม้จันทน์ขาวนี้มาจากเกาะติมอร์

การบูร เป็นสิ่งที่มีค่าในหมู่ชาวอินเดีย และซื้อขายกันในราคาแพงยิ่งกว่าทองคำ ชาวพม่าคิดว่าไม่เคยมีการบูรเข้ามาสู่ประเทศของพวกเขา คริสต์เดียน การบูรซึ่งเป็นสารประกอบนั้นมาจากประเทศจีน แต่การบูรซึ่งปลูกขึ้นอยู่ในกอลไม้ และเป็นชนิดที่สดชื่นนี้ มาจากเกาะบอร์เนียวใหญ่

ไม้กฤษณา มาจากโคชินไชน่า

ยางกายาน ส่งมาจากประเทศสยาม และจันโกเมส์ (ข้างข้าม) พริกเม็ดยาว ปลูกในเบงกอล ในพะโค และในหมู่เกาะชวา ชะมด ส่งมาจากไซบีเรีย และทำขึ้นโดยวิธีตามคำบอกเล่าของพวกเขา พ่อค้าที่เอาชะมดมาขายที่พะโค ดังต่อไปนี้ ในไซบีเรียมีสัตว์ป่าตัวเล็ก ๆ เหมือนกับแมลงว้างอ่อน ซึ่งเขาตัดได้ด้วยกับดักสัตว์ และตีให้มันตายเลือดอาบ หลังจากนั้นก็ตัดกระดูกออก ทับเนื้อที่ติดเลือดนิดหน่อยนั้น แล้วใส่ลงในหนังของมันจนเต็ม นี่แหละเป็นที่มาของชะมด

สำหรับอำพัน (Amber) มีความเห็นต่าง ๆ กันไป แต่คนส่วนมากกล่าวกันว่า อำพันได้มาจากทะเล และบอกว่าตนพบอำพันบนชายฝั่งทะเล

ทับทิม มรกต และหินพลอยแดง พบในเมืองพะโค

เพชร พบในที่ต่าง ๆ เช่นในบิสนาการ์ (Bisnagar) ในอักรา, ในเดลี และในหมู่เกาะชวา

ไข่มุกที่ดื่ที่สุด มาจากเกาะบาฮาริมในทะเลเปอร์เซีย ไข่มุกที่คุณภาพต่ำกว่านั้น มาจากพิสคาเรีย (Piscaria) ใกล้ ๆ เกาะลังกา และจากไอนัม (Aynam) เกาะใหญ่ทางฝั่งทะเลใต้สุดของประเทศจีน

สโปเดียม (Spodium) และสุมุนไพร์ชนิดอื่น ๆ อีกมาก มาจากแคมเบีย

ทนายอนกกลับมาเล่าถึงการเดินทางของข้าพเจ้าอีก จากออร์มัส ข้าพเจ้ามุ่งไปบัลซาราหรือบาโซรา และจากบาโซราได้เดินทางไปเมืองบาบิโลน เกือบตลอดทางของเส้นทางนั้น เราเดินทางผ่านไปโดยใช้แรงคนฉุดลากเรือ ขึ้นไปตามลำแม่น้ำด้วยเชือกยาว จากเมืองบาบิโลน ข้าพเจ้ามาถึงเมืองโมซูล (Mosul) โดยทางบก เมืองนี้ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำไนน์เว (Ninive) ซึ่งเป็นเมืองที่ถูกทำลายเป็นซากปรักหักพัง เมืองนี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำไทกริส จากเมืองโมซูล ข้าพเจ้าเดินทางไปยังเมืองเมอร์ดิน (Merdin) ซึ่งอยู่ในประเทศอาเมเนีย แต่ขณะนั้นชนพวกที่เรียกกันว่า คอร์ดี้ (Cordies) หรือ คุดี (Curdi) ได้อาศัยอยู่ในเมืองนี้ จากเมอร์ดิน ข้าพเจ้าไปยังเมืองออฟา (Orfa) ซึ่งเป็นเมืองที่สงวามมาก มีน้ำพุอย่างดี เต็มไปด้วยปลา เมืองนี้พวกมัวร์ประกอบพิธีกรรมอย่างใหญ่โตอันเกี่ยวแก่อับราฮัม (Abraham) ทั้งนคนพวกนี้กล่าวว่า ครั้งหนึ่งอับราฮัมได้อาศัยอยู่ที่นี้ จากเมืองออฟา ข้าพเจ้าไป

ยังเมืองบิร (Bir) และผ่านแม่น้ำยูเฟรติส จากเมืองบิร ข้าพเจ้าไป
เมืองอาเลโป ข้าพเจ้าพักอยู่ที่นั่นเป็นเดือน ๆ เพื่อหาเพื่อนร่วมทาง
ครั้นแล้วข้าพเจ้าก็เดินทางไปยังดริโปลิส และได้พบเรือของอังกฤษ
ข้าพเจ้าจึงโดยสารมายังลอนดอน นับเป็นการเดินทางที่สะดวกรบาย
ด้วยความอนุเคราะห์ของพระเป็นเจ้า ข้าพเจ้ามาถึงกรุงลอนดอนโดย
สวัสดิภาพ ในวันที่ ๒๘ เมษายน ๑๘๕๓ (พ.ศ. ๒๓๙๕) เป็นเวลาถึง ๘ ปี
ที่ข้าพเจ้าจากประเทศบ้านเกิดเมืองนอนไป.

จดหมายเหตของวิไลภาเคหะระ

เรื่อง คณะทูตลังกามาประเทศสยาม

โอ! พระมหากษัตริย์เจ้า พระองค์ทรงยังด้วยพระบารมี
ด้วยพระบาทบงกชอันประเสริฐ ซึ่งวางอยู่เหนือเคียรแห่งเจ้าประเทศราช
อันประดับด้วยยอดมกุฏ พระองค์เปรียบประดุจประทับแก้วที่ส่องแสง
แก่มวลสัตว์โลก ทรงเปรียบดังหงส์มาสู่สุริยวงศ์เหมือนดอกบัว
พระองค์ทรงเกษมสำนัดด้วยพระเกียรติยศของพระองค์ ความรุ่งเรืองและ
อำนาจราชศักดิ์ได้แผ่ไปทั่วทุกสารทิศ พระองค์ทรงข้ามพ้นห้วงแห่ง
ศิลปวิทยาการ ทรงเป็นดังที่สถิตของคุณงามความดีอันประเสริฐ
ทรงคุ้มครองศิลปทั้งมวล และทรงอุปถัมภ์ค้ำชูแก่เหล่านักปราชญ์ราช
บัณฑิต และทรงเกื้อกูลความบันเทิงหรรษาให้ปรากฏแก่ตาของมนุษย์
โลกทั้งผอง พระองค์เปรียบประดุจดังหราชผู้มลาญศสธารอิราชศัตรู
ทรงเป็นประมุขแห่งบรรดากษัตริย์และพระราชผู้ด้อยเกียรติ พระองค์
ประทับนั่งเหนือรัตนสิงหาสน์อย่างงามสง่า ประดุจดวงอาทิตย์ไฉไล
จากยอดเขาพระสุเมรุ ณ ที่ในท้องพระโรงอันตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรม
หลายหลากดี งามเทียมกับเทวสภาท้องพระโรงแห่งนี้ อยู่ ณ เมือง
เสนขันทไศละ (๑) อันยิ่งใหญ่ไพศาล พร้อมพร้อมด้วยเครื่องประดับนคร
และมั่งคั่งด้วยการเพิ่มพูนทรัพย์สิ้นทั้งมวล แวดล้อมด้วยเหล่าข้าราช
บริพารอันมีเสนาบดี และมุขอำมาตย์ผู้ชำนาญในกฎหมายพระธรรมนูญ

รอบรู้ในศิลปทั้งปวง และครองแต่คุณลักษณะอันอยู่ในศีลธรรมจรรยา
 พระองค์ทรงบริจาค เพื่อมุ่งสนับสนุนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า
 ดังต่อไปนี้คือ พระราชทานยศศักดิ์อันน่าปรารถนาให้แก่ บัณฑิต-
 โปลา อาตบัตตเว โมโหฏฐาละ และทรงโอนที่ดินหลวง (๒) ให้
 เป็นที่ดินของเขา (๓) พระราชทานยศอันน่าปรารถนาให้แก่
 อาลเลโปพา เวทิกการะ โมโหฏฐาละ และทรงโอนที่ดินให้เป็นที่ดิน
 ของเขา พระราชทานยศอันน่าปรารถนาให้แก่ อิริยาคมะ มุหันทิ
 รามะ และทรงโอนที่ดินหลวงให้เป็นที่ดินของเขา พระราชทานยศ
 อันน่าปรารถนาให้แก่ วิยิตตาดิยัทเท มุหันทิรามะ และทรง
 โอนที่ดินหลวงให้แก่เขาด้วย สำหรับข้าพเจ้า วิสสาเคทระ นายทา
 พระเจ้าแผ่นดินทรงโอนที่ดินหลวงให้เป็นส่วนแบ่งที่ดิน (๔) ของข้าพเจ้า
 ในเขตแดนอาลเลโวทุระ วิสสาเคทระ และหาวเน และในมณฑลัน
 เทนิยะและหามคคทานนะ จากคคเคทระ (๕) รวมทั้งได้พระราชทาน
 ยศศักดิ์อันน่าปรารถนาอีกด้วย

แล้วบุคคลดังต่อไปนี้ ได้รับคำสั่งให้เดินทางไปประเทศสยาม
 ตามพระราชโองการจากอำนาจทิพยญาณ แห่งพระมหา กุรุณาธิคุณอันยิ่ง
 ในศีลธรรม และหาที่เปรียบมิได้ของพระมหา กษัตริย์ (๖) ทรงสืบสาย
 โลหิตจากวงศ์สุริยะในสายแห่งพระมนูไวก์สวัต พระเป็นเจ้าแห่งลังกา
 ทั้ง ๓ ภาค ซึ่งเปรียบประดุจท้าวฤๅว ในส่วนของความมั่งคั่งและไหวพริบ
 เป็นพระเจ้าแห่งคำพูดและความฉลาดหลักแหลม และเป็นพระมหา
 กษัตริย์ของบรรดากษัตริย์ทั้งหลาย

ทางฝ่ายอดบัตตเว ๓๒ คน คือ อารักคิ แห่ง โกฏคโลลวะ, อารักคิ แห่ง อลฺลทณิยะ อารักคิ แห่งคล—วาลละ, เหตติ—อัมป, แห่ง กาคะกุมปุระ หัวหน้าชพาหุ และหมอยาแห่งหมู่บ้านอุราโปพะ, กังกานิ (๗) แห่ง โคทิกมฺวะ, วาลละ—อัมป, ปฏพาททา, โหระ ชื่อ รตา, ทหารชักเลื้อม้จากวรกาเทณิยะ และ หาลยาลยา ทั้งหมดมาจากฝ่าย อดบัตตเว

ฝ่ายเวทิกการะ ๓๐ คน คือ อารักคิ แห่ง มุลเลคมะ, อารักคิ แห่ง เวทรวะ, อารักคิ แห่ง เปรมุณเณ, มารทโกทยา, โกรลยะ, คลคฺคณยา, เวทรวุยา, กังกานิ แห่ง โบลาเป, เทนิกะยา และทหารชั้นต่ำจากวิลาเต

อีก ๔ คนอยู่ในฝ่ายเดียวกันนี้ จากตำบลมุหฺนัทรามแห่ง ทุมปุระ คือ อารักคิ แห่ง เวตเตคมะ, พุณนาปาณยา, มิคทโกฏฺวา และทหารชั้นต่ำที่เรียกว่า หาทยา

บุคคลจากฝ่ายนายนายกการะ ๗ คน จากตำบลมุหฺนัทรามแห่ง ยญฺญุวะระ คือ อารักคิ แห่ง วุจฺจิกโคทะ, อารักคิ แห่ง มาเกเหลลโลวะ บัลลเก อัมป, กลัญจียา แห่งอุทฺทเวละ, หปุคหะ—อังกา, วรกา—อังกา และ หามุทาเวลยา

ฝ่ายปทิกการะ ๕ คน จากตำบลมุหฺนัทรามแห่งคฺมุปนหะ คือ อารักคิ แห่ง ทุนกุมปุระ, อารักคิ แห่ง กัณฺนาเทณยะ, เดนนโกนา แห่ง มาวตโปล และทหารจาก หาดาโพเวกัณท

นักเล่นกลอง ๓ คน คือ สิริปาละนยิกา, ปุรฺนัสสิกฺกุ นยิทา และอรัชฺช นยิทา

นักเล่น ปุรัมเปตตุ ๓ คน คือ อารักคิ, ชยตุ, นิยทา และ
อปปุ นิยทา

นักเล่น ถึงคาราม ๕ คน คือ ทุนุวิลยา, อุลปัตเคททยา,
หิริวานทุมโปพยา, เสรววยา และ โกญาณทายมา

นักเล่น โหรนา ๒ คน คือ กลัลเทณียา และนาฬิเทณียา
นอกจากบุคคลที่มิชอบข้างบนแล้ว ยังมีบุคคลดังต่อไปนี้ที่
รับคำสั่งให้เดินทางไปประเทศสยามกับคณะทูตอีก คือ

คน ๕ คน คือ โททาเวลยา, กัล-อานยา, สาสีลา-
ปรังคคุลา และ องคะ คอยรับใช้ อตปัตตุเวโมโหฏฐาละ

นิยทัปปุวา คอยรับใช้ เวทิการะ โมโหฏฐาละ

เทหิเทณียา คอยรับใช้ อิริยคะ ราละ

สิยัมพลังโคมุเว อปปุ คอยรับใช้ อยิตตาลิยัทเท ราละ

คนทำน้ำตาล วหะมะปุระยา^(๘) และคนดัดหญ้า บ้านนะทุระยา^(๙)

คนจาก กุมพุรุโคมุวะ^(๑๐) คอยรับใช้ วิธภาเคทะระ ราละ^(๑๑)

พระพุทธเจ้าพญญู ศากยะมุนี ผู้ประเสริฐได้เสด็จดับขันธ-
ปรินิพพานล่วงมาได้สองพันสองร้อยเก้าสิบสามปีสองเดือนห้าวัน จาก
วันพฤษหัตถ์ แรม ๕ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ ปีปรมาทศะ^(๑๒) ก็ยังเหลือเวลา
ในอนาคตกาลอีกสองพันเจ็ดร้อยเจ็ดปีเก้าเดือนและยี่สิบห้าวัน (จึงครบ
ห้าพันปี) ^(๑๓)

ภายหลังที่ ทิสสา-มหัตมยา แห่ง มาตเล จากบ้านนะปายะ
อังกัมมะยะ โมโหฏฐาละ, โททันโวละ ระเวฐ ราละ, นิลาวัตตุเร
มุหนัทธิรามะ และ อุทตติริเย มุหนัทธิรามะ ได้รับคำสั่งให้ร่วมไปด้วย

ก็ได้จัดแจงเตรียมการเพื่อสวัสดิภาพ, เตรียมผู้คน, คณะทูต, เครื่อง
ราชบรรณาการและพระราชสาส์น ที่จะถวายต่อพระมหากษัตริย์เจ้า พระ
เจ้าแผ่นดินแห่งราชธานีศรีอยุธยา^(๑๔) และสาส์นถวายแด่พระสังฆราช
สาส์นนี้นั้นได้เขียนขึ้นเป็นภาษาบาลีโดยพระภิกษุ โคลห่านวัดเต รัมม-
หัตถ์ ผู้มีหน้าที่ทางสงฆ์อยู่ในวัดอัสสิริวิหาร อันสวยงาม เป็นภิกษุซึ่ง
จรรโลงพระรัตนตรัย เป็นที่เชิดชูด้วยคุณงามความดีและเป็นปราชญ์แห่ง
ความรู้ท่วมท้น ส่วนราชสาส์นซึ่งถวายต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น เขียน
เป็นภาษาบาลีโดยพระภิกษุ วาลิตะ ธรรมังคะ^(๑๕) ซึ่งได้พำนักอยู่
ในวัดป่าปารามวิหาร^(๑๖) อันรุ่มรวย พระภิกษุรูปนี้ได้รับคัดเลือกจาก
พระภิกษุอื่น ๆ ทั้งหมดเป็นจำนวนมาก ท่านมีอุปนิสัยดีไม่มีมลทิน เป็นที่
รวมแห่งคุณงามความดี ปฏิบัติตนอย่างถูกต้องของคลองธรรม มีความ
หนักแน่นมั่นคงและมีความประพฤติดี และเป็นพระภิกษุซึ่งเชี่ยวชาญ
เป็นเยี่ยมในพระธรรมทั้งมวลของพระพุทธเจ้า และเห็นว่าคณะทูตจะลง
เรือใหญ่อย่างปลอดภัยที่เมืองท่าตริภุณณมเล^(๑๗) เมื่อน้อมรับพระบรม
ราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดินด้วยความสวัสดีขอ และจงรักภักดีเป็นที่
เปี่ยมด้วยความยินดีปรีดาได้แก่ผู้สละพันแล้ว ครั้นได้ศุภฤกษ์คณะ
ทูตก็ได้ออกจากเมืองมณฑุระ^(๑๘) อันหรูหราในวันพฤหัสบดี แรม ๕ ค่ำ
เดือน อาสาฬห ปีมะแมทศะ คือปีศักราช ๑๖๗๒^(๑๙) ไปพร้อม ๆ
กับการประกอบกิจพิธีอันเป็นธรรมเนียมประเพณี เมื่อพระเจ้าแผ่นดิน
ตรัสสั่งให้นำพระราชสาส์นขึ้นตบหลังพระศขาธาร และพระองค์ทรงถือ
พระราชสาส์นที่อยู่ในใบลานคล้ายรูปภาพ แล้วพระดัชนีแดงเปล่งปลั่ง
กยั้นพระราชสาส์นขึ้นสูง แล้ววางพระราชสาส์นนับไว้บนหลังพระศขา

ซาร และได้แห่แห่นมาจนถึงวิหารรัตนานา (๒๐) หยุดพักอยู่ที่นั่น ๓ วัน แล้วก็ออกเดินทางต่อ ๆ ไป พักอยู่ที่โคโพบะ (๒๑) วัน แล้วจำเป็นต้องหยุดยังสถานที่พักที่นาฉันทะ (๒๒) โคโนวะ, (๒๓) มิน เนริยะ, (๒๔) อสุเตวละ (๒๕) คันตะเล (๒๖), และ เตมพลโคมูวะ (๒๗) คณะทูตได้เดินทางมาถึงซานเมืองตรีโกณามเล, ข้าราชการของ บริษัทที่มึเกียริ (๒๘) ๕ คนได้ออกมาพบกับคณะทูต คนเหล่านั้นได้ ถ้อยที่ปราศรัยกับคณะทูตตามสมควร แล้วคณะทูตได้ตั้งกระโจมพัก ในสวนดอกไม้ของผู้นำบัญชาการกองเรือพาณิชย์ หลังจากนั้นก็ได้ติดตาม ทุกข์สุขของคนในคณะทูต และได้สนทนาปราศรัยกัน

ในวันพฤหัสบดี ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน นิกนิ (๒๙) ได้ศุภวารดิถี ก็นำ พระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการลงเรือเวลดรัก (๓๐) ตาม ประเพณีอันได้ปฏิบัติมาอย่างเคร่งครัด และข้าราชการทั้ง ๕ คนที่ร่วมมา กับคณะทูตเพื่อดูเขาออกเดินทาง ก็ลงจากเรือและคอยดูเรือแล่นออกไป เขาเห็นเรือออกจากท่าตรีโคณามาดี ในวันพุธ ขึ้น ๓๐ ค่ำของเดือน เดียวกัน (๓๑) แล้วเขาก็เดินทางกลับมาเมืองเคนดักันวันพฤหัสบดี (๓๒) ในสัปดาห์ต่อมา ได้เกิดพายุจัด เสาเรือแปดเสาได้รับความเสียหาย เรือก็ตกอยู่ในอันตรายร้ายแรง ด้วยความพยายามอย่างหนัก กลาสี เรือได้แล่นไปทาง ๆ ที่เสาหักและเรือก็พินาศ วันศุกร์แรม ๔ ค่ำของ เดือนเดียวกัน (๓๓) เขาได้เห็นประเทศอัจริยะ (๓๔) ในวันที่ ๖ ที่ ๓ ภายหลังจากนั้นซึ่งเป็นวันอาทิตย์ (๓๕) ก็ได้เห็นเกาะนิโคบาร์และเกาะ สุมাত্রา ในประเทศเหล่านั้น มีบ่อทองคำและบ่อเงินและได้พบหินล้ำมิต หนึ่งด้วย (๓๖) ประชาชนเมืองนี้เป็นชาวมลายู (๓๗) ในบริเวณใกล้เมือง

เหล่านทะเลตนและสงบ ณ นั้น เรือจิ้งจาดลมและลดความเร็วช้าลง
 เล่นมาถึงอ่าวมะละกาทอดสมอลง ณ ที่นั้นในเวลาเย็นวันศุกร์ แรม ๑๐
 ค่ำ เดือนพิกขะ^(๓๘) แล้ววันอาทิตย์ แรม ๑๒ ค่ำของเดือนเดียวกัน^(๓๙)
 ข้าราชการ ๑๐ คน ก็ลงเรือซึ่งตกแต่งงดงามมาขึ้นบนเรือ นำพระราช
 ลำต้นและเครื่องราชบรรณาการขึ้นไปจากเรือ ตามมรรยาทอันแสดง
 ถึงอัธยาศัยไมตรี และเขาไปตั้งไวยังขึ้นบนของสำนักงานเก็บภาษี
 และราชทูตก็ได้พัก ณ สถานที่นั้นด้วย เจ้าเมืองมะละกาแสดงต่อราชทูต
 ด้วยความเคารพ และปฏิบัติต่อเขาตามอัธยาศัยไมตรี และจ่ายเงิน
 เลี้ยงดูให้ตามค่าใช้จ่ายทั้งหมดของพวกทูต ฝ่ายพวกราชทูตก็ได้รับความ
 พึงพอใจในเรื่องห้องพักเป็นอันดี เจ้าเมืองมะละกาได้ถามถึงเครื่องราช
 บรรณาการที่จะนำไปยังประเทศสยาม และได้ปราศรัยกับคณะทูตอย่าง
 ราบรื่น คณะทูตได้พักอยู่ที่มะละกา ๖ เดือนเพราะลมไม่แรงพอที่จะเล่น
 เรือไปได้

เรือเล่นออกจากอ่าวมะละกาในเดือนพฤศจิกายน ปี บริศนปติ
 (ประโลนปะติ) คือปีศักราช ๑๖๗๓ และในเส้นทางที่กำหนดได้เห็น
 ประเทศรีโอ และ โซโหโร^(๔๐) ได้พบอำพันทอง (โปนัมพรหรือโบน
 นัมเบอร์ อำพันขี้ปลา (มินัมพรหรือมินัมเบอร์) และ หณะมิฏี^(๔๑)
 ในประเทศเหล่านี้ ที่มีใจผู้ร้ายกระทำการปล้นสะดม^(๔๒)
 ประชาชนเป็นชาวมลายู เมื่อเราเล่นเรือผ่านประเทศเหล่านี้ เรา
 เล่นผ่านภูเขาชื่อ ปุลู ติมัน และภูเขา ปุลู โหววะระ^(๔๓) แล้วก็
 ผ่านแคว้นปาหัง กลันตัน ตรังกานุ และปะตานี^(๔๔) ท้อง ตะกั่ว
 และการบุรดิพบอยู่ในแคว้นเหล่านี้ ประชาชนเป็นชาวมลายูและมี

มนุษย์กันคนรวมอยู่ด้วย(๔๕) ภายหลังที่ได้ผ่านแคว้นเหล่านีมาแล้ว
 เรือก็แล่นผ่านประเทศกัมพูชา (กามโพชะ) นครศรีธรรมราช (สุโคระ)
 และเมืองมุกัน (มุกัน) (๔๖) ในเดือนโบโสณก็ได้จอดทอดสมอในอ่าว
 ไทย(๔๗) ได้เคลื่อนพระราชดำรัสและเครื่องราชบรรณาการไปตาม
 พิธีอันสมควรแล้ว ก็ปัดน้ำเรือและอารักขา แห่งกัณนาเทนิยะจากฝ่าย
 ปกติกะ มุหันทิราม—วะสะมะ(๔๘) ก็ลงจากเรือถือหนังสือไปให้แก่
 คนที่ มหนุวะระ (มะหะนุวะระ) ซึ่งกราบบังคมทูลแด่พระเจ้าแผ่นดิน
 สยามว่า ราชทูตจากลังกาได้มาถึงประเทศสยาม และได้พักอยู่ ณ เกาะ
 อัมสเตอร์ดัม(๔๙) ในวันที่สองภายหลังที่คนทั้งสองเดินทางไป ออกบัตตุเว
 โมโหฏฐาสะ และอริยาคมะ มุหันทิรามะ ก็บ่นถึงความลำบากต่าง ๆ
 นานา และได้ขึ้นจากเรือมายังที่เกาะอัมสเตอร์ดัมของเจ้าหน่ที่ฮอลันดา
 เขาพักอยู่ที่นี่ และได้ส่งทนายปราศรัยกันตามสมควรกับข้าราชการที่
 พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงส่งมา เมื่อพวกข้าราชการได้สังเกตเห็นความ
 ลำบากต่าง ๆ ของคณะทูตแล้ว ก็ให้ความนับถือและความเห็นอกเห็น
 ใจอย่างยิ่งแก่คณะทูต เมื่อคณะทูตได้พักอยู่ยังอ่าวไทยเป็นเวลา ๒๔ วัน
 ข้าราชการ ๓ คนและคนอื่น ๆ อีกได้ลงเรือใหญ่มาจำนวน ๓๐ ลำ และ
 นำเรือพระราชพิธีชื่อว่า เรือ “คัลยัม” มาด้วย เรือลำนี้ประดับตกแต่ง
 ด้วยผ้าไหมทองยกดอกและผ้าไหมสีแดง เพื่อเป็นพาหนะนำพระราช
 ดำรัสไป คนเหล่านี้ได้มาบนเรือ และนำเอาพระราชดำรัสและ
 เครื่องราชบรรณาการไปเข้าขอบพระทัย พิธี คำนันได้พักอยู่ที่เกาะ
 อัมสเตอร์ดัม ในวันที่ต่อมา ข้าราชการไทยได้นำเรือเก่ง & ลำมาให้
 สำหรับราชทูต ๕ คน เรือเก่งอีก & ลำสำหรับพวกอารักขาและพวก

ทหาร อีก ๒ ลำสำหรับคนเล่นกลองและคนเป่าแตร ใช้เรือ ๓๐ ลำ
 ผูกเชือกต่อกันเป็นลำดับ ๆ ให้ได้แนวระดับไปข้างหน้าเรือซึ่งนำ
 พระราชสาส์นไป และได้นำคนมาแจวเรือเหล่านี้ แล้วเขาก็นำพระ
 ราชสาส์นมาจากเกาะอัมสเตอร์ดัมด้วยพิธีการอันสมเกียรติ(๕๐) และ
 วันนั้นได้มาพักที่บ่อบางกอก (๕๑) เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินทรงมี
 พระกระแสรับสั่งมายังผู้บังคับการบ่อนี้ ดังนั้นเขาจึงได้นิมนต์พระ
 ภิกษุมาที่บ่อ และได้ถวายทานอันมีอาหารรสเลิศ เนื้อและแกงเผ็ด
 หวังได้ถวายผ้าไตรด้วย พระสงฆ์สวดมนต์และสวดอานิสงค์ของการ
 บริจาคทานให้ราชทูตและคนอื่น ๆ ที่อยู่ ณ ที่นั้นฟัง เมื่อพระสงฆ์กลับ
 ไปแล้ว ราชทูตและบรรดาคนอื่น ๆ ทั้งหมดที่มาจากลังกา ก็ได้รับเลี้ยง
 อาหาร อันมีข้าวอาหารเนื้อและผักรวมทั้งของหวาน มันทมกับน้ำ
 ข้าวและขนมต่างๆ ในวันเดียวกันนั้น ขุนนางไทยคนอื่นๆ ได้มากับเรือ
 เป็นร้อยๆ ลำ และได้เคลื่อนพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ
 จากบางกอกไปยังอาณาบริเวณเมืองหลวง(๕๒) ซึ่งเขาได้พักอยู่ที่นั่น
 ในคืนนั้น เจ้าเมืองนั้นได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดินซึ่ง
 เรียกกันว่า ขุนหลวงเจ้าชีวิต(๕๓) จึงได้นิมนต์พระสงฆ์มาและได้ถวาย
 ทานแด่พระสงฆ์ มีเนื้อ ผัก และถวายผ้าสังฆัจฉาด้วย แล้วพระสงฆ์
 สวดมนต์และแสดงกุศลของการบริจาคทานแก่ราชทูตที่มาจากลังกาและ
 แก่คนทั้งปวง เมื่อพระสงฆ์กลับไปแล้ว ราชทูตและคนอื่น ๆ ได้รับ
 เลี้ยงอาหารเนื้อ ผัก รวมทั้งของหวาน มันทมกับน้ำข้าวและขนม
 น้ำ วันต่อมามีขุนนางมาจากในเมืองมาเรือและแพ และได้นำพระราช
 สาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปจากเมืองหลวง เล่นเรือไปตามแม่

น้ำเป็นขบวนแห่หรรษาขึง ไปถึงยังบริเวณวัดเรียกว่าวัดปราสาท^(๕๔)
 (Vat Prasat) ก็หยุดพัก แล้วขุนนาง ๓ คนของพระเจ้าแผ่นดินสยาม
 ซึ่งทำงานอยู่ในราชสำนักได้มายังวัดปราสาท ได้ถามทุกข์สุขของ
 คณะทูตแล้วก็กลับไปในเมือง จัดหาหมอนและหมอนอิงให้แก่ราชทูต
 ในวาระหลังต่อมาขุนนางจากราชสำนักสยาม มายังวิหารวัดปราสาท
 พร้อมกับเรือ ๕๐ ลำ และเรือพระราชพิธีซึ่งยาวถึง ๓๖ พัมพา^(๕๕)
 ประดับตกแต่งด้วยรูปสิงห์และลวดลายดอกไม้ กลางลำเรือมีบุษบก
 ๓ ชั้น ซึ่งมีบัลลังก์ตั้งทับทองคำตั้งอยู่ บนบัลลังก์นั้นวางพระราช
 ตำล้นที่จะถวายแด่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา แล้วเขาก็นำ
 พระราชตำล้นลงเรือพระราชพิธี ผูกและประทับตราหีบบรรจุเครื่องราช
 บรรณาการและเครื่องอัฐบริขารที่จะถวายแด่พระสังฆราช ของกำนัล
 อื่น ๆ นั้น ห่อด้วยผ้าใบซึ่งทอดด้วยปอจากแคว้นเฮลในเยอรมัน และนำ
 ลงบรรทุกเรือ นำพระราชตำล้นไปทางน้ำพร้อมทั้งเล่นดนตรีทั้ง ๕ ชนิด
 ออออกไป พระมหาอุปราชและเหล่าเสนาบดีได้ออกมารับพระราชตำล้น
 ณ พระราชวังหลังที่สอง ซึ่งประดับตกแต่งด้วยลวดลายต่าง ๆ ระบายสี
 ปิดทอง แล้วพระมหาอุปราชและเหล่าเสนาบดีได้กล่าวแก่ราชทูตว่า
 “เมื่อใดที่กุวารมงคล พระราชตำล้นเครื่องราชบรรณาการและบรรดา
 ท่านทั้งหลายก็จะได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวต่อไป ขณะนี้ขอให้ท่านกลับ
 ไปยังที่พักก่อนเถิด” แล้วขุนนาง ๕ คนก็มากับราชทูตซึ่งพักใน
 โรงงานของเจ้าหน่อกษัตริย์^(๕๖) เมื่อเห็นว่าพวกราชทูตพักอยู่ที่นี่
 สะดวกสบายแล้วขุนนางก็กลับไป ในวันต่อมา ขุนนาง ๓ คนมาทูล
 พร้อมทั้งนำเงินมา ๗๐๐ บาท ให้แก่อดิบัตตะเว โมโหฏฐาละ ๘๐ บาท

ให้เวทิกการะ โมโหฏฐาละ ๘๐ บาท ให้อรัยคะ ราละ ๘๐ บาท
 ให้ยิตดาถิยัทเท ราละ ๔๐ บาท ให้ข้าพเจ้าวิละภาเคทะระ ราละ ๖๐ บาท
 ให้บรรดาอารักคิและทหารอื่น ๆ (๕๗) รวม ๓๖๐ บาท ชุนนาง
 เหล่านั้นกล่าวว่า ได้รับกระแสรับสั่งจากพระเจ้าแผ่นดินให้จัดหาสิ่งของ
 ที่จำเป็นมาให้คณะทูต เช่น ข้าว มะพร้าว ปลา เกลือ และปูนขาว
 เมื่อบอกแล้วก็กลับไป ภายหลังจากนั้นชุนนางที่ทำงานอยู่ในราชสำนัก
 ก็มาที่นั่น สันทนาปราศรัยกับราชทูตอธิบายให้ราชทูตฟังถึงวิธีเข้าเฝ้า
 พระเจ้าแผ่นดิน และวิธีถวายพระราชสาส์นต่อพระองค์ เมื่ออธิบาย
 แล้วชุนนางเหล่านั้นก็กลับไป

ในวันที่ราชทูตจะเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวนั้น ชุนนาง ๓ คน นำ
 เรือมา ๓๖ ลำ และพาราชทูตออกจากที่พักลงเรือมา (๕๘) ครั้นถึงประตู
 กำแพงใหญ่ก็ลงจากเรือ เดินเข้าประตูไปสู่ถนนสี่ตะเนนและชนรตมา
 เมื่อราชทูตชนรตมาถึงประตูกำแพงชั้นใน ก็ลงจากรถและเดินเข้า
 ประตูไป (๕๙) ณ ที่นั้นเขาเดินผ่านกองทหารขนุนจำนวนพันคน ล้วนถือขน
 ส้อมเกราะและส้อมหมวกทองเหลือง กองทหารทวนส้อมเกราะ ทหาร
 ปืนยาวส้อมเกราะ ทหารเหล่านี้นั่งสมาธิชิตกัน

เมื่อราชทูตผ่านกองทหารพวกนี้แล้ว ก็ผ่านเข้าไปในประตูที่สอง
 ได้เห็นแถวข้างส้อมเกราะประดับขนุนเป็นรูปวงกลม เช่นเดียวกันกับ
 แถวมาทตกแต่งด้วยเครื่องประดับเช่นกัน ต่อไปอีกเป็นแถวทหารจำนวน
 พันคนถือดาบยื่นเรียงชิตกัน และถนัดออกไป ทหารคนอื่น ๆ นั่งบนเสื่อ
 กกหันหน้าไปทางพระราชวัง ถัดไปอีกมีทหารนั่งอยู่บนเสื่อตบูกหันหน้า
 ไปทางเดียวกัน เมื่อราชทูตเข้าไปในประตูชั้นใน ก็ได้เห็นทหารจำนวน

มากน้อยอยู่บนพรมที่ปูพื้น หันหน้าไปทางเดียวกัน ถัดไปก็เป็นทหาร
 ของ Mahamandale^(๖๐) น้อยอยู่บนพรมปูผ้าขาว หันหน้าไปทางเดียวกัน
 ถัดไปอีก & พัมพา ทางด้านใต้ของพระราชวังหลวงตกแต่งด้วยลวดลาย
 ทองอย่างงดงาม ในโรงช้างมีช้างเผือกอยู่ตัวหนึ่ง^(๖๑) ที่ตัวของมันมีลาย
 สร้อยเงินผูกคาคอย ช้างเผือกนั้นยืนรวมอยู่กับบรรดานางช้างพังอันเป็น
 บริวาร ช้างเผือกตกแต่งด้วยเครื่องประดับยศมั่งพลอยและมีปลอก
 ทองคำสวมรอบงาทั้งคู่ และมีหม้อทอง หม้อเงิน ถาดเงิน ถาดทองและ
 ประดักทองคำมั่งพลอยวางอยู่ตรงหน้า ในโรงช้างเหนือของพระราชวัง
 ไม่ไกลนักเหล่าราชทูตได้เห็นช้างสีต่างสีกัน ลำตัวคาดด้วยสร้อยเงินยืน
 อยู่กับนางช้างพังบริวารของตน มีหม้อทอง หม้อเงิน และประดักทองมั่ง
 พลอยวางอยู่ตรงหน้า ช้างพระทวารด้านตะวันออกของพระราชวังอัน^(๖๒)
 เป็นที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัว และระหว่างโรงช้างทั้งสองมีรูปปั้น
 สิงโต ช้าง และม้าตั้งไว้ แต่ละตัวสูง ๔ ศอก ภายในพระทวาร มี
 นักรบ ๖ ท้อง ประดับด้วยทับทิมและมรกต แล้วราชทูตก็เข้าไปใน
 พระราชวังโอพาร์ ซึ่งตกแต่งด้วยลวดลายอันวิจิตรนานา บรรดาราชทูต
 ได้เข้าเฝ้าเฉพาะพระพักตร์ของพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ประทับดุจดั่ง
 ท้าวคักระ (พระอินทร์) อยู่บนกาญจนาสิงหาสน์ ซึ่งนายรศมีเรื่องจรัส
 ด้วยเพชรนิลจินดามากล้น

พระเจ้าแผ่นดินทรงมีปฏิสันถาร ๓ นาที ถาถามราชทูตว่าสุขสำราญ
 ไ้ทุกซั่โศกทั้งใจและกายหรืออย่างไร แล้วพระองค์ตรัสอย่างทรง
 พระเมตตาว่า พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์เจ้าแห่งราชธานีศรีอยุธยา
 จะทรงส่งผู้แทนคณะสงฆ์^(๖๓) อันยิ่งใหญ่ไปประเทศลังกา เพื่อสนอง

ตอบพระราชประสงค์ ในอันที่จะส่งเสริมสืบต่อพระบรมคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้า ของพระเจ้าแผ่นดินแห่งเมืองมิ่งในโลก ผู้ทรงเจริญด้วย
พระบาทบงกษอันประเสริฐ และทรงวางเหนือเคียรแห่งพระเจ้าแผ่นดิน
ด้อยศักดิ์องค์อื่น ๆ อันประดัยยอดมกุฏ ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่ง
ราชธานีศรีวรมหะ (ศรีวรมหะ)^(๖๕) ทรงยืนยงด้วยพระจริยาวัตรอันดี
งาม ทรงกอปรด้วยความเอื้ออิมแห่งคุณธรรมนานาประการ พระองค์
ทรงปลุกจิตใจของสัปบุรุษ ประดุจดังรัศมีแห่งดวงอาทิตย์ฉายลงต้อง
ดอกบัวฉะนั้น พระสุริยแสงทুম พระดำรัสของพระองค์หวานเหมือน
น้ำผึ้ง และทำให้เบิกบานเหมือนดังเพลงของนกกรวิก^(๖๕) (กรวิกะ)
พระองค์ทรงเป็นเอกในบรรดาผู้ที่ผูกพันอยู่ในการสนับสนุนความผาสุก
ของทั่วโลก ทรงเป็นผู้รโรงนครศรี—กานตะ^(๖๖) และพระองค์ทรง
เยี่ยมยอดในการทั้งปวง

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงรับคำด้วยพระมหากรุณาธิคุณแล้ว
บรรดาราชทูตก็ถวายนั่งออกมาออกพระราชนัด กลับไปยังที่พักของ
ตน แล้วขุนนาง ๒—๓ คนมาจากราชสำนัก นำพระราชประสงค์ของ
พระเจ้าแผ่นดินมาบอกว่า บรรดาราชทูตควรไปชมสถานที่แห่งหนึ่ง
ชื่อ มหาสมบัติคลัง^(๖๗) (มหาสมบัติคลัง) ซึ่งเหล่าราชทูตจะได้รับ
เลี้ยงโภชนาหารด้วย เนื่องจากพวกเขาจะไปชมจึงได้ตกแต่งสถานที่หุ
หราชด้วยม่านและคาดพาดด้วยผ้าขาว และให้การต้อนรับอย่างอบอุ่น
ทั้งปฏิบัติต่อราชทูตอย่างเคารพยิ่งเต็มไปด้วยอัธยาศัยไมตรี ราชทูตแต่
ละคนได้รับเลี้ยงอาหารด้วยถาดเงิน ๓ ใบ ซึ่งมีกลักทองคำ ๕๑ ใบวาง
อยู่ในถาด กลักทองคำนี้ใส่อาหาร ๕ ชนิด คือ อาหารหนัก อาหาร

เบา อาหารปิ้ง เครื่องดื่ม และอาหารโอชะรส เหล่าราชทูตได้รับ
เลี้ยงโภชนาหาร ณ สถานที่นั้น ๒ ครั้งด้วยกัน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐและผู้ตรัสรู้! (๖๘) พระ
องค์ทรงมีพระพุทธรูปลักษณะประจำพระองค์ด้วย พระบาทงกชทั้งคู่ประดับ
ด้วยสัญลักษณ์มากมาย เช่น พระจันทร์ พระธรรมจักร นัตริ เขา
พระศุเมรุและด้ากลพิภพ พระบาทอันมีพระนขาหนายิ่งนั้นวางอยู่เหนือ
ยอดมณฑุแก้วของมณฑุเพชดาและเหล่าอสูร (๖๙) ระหว่างสมัยแห่ง
Asankhyas (๗๐) ทั้ง ๕ และ ๓๐๐๐๐๐ กัลป์ (๗๑) พระองค์ทรง
พร้อมด้วยพระบารมี (๗๒) ๓๐ ประการ ทรงจุติจากบัลลังก์ซึ่งประดับ
ด้วยวิมาน (๗๓) และกว้าง ๑๕ คอกลงมายังโคนต้นมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นสนาม
พุทธที่พระยามารผู้ทรงพลัง ได้ทำสงครามผจญพระพุทธเจ้า พระองค์ทรง
ชนะพระยามาร และกองทัพที่เกรงกลัว และทรงสำเร็จได้ตรัสรู้เป็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระมหากษัตริย์ของพระองค์แผ่ขยายให้
แก่สัตว์โลกทั้งมวล พุทธดำเนินไปยังสุวรรณบรรพตของพระฤๅษีจะ
พัทธะ (Saccabaddha) ประทับเหนือภูเขาอันเปรียบดังเขาพระศุเมรุ
และทรงเปล่งรัศมีนิพพานรังสี คือ ถิ่นน้ำเงิน เหลือง แดง ขาว ส้ม
และดีเลิศประภัสสร พระพุทธองค์ทรงแสดงเทศนาแด่พระฤๅษีจะ
พัทธะ ด้วยพระสุรเสียงกังวานไพเราะ ประหนึ่งเสียงหวานแห่งนก
กรวิกอันทำให้หลงใหลด้วยความหวาน น้ำเสียงนั้นก่อให้เกิดความปีติ
ยินดี จนพระฤๅษีล่วงมลทินของตนจนหมดสิ้นและบรรลุพระอรหันต์ (๗๔)
แล้วพระพุทธองค์ทรงเหยียบพระบาทเบ่งขาลงบนภูเขานั้น ให้เป็น
รอยพระพุทธบาทตามที่พระสุจีจะพัทธะทูลขอแล

อัลเลโปฟา โมโหฏฐาละ, อยิตตาลิยัทเท ราละ และข้าพเจ้า
 วิธระภาเคธระะ นิยา จากบรรดาราชาทูตทั้ง ๕ คนที่พระเจ้าแผ่นดินแห่งศรี
 ลังกาได้ส่งมารับพระสงฆ์ของประเทศสยาม รวมทั้งอารักคิแห่งเวทฐระ,
 อารักคิ แห่ง เประมุณเณ, ตระละคุณยา เทณิกะยา, กังกานิ แห่ง
 โพลาเป, นิยา และทหารชั้นต่ำจากวิลาตะ, จากเวทิกการะ เลกะมะ,
 ดิยัมพลังโคมุเว อับป, พุณนาปาณยา และ มิคหโกฏฐา กับ อยิตตาลิยัท
 เท ราละ, อารักคิ แห่ง กุทาทุณกุมพุเร, อารักคิ แห่ง กัณนา—
 เทณิยะ, กัลกัณทา, มาวะตะโปพะยา, เหมฏฐิ อับป, อุปาสะกะ อับป
 และระหุมปุระยา จาก กุมพุระกะมุระ, จาก ปทิกการะ เลกะมะ, หมอยา
 จาก อูราโปฟา และ กังกานิ จาก โคทิกมุระ, จากฝ่าย อะตะปัตตเว
 เลกะมะ, ปุรันตักกุ นิยา, อัชช นิยา และ อับป นิยา
 (นริยา) จาก นักเล่นกลอง ตัมโพ (ตัมโบรุ) กุลปัตตะเคธระยา,
 หิริวานทุมโปพะยะ และ เสธูวาพะยา จากนักเล่น ดิงคาราม เมื่อ
 เวลาจากต้นพุทธกาลผ่านพ้นไปสองพันเก้าสิบสี่ สี่เดือนและเจ็ดวัน คือ
 วันอังคาร ขึ้น ๘ ค่ำ เดือนพัก ปี ปรสัตตปดิ^(๗๕) บุคคลดังกล่าว
 เหล่านี้ ได้เดินทางไปในมัสการรอยพระพุทธรบาท^(๗๖) คณะทูตเดินทาง
 ประตูกำแพงเข้าไปและภายหลังที่ได้กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้ว
 ก็เดินต่อไปผ่านเสาธงทองแดง วัดรอบเสาได้ ๓ คืบ ลงไปยังพื้นชั้นล่าง
 ของโบสถ์ ทางบันไดหินใหญ่ประดับด้วยรูปปั้นพระยานาค และกราบ
 ลง ณ ที่นั้น ดุจดุเดียวกับครั้งแรก และเข้ามาถึงยังระเบียงชั้นสองลงไป
 ทางบันไดหินบันไดที่ ๒ ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ และก้าวลงบนระเบียงที่โรยทราย
 ไว้ คณะทูตเดินจงกรมทักษิณาวรรต ๓ รอบ ไปทางรอยพระพุทธรบาท

ก่อนที่จะนมัสการ แล้วลงไปตามบันไดตะกั่วซึ่งอยู่ใกล้ ๆ ลงไปยัง
ระเบียงชั้นที่ ๓ ซึ่งปูด้วยหิน มีแผ่นตะกั่วปูทับข้างบน เดินจงกรม
ทักษิณาวรรต ๓ รอบไปทางรอยพระพุทธรูปที่ทอกรครั้งหนึ่ง แล้วกราบ
และลุกขึ้นเดินไปยังโบสถ์รอยพระพุทธรูป

รอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่เหนือแผ่นศิลาตึก ๑ ศอก รอย
พระพุทธรูปนั้น มีเครื่องหมายมงคลร้อยแปดของพระพุทธเจ้า พระฉัพ
พิณบุรณมคัสดาฬุซึ่งตั้งพระธรรมจักรขึ้น โบสถ์นี้มีพื้นที่ ๑๔ ตารางศอก
สูง ๘ พัมพา (วา?) หลังคาโบสถ์ทุกชั้นตั้งแต่ยอดลงมาปูด้วยกระเบื้อง
ทอง ชายคาประดับด้วยลวดพระยานาคทำด้วยทองคำใหญ่เท่าใบโพธิ์
ผนังโบสถ์ทั้งภายในและภายนอก หุ้มด้วยแผ่นทองฉั่งพลอย ประดับไม้
และธรณีประดับหุ้มด้วยแผ่นทองเช่นกัน แท่นศิลาภายในโบสถ์หุ้มด้วย
แผ่นตะกั่วมีแผ่นเงินปูทางด้านบน ณ กลางศาลาสนัสนานซึ่งราวกับเทพ
วิมานนั้น เป็นพลับพลาหลังเล็ก ๆ หลังคา ๓ ชั้น ประดับด้วยรัตน ๗
ชนิด และมีเสาทองคำค้ำพลับพลาอยู่ กลางพลับพลาเป็นที่ประดิษฐาน
รอยพระพุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งฝังไว้ด้วยดอกบัวทองประดับพลอยรอบ
ดอก มีผ้าทอง ผ้าเงิน และผ้าราคาแพง ๗ ชั้น คลุมอยู่บนรอย
พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เราพนมมือขอพรเหนือหัวด้วยความเคารพ หมอบ
กราบด้วยศรัทธาแห่งความจงรักภักดีและเลื่อมใส แล้วคลานเข้าไปใกล้
ก้มลงกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ด้วยความปีติยินดีอย่างสุดประมาณ

สิ่งของที่เรากล่าวแต่ศาลาสนัสนานแห่งนี้มีดังต่อไปนี้ คือ เหยียน
วราคม^(๗๗) ๓ เหยียน เงิน ๕๓ รูปี, ๕๐ เหยียนวาลังคหิ^(๗๘) เงิน
๓ บาท, ผ้าหาลากดี ๒ ผืนราคา ๕๐ เหยียน เงินสำหรับทำม่าน, ผ้า

สุรฎก^(๗๙) ผืนยาวเนื้อละเอียดดี ๑๑ ผืน ยาว ๑๘ ศอก กว้าง ๕ ศอกครึ่ง ซึ่งประมาณราคา ๑๖๕ เหรียญเงิน, ผ้างาม ๑ ผืน, ผ้าคลุมทอดด้วยผ้า ๑ ผืน, ผ้าสราสยะ^(๘๐) ผ้าดี ยาว ๘ ศอก ๑ ผืน, ผ้าล้านโส^(๘๑) ผ้าระบายสียาว ๔ ศอกใช้สำหรับห่ม ๑ ผืน, ผ้าล้านโส^(๘๑) ยาว ๖ ศอก ๑ ผืน, ผ้าลายทางยาว ๑๐ ผืน ยาว ๑๐, ๘, ๗ และ ๖ ศอก, ผ้าตุบฏฏี^(๘๒) โหม ๑ ผืน, ผ้าทาง ๆ สดงาม ๑ ผืน, หม้อกรองน้ำ ๒ ใบ, ยามใส่ใบพลู ๑ ยาม เทียนไข ๑๖๐ เล่ม, ไม้หอม ๖๐ มัด, ไม้จันทน์ ๑ ท่อน, บาตร ๘ ใบ, และสิ่งของอื่น ๆ เช่น กานพลู, ลูกจันทน์เทศ, ดอกจันทน์เทศ, อบเชย, การบูร, กระวาน, ด้าย, เหรียญเงิน, ตุฎก กาลี เหรียญทองแดง สัตติกา^(๘๓) ดอกไม้และโคมไฟ คณะทูตได้ถวายสิ่งของเหล่านี้ตามข้อกำหนดแบบแผนครบองค์สาม คือ กายกรรม มโนกรรม และวจีกรรม และด้วยจิตใจบริสุทธิ์สะอาดจริง ๆ และได้ผ่านก้อยู่ที่นั่นเป็นเวลา ๕ วัน เมื่อได้นมัสการพระพุทธรูป และอำลาจากมาแล้วก็กลับมายังอยุธยา พระมหากษัตริย์แห่งประเทศสยามทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานเงินให้แก่ผู้ไปนมัสการรอยพระพุทธบาทดังมีรายละเอียด คือ เวทิกการะ โมโหฏฐาละ ได้ ๔๔ บาท, (อะยิตตาลิยัตเต) อยิตตาลิยัทเท ได้ ๓๒ บาท, ข้าพเจ้า วิละภาเคทะระ ราชะ ได้ ๑๐๐ บาท^(๘๔) บรรดาอารักขิและทหารได้คนละ ๒๐ บาท, คนเล่นกลอง Tambōru และคนเล่นสังคารามได้คนละ ๑๒ บาท และขานีสาได้ ๔ บาท รวมเป็นเงิน ๕๖๔ บาท ที่พระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้แก่คณะทูตจากลังกาที่ไปนมัสการรอยพระพุทธบาท

พระเจ้าอยู่หัวมีพระกระแสรับสั่งให้นำสิ่งของมาให้แก่คณะทูต
ในวันอังคาร วันเพ็ญเดือนอิด^(๔๕) เพื่อให้คณะทูตได้ทอดกฐิน มี
รายการดังต่อไปนี้ คือ ผ้าสังฆาฏิ^(๔๖) ๑ ผืน, ผ้าจวร ๑ ผืน, ผ้าสบง
สีเหลือง ๘ ผืน, ผ้าอาบน้าฝน ๓๑ ผืน, ผ้าซับเหงื่อ ๑ ผืน, รัตประคต
๑ เส้น, เข็มขัด ๑ เส้น, ผ้าอาสนะ ๑ ผืน, บาตร ๑ ใบ, กาดม้นน้ำ
๑ ใบ, กระโถน ๑ ใบ, ถาดทองเหลือง ๑ ใบ, กัตติสาละ (Kattisala)^(๔๗)
๕ ใบ, ถ้วย ๕ ใบ, หีบ ๑ ใบ, ผิง ๑ อัน, ขวาน ๑ เล่ม, มัมโมตัย,
เลื่อย ๒ อัน, มีดใหญ่ ๓ เล่ม, สิว ๓ อัน, ใบมีดส่วาน ๒ ใบ, ถาด
๒ ถาด, ถ้วย ๖ ใบ, ย่ามสำหรับเครื่องเย็บ, จันทน์หอม, เทียน ๒๘
เล่ม, ย่ามสำหรับนวดคุณะ (นระคุณะ), ย่ามสำหรับใส่ใบพลู, ผ้า
เช็ดหน้า ๑ ผืน, มีดโกน ๑ เล่ม, หมอนอิง ๑ ใบ, พัด ๒ เล่ม,
ใบโอลา ๒ ห่อ, ขวดน้ำมัน ๓ ขวด, กบปียะ^(๔๘), อาสนะทำด้วย
หนังสัตว์ ๑ ผืน, เสื่อ ๒ ผืน, เสื่อสาหวาน^(๔๙) ๑ ผืน, โคมตั้งกับตะเกียง,
กระบอกเทน้ำมัน, โทนเตรุระ ๑ ใบ^(๕๐), ร่ม ๑ คัน, กรรไกร, โลกทกร
ยะ^(๕๑), ทมรา^(๕๒), กล้องเข็ม ๒ กล้อง, ม่านและไม้กวาด ๑ อัน,
เราถวายสิ่งของเหล่านี้ร่วมกับผ้าจวรกฐิน (กฐินจวร)^(๕๓) แต่พระภิกษุ
สงฆ์ซึ่งพำนักอยู่ยังพระอารามริมฝั่งแม่น้ำ

สิ่งของดังกล่าวนี้ถวายแด่วัดนะปะนัต^(๕๔) ชื่อวัดมหาธาตุวาราม
(มหาธาตุวารามมะ)^(๕๖) ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า
ผู้ทรงประดิษฐานพระบรมจักรอันศักดิ์สิทธิ์ ได้ถวายผ้าไตรรวมไปกับ
เครื่องอัฐบริขาร (อฏฐบริขาร)^(๕๗), บาตรเงิน, เขี่ยอกน้ำเงิน,
กระโถนเงิน, ระฆัง, แห่จามรี, ดาลบัตร ๑ อัน, ผ้าขาวชนิดดี ๑ ผืน,

เครื่องหอม, ยางไม้ชนิดหนึ่ง (ทุมมะละ)^(๕๘), ตะเกียง และสิ่งของ
ที่คล้ายกันนั้นอื่น ๆ อีกให้แก่วัดตะปะดัต^(๕๙)

พระสังฆราชผู้นำเคารพแห่งวัดตะปะดัต ผู้สืบพระวินัยสงฆ์อัน
นำเลื่อมใส สืบสายลงมาจากพระสาวกบุตรและพระโมคคัลลานะ, พระ
อัครสาวกทั้งสองของพระสัพพัญญูบรมศาสดาแห่งโลกทั้งสาม ผู้ยึดมั่น
ในพระธรรมอันล้ำเลิศได้รับของถวายดังต่อไปนี้ คือ ผ้าสีเหลืองและ
ผ้าสีแดงอย่างละ ๒๒๖ ชิ้น, ดาบไม้ตรีสีแดง ๓๐ เล่ม, สายนวลคุณ
(Navaguna String)^(๑๐๐), กล้องเข็ม ๓๐ กล้อง, เครื่องเจียนหมาก,
มีด, ภาชนะสำหรับใส่ปูนขาว, กรรไกร, มีดโกน, ดินสอเหล็ก,
ไม้จิ้มฟัน, สัตู, กานพลู, ดอกจันทน์เทศ, ลูกจันทน์, อบเชย, เทียนไข,
บาตร ๒ ใบ, ผ้าสุรฎู, สิ่งของดังกล่าวนี้ถวายแด่พระสังฆราชผู้นำ
เคารพเลื่อมใส

ภายหลังจากนั้น คณะทูตได้ไปนมัสการพระพุทธไสยาสน์ทั่วทั้ง
คาราม^(๑๐๑) และถวายผ้าสุรฎู ยาว ๑๘ ศอก, เงิน ๓๐ อัน, น้ำหอม,
ตะเกียงและกำยาน แล้วได้นมัสการพระพุทธรูปและถวายผ้าสุรฎู ๓ ผืน,
กานพลู, ดอกจันทน์, ลูกจันทน์ และอบเชยแด่พระภิกษุผู้ดูแลวัดนั้น

คณะทูตได้ถวายผ้าสุรฎู ยาว ๑๘ ศอก, เหยียดวรคาม ๑
เหยียด, เงิน ๓๓ อัน, น้ำหอม, กำยาน, และโคมไฟ แก่พระเจดีย์
ทอง^(๑๐๒) ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ แม่น้ำและได้นมัสการพระพุทธรูป และถวาย
ผ้า ๓ ผืน, กานพลู, ดอกจันทน์, ลูกจันทน์, และอบเชยแก่พระภิกษุ
ผู้ดูแลวัดนั้นเช่นกัน

ทั้งได้ถวายผ้าสุริฎฎ, เงิน ๒๕ อัน, น้ำหอม, ตะเกียงและ
 กายานแด่พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ทวดมหาบถสังคาราม (๑๐๓) แล้ว
 นมัสการพระพุทธรูปและถวายผ้าสุริฎฎ ๑ ผืน, กานพลู, ดอกจันทน์,
 ลูกจันทน์ และอบเชยแก่พระสงฆ์ผู้ดูแลพระอาราม

วันจันทร์ แรม ๓๓ ค่ำ เดือนอสิ (๑๐๔) คณะทูตถวายผ้า
 สุริฎฎ ๑ ผืน, น้ำหอม, ยางไม้และตะเกียงแด่พระพุทธรูปที่วัด
 ตลาราม (๑๐๕) และถวายผ้า ๑ ผืนแด่พระภิกษุผู้ดูแลวัดด้วย

ยิ่งกว่านั้นได้นำผ้าสุริฎฎ ๑๒๐ ผืน มาทำผ้าไตร ด้วยย้อมสี
 และถวายผ้าเหล่านี้แด่พระสงฆ์ ๒๔ รูป ซึ่งได้รับเสนอขอให้เดินทางไป
 ประเทศลังกา ยังมีสิ่งของที่ถวายแด่พระสงฆ์เหล่านี้อีกคือ ผ้าไตร ๑
 สำรับ, หมอนอิง ๑ ใบ, หมอน ๒ ใบ ผ้า Kappaya สำหรับห่ม
 รอบกาย ๑ ผืน, ผ้าสุริฎฎ ๑๖ ผืน ยาวผืนละ ๑๘ ศอก, เงิน ๕๐ รูป
 กานพลู, ดอกจันทน์, ลูกจันทน์และอบเชยดังกล่าวมาแล้ว ถวายแก่
 พระอุปัติ พระสงฆ์ผู้ใหญ่ ได้ถวายผ้าสังฆาฏิ ๑ ผืน, หมอนอิง
 ๑ ใบ, หมอน ๒ ใบ, ผ้า Kappaya สำหรับห่มรอบกาย ๑ ผืน, ผ้า
 สุริฎฎ ๕ ผืน, ยาวผืนละ ๑๘ ศอก, เงิน ๓๒ บาท, กานพลู, ดอก
 จันทน์, ลูกจันทน์และอบเชย เหล่านี้ถวายแก่พระอารามนี้แะ
 นอกจากนั้นได้ถวายผ้า ๖๖ ผืน แต่ละผืนราคาเท่ากับผ้าสุริฎฎ ๓ ผืน
 กานพลู, ดอกจันทน์, ลูกจันทน์เทศและอบเชยแด่พระมหาเถระอื่น ๆ
 ๒๒ รูป (๑๐๖) ถวายผ้า ๘ ผืนแก่ส่ามเณร ๘ รูป และถวายผ้า ๑ ผืน
 แก่พระเถระผู้อาวุโส ได้ให้ผ้าสุริฎฎ ๔ ผืน ยาวผืนละ ๑๘ ศอก เป็น
 ของกำนัลแก่เสนาบดี ๒ คน

ด้วยความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เราได้นิมนต์พระเถระผู้ใหญ่ ไปยังที่พัก ซึ่งเราพำนักอยู่และถวายอาสนะ ภัตตาหาร ยารักษาโรค และผ้า ภายหลังที่ได้ถวายของเหล่านี้แล้ว เราฟังพระสวดมนต์และ รักษาเบญจศีล เราได้ถวายอาหารแก่พระภิกษุพันธุ์ที่มาบิณฑบาต ด้วย เราได้บำเพ็ญกุศลเหล่านี้ ในขณะที่พำนักอยู่ที่ประเทศสยาม

วันพฤหัสบดี แรม ๙ ค่ำ เดือนอิลิ^(๑๐๗) ราชทูตซึ่งไปจาก ลังกาได้รับพระราชทาน (ของบำเหน็จอันมีค่าจากพระเจ้าแผ่นดินสยาม) หีบเงิน, หีบทอง, แผ่นทองคำ, เสื้อทำด้วยผ้าชนิดดี ผ้าโอฏฏกัจจิ^(๑๐๘) และสิ่งของมีค่าอื่นๆ อีก

วันพุธ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน Unduvap ในปี ประสูติปัตติ^(๑๐๙) ราชทูตซึ่งมาจากลังกาได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ตรัสแก่ราชทูต บ้างตามวาระอันเหมาะสม และทรงมอบพระพุทธรูปให้องค์หนึ่ง, หนังสือพระธรรม ๒ หีบ, พระราชสาส์นและหีบเครื่องราชบรรณาการที่ ถวายแด่พระมหากษัตริย์ของเรา ผู้เปรียบประดุจเทพเจ้าที่ทรงพระเมตตา เป็นเนืองนิจ พระองค์ทรงให้พระสงฆ์ ๒๔ รูป อันมีพระอุปาลัมหา เถระเป็นหัวหน้ารอมทั้งราชทูต ๓ คนไปกับคณะทูตลังกาด้วย

เมื่อพระรัตนตรัย อันมีพระพุทธรูป พระธรรม^(๑๑๐) และ พระสงฆ์ผู้เจริญ ทั้งพระราชสาส์นเข้าในขบวนแห่ซึ่งมีดนตรี ๕ ชนิด บรรเลงตามไปด้วย พระเจ้าแผ่นดินและพระมหาอุปราชกับอัครเสนาบดี ได้เสด็จดำเนินตามขบวน ทรงพอพระทัยที่พระราชสาส์น, พระพุทธรูป และหีบเครื่องราชบรรณาการขนวางบนเรืออย่างปลอดภัย และพระสงฆ์ทั้งหลายเข้าไปในเรืออย่างเรียบร้อย เมื่อเรือออกเดินทาง พระเจ้า

แผ่นดินก็เสด็จกลับพระนคร เราเดินทางล่องลงไปตามลำแม่น้ำ บรรดา
 พระสงฆ์ที่พำนักอยู่ในวัดริมฝั่งแม่น้ำได้มาที่เรือ ได้สวดมนต์และสวด
 พระปริต (ปริตตะ) (๑๑๑) หัวหน้าหมู่บ้านตามริมแม่น้ำได้ให้สิ่งของ
 ต่างๆ เช่น อาหาร เสื้อผ้า และเสบียงที่จำเป็นสำหรับเรือ เรือ
 พระสงฆ์แล่นไปตามลำแม่น้ำออกไปถึงทะเล และจอดทอดสมอในอ่าว
 ส่วนขบวนเรือลำอื่นๆ ก็แล่นตามมา ๓๕ นาฬิกาของคืนวันพฤหัสบดี
 วันที่ ๘ ของเดือนนี้ (๑๑๒) บัฏฐโปพา อัคคัตตุเว โมโหฏญาละ
 ได้สิ้นชีวิตลง จึงใช้ผ้า นิยะกัจจยะ (๑๑๓) ผ้าสีขาวเป็นทางยาว, ผ้า
 คุปปัตติ ยาว ๘ ศอก มาเย็บต่อกันเข้าที่มุมผ้าและตกแต่งร่างให้ด้วยผ้า
 คุปปัตติสีขาวบาง สวมเสื้อกะมิสะ หาวฏฐิ (๑๑๔) สวมเสื้อชั้นนอกทำ
 ด้วยผ้าชนิดดีให้และสวมหมวกสีแดง (ชะระลัต—โตปบียะ) (๑๑๕) ให้
 ด้วย แล้ววางร่างลงบนที่นอนกันหีบ ใช้หมอน ๒ ใบหนุนศีรษะ
 เมื่อปิดฝาหีบแล้วก็คลุมด้วยผ้าไนละ—กะรูปบุ (๑๑๖) คุปบัฏฐิยะ และนำ
 ขึ้นไปบนดาดฟ้าเรือ แล้วนิมนต์พระมหาเถระ ๒๐ รูปซึ่งอยู่ในเรือลำ
 อื่นมายังเรือลำนี้ ได้ถวายผ้าอาบนายอมสี ๓๓ ผืนแก่พระเถระ ๓๓ รูป
 อีก ๗ รูปถวายผ้าและหมอนอิง ถวายภัตตาหารแล้ว พระสงฆ์สวดมนต์
 และอุทิศส่วนกุศลแก่ราชทูตที่จากไป

แล้วเคลื่อนศพจากเรือลงสู่เรือใบเส้าเดียว (อิธโกจัจยะ) (๑๑๗)
 และเมื่อเรือแล่นออกไปแล้ว ขึ้นใหญ่ในเรือ ๒ ลำก็ยกค่านับศพ
 ๓๒ นัด เรือใบเส้าเดียวแล่นไปเป็นระยะทาง ๘ คาว (๑๑๘) (Gay ย่อ
 จากคำว่า คาวุต Gavut ๒๐๐๐ วา) เมื่อคนที่ไปกับเรือถึงฝั่งและพัก
 อยู่ในศาลาที่นั่น เขาซื้อข้าวและจัดหาอาหารให้แก่คนแจวเรือ ๒๐ คน

ที่แจวทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน วันเสาร์ตอนเช้า ๑๐ นาฬิกา ได้เคลื่อนศัพมาที่ศาลาการเปรียญของวัด บั๊ก ประโคน^(๑๑๙) ได้นิมนต์ พระสงฆ์ในวัดนั้น ๔๐ รูป มาสวดมนต์และอุทิศส่วนกุศล (บังสุกุล) ถวายผ้า ๔๐ ผืน ยาวผืนละ ๗ ศอกให้แก่พระเหล่านั้น แล้วซื้อพันธู ๓๐๐ อันมาเผาศพราชทูตในเมรุ เสร็จพิธีแล้วเขาก็กลับมายังเรือใหญ่

ในวาระนี้ สามเณรนต์ตัมพุเร คณินนานเส^(๑๒๐) ซึ่งมาประเทศสยามกับข้าพเจ้าตั้งแต่มาในคราวแรก และซ่อนตัวอยู่ไม่กลับไปลังกานั้น กล้ามาเรียกร้องเอาเสื้อผ้า อาวุธ และเงินที่เป็นของราชทูตคนที่ตาย เขาทุ่มเถียงกับเราตลอดคืนไม่ได้หลับนอนเลย ในเมื่อเงินและอาวุธของราชทูตผู้มรณะกรรม ได้รับพระราชทานจากพระเจ้าแผ่นดิน เขากล่าวว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นของบุคคล ซึ่งสมควรที่ของนั้นจะตกอยู่ในมือตามผลแห่งความเมตตาของราชทูตที่ตาย และว่าเขาไม่อาจให้ของเหล่านั้นแก่ผู้อื่นได้ สามเณรคณินนานเสขึ้นเคื่องมาก และไปยังเรือลำอื่น และเรียกร้องเอาสิ่งของที่บรรดาราชทูตได้ถวายแก่พระสงฆ์ที่ได้รับเสนอชื่อให้ไปลังกา พระสงฆ์มิยอมให้ คณินนานเสจึงเอาไม้ตีพระอารยะมุนีเถระและสามเณรองค์หนึ่งและตีศีรษะด้วย พระเถระกล่าวว่า ถ้าท่านถูกคนที่มาจากลังกาทำร้ายในประเทศของท่านเอง ท่านจะต้องถูกกระทำรุนแรงยิ่งกว่านี้หากท่านไปยังลังกา ดังนั้นท่านจึงไม่ยอมไปท่านนั้น อาลเลโปพา โมโหฏฐาละ กับราชทูตอีก ๓ คน ซึ่งอยู่ในเรือนนั้น และพระสงฆ์ผู้ชดช้นก็ลงจากเรือไปหาเจ้าเมืองแห่งเขตปากน้ำ และเล่าเรื่องทุกอย่างที่เกิดขึ้นให้ฟัง เจ้าเมืองได้ให้พระภิกษุผู้ชดช้นนั้นกลับ

ยังเมืองหลวง และสั่งว่าพระภิกษุทั้งหลายต้องเดินทางไปลังกา ราชทูต
จึงนำคำสั่งนี้ ไปบอกแก่พระสงฆ์แล้วก็กลับไปยังเรือของตน

คณะทูตออกเดินทางจากอ่าวไทยในวันพุธ แรม ๓ ค่ำ เดือน
เดียวกัน^(๑๒๑) วันเสาร์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือนทุส^(๑๒๒) นำเรือเข้าเรือทาง
รอยร่วหลายแห่ง ตั้งแต่รูปันถึงโตหน้าเรือตลอดลงมาถึงที่ต่อหาง
เรือใต้ท้องเรือ นำเข้าเรือจนท่วมถึงข้อเท้าหรือข้อมือ แล้วเรือก็ค่อย ๆ
จมลง สิ่งของมีค่าซึ่งอยู่ในเรือก็ถูกโยนทิ้งทะเล พระสงฆ์สวดพระธรรม
ตลอดทั้งกลางวันกลางคืน จึงช่วยให้คนทุกคนบนเรือและเครื่องราช
บรรณาการปลอดภัย วันอังคาร แรม ๓ ค่ำ เดือนเดียวกันนี้^(๑๒๓)
เรามาถึงเขตเมืองละคอน^(๑๒๔) ดินแดนที่เป็นของประเทศสยาม เรือได้
จมลงในโคลน แต่ไม่มีใครเป็นอันตรายและทุกคนบนเรือขึ้นบกในเขต
แดนเมืองละคอน ในเขตนี้เป็นเมืองใหญ่ชื่อปาดลับุตร (ปาฏลิปุตระ)
มีกำแพงล้อมรอบกลางเมืองมีสถูปใหญ่เท่าสถูปวันเวลิ (รวันวาสิ
สถูป)^(๑๒๕) ที่โปสนะระในลังกา สถูปองค์นี้พระเจ้าศรีธรรมมาโคก
ผู้ได้มานมัสการพระบรมธาตุที่เมืองปาดลับุตร (เมืองละคอน) ได้ทรง
สร้างไว้ สถูปนี้จากยอดลงมาถึงคาน ๓ ชั้นยังเปล่งประกายระยิบเหมือน
เพิงห่มด้วยทองคำไว้ใหม่ ๆ ไร้มลทิน

รอบสถูปมีพระพุทธรูป ๓๐๐ องค์เป็นพระนั่ง พระไสยาสน์ พระ
ยืน และมีสถูปอีก ๒๐๐ สถูป บางองค์สูง ๘ คอก บางองค์สูง ๑๑ คอก ทิน
ตันโพธิ์ ซึ่งนำมาจากอนูราชปุระ ตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าธรรม
โคกอนุชา (Younger) ผู้ซึ่งทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเมืองนั้น ในเวลา
ต่อมา เรานมัสการพระพุทธรูปทวดินและถวายเทียนและรูป สถูปพระ

ทหาร อีก ๒ ลำสำหรับคนเล่นกลองและคนเป่าแตร ใช้เรือ ๓๐ ลำ
ผูกเชือกต่อกันเป็นลำดับ ๆ ให้ได้แนวระดับไปข้างหน้าเรือซึ่งนำ
พระราชสาส์นไป และได้นำคนมาแจวเรือเหล่านี้ แล้วเขาก็นำพระ
ราชสาส์นมาจากเกาะอัมสเตอร์ดัมด้วยพิธีการอันสมเกียรติ(๕๐) และ
วันนั้นได้มาพักที่บ่อนบางกอก (๕๑) เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินทรงมี
พระกระแสรับสั่งมายังผู้บังคับการบ่อนนี้ ดังนั้นเขาจึงได้นำมนต์พระ
ภิกษุมาที่บ่อน และได้ถวายทานอันมีอาหารรสเลิศ เนื้อและแกงเผ็ด
ทั้งได้ถวายผ้าไตรด้วย พระสงฆ์สวดมนต์และขลังอันสูงส่งของการ
บริจาคนให้ราชทูตและคนอื่น ๆ ที่อยู่ ณ ที่นั้นฟัง เมื่อพระสงฆ์กลับ
ไปแล้ว ราชทูตและบรรดาคนอื่น ๆ ทั้งหมดที่มาจากลังกา ก็ได้รับเลี้ยง
อาหาร อันมีข้าวอาหารเนื้อและผักรวมทั้งของหวาน มันทมกับน้ำ
ข้าวและขนมต่างๆ ในวันเดียวกันนั้น ขุนนางไทยคนอื่นๆ ได้มากับเรือ
เป็นร้อยๆ ลำ และได้เคลื่อนพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการ
จากบางกอกไปยังอาณาบริเวณเมืองหลวง(๕๒) ซึ่งเขาได้พักอยู่ที่นั่น
ในคืนนั้น เจ้าเมืองนั้นได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดินซึ่ง
เรียกกันว่า ขุนหลวงเจ้าชีวิต(๕๓) จึงได้นำมนต์พระสงฆ์มาและได้ถวาย
ทานแด่พระสงฆ์ มีเนื้อ ผัก และถวายผ้าสังฆัจฉาด้วย แล้วพระสงฆ์
สวดมนต์และแสดงกฤตของการบริจาคนแก่ราชทูตที่มาจากลังกาและ
แก่คนทั้งปวง เมื่อพระสงฆ์กลับไปแล้ว ราชทูตและคนอื่นๆ ได้รับ
เลี้ยงอาหารเนื้อ ผัก รวมทั้งของหวาน มันทมกับน้ำข้าวและขนม
น้ำ วันต่อมามีขุนนางมาจากในเมืองมาเรือและแพ และได้นำพระราช
สาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปจากเมืองหลวง เล่นเรือไปตามแม่น้ำ

นำเป็นขบวนแห่หรรษาขึง ไปถึงยังบริเวณวัดเรียกว่าวัดปราสาท^(๕๔)
 (Vat Prasat) ก็หยุดพัก แล้วขุนนาง ๓ คนของพระเจ้าแผ่นดินสยาม
 ซึ่งทำงานอยู่ในราชสำนักได้มายังวัดปราสาท ได้ตามทุกข์สุขของ
 คณะทูตแล้วก็กลับไปในเมือง จัดหาหมอนและหมอนอิงให้แก่ราชทูต
 ในวาระหลังต่อมาขุนนางจากราชสำนักสยาม มายังวิหารวัดปราสาท
 พร้อมกับเรือ ๕๐ ลำ และเรือพระราชพิธีซึ่งยาวถึง ๓๖ พัมพา^(๕๕)
 ประดับตกแต่งด้วยรูปสิงห์และลวดลายดอกไม้ กลางลำเรือมีบุษบก
 ๓ ชั้น ซึ่งมีบัลลังก์ตั้งหันหน้าออกอยู่ บนบัลลังก์นั้นวางพระราช
 สัตินที่จะถวายแด่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา แล้วเขาก็นำ
 พระราชสัตินลงเรือพระราชพิธี ผูกและประทับตราหีบบรรจุเครื่องราช
 บรรณาการและเครื่องอัฐบริขารที่จะถวายแด่พระสังฆราช ของก่านัล
 อื่น ๆ นั้น ห่อด้วยผ้าใบซึ่งทอดด้วยปอจากแคว้นเฮลในเยอรมัน และนำ
 ลงบรรทุกเรือ นำพระราชสัตินไปทางน้ำพร้อมทั้งเล่นดนตรีทั้ง ๕ ชนิด
 ออกอ่องไป พระมหาอุปราชและเหล่าเสนาบดีได้ออกมารับพระราชสัติน
 ณ พระราชวังหลังที่สอง ซึ่งประดับตกแต่งด้วยลวดลายต่าง ๆ ระบายสี
 บิดทอง แล้วพระมหาอุปราชและเหล่าเสนาบดีได้กล่าวแก่ราชทูตว่า
 “เมื่อใดที่กุวารมงคล พระราชสัตินเครื่องราชบรรณาการและบรรดา
 ท่านทั้งหลายก็จะได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวต่อไป ขณะนี้ขอให้ท่านกลับ
 ไปยังที่พักก่อนเถิด” แล้วขุนนาง ๕ คนก็มากับราชทูตยังที่พักใน
 โรงงานของเจ้าหน่อกษัตริย์^(๕๖) เมื่อเห็นว่าพวกราชทูตพักอยู่ที่นั่น
 สะดวกสบายแล้วขุนนางก็กลับไป ในวันต่อมา ขุนนาง ๓ คนมาที่นั่น
 พร้อมทั้งนำเงินมา ๗๐๐ บาท ให้แก่อดิบัตตะ โมโหฏฐาละ ๘๐ บาท

ให้เวทิกการะ โมโหฏฐาละ ๘๐ บาท ให้อริยคมะ ราละ ๘๐ บาท
 ให้อยิตตาลิยทเท ราละ ๔๐ บาท ให้ข้าพเจ้าวิละภาเคทะระ ราละ ๖๐ บาท
 ให้บรรดาอารคคิและทหารอื่น ๆ (๕๗) รวม ๓๖๐ บาท ชุนนาง
 เหล่านี้กล่าวว่า ได้รับกระแสน้ำส่งจากพระเจ้าแผ่นดินให้จัดหาสิ่งของ
 ที่จำเป็นมาให้คณะทูต เช่น ข้าว มะพร้าว ปลา เกล็ด และปูนขาว
 เมื่อบอกแล้วก็กลับไป ภายหลังจากนั้นชุนนางที่ทำงานอยู่ในราชสำนัก
 ก็มาที่นั่น สันทนาปราศรัยกับราชทูตอธิบายให้ราชทูตฟังถึงวิธีเข้าเฝ้า
 พระเจ้าแผ่นดิน และวิธีถวายพระพรราชสาส์นต่อพระองค์ เมื่ออธิบาย
 แล้วชุนนางเหล่านั้นก็กลับไป

ในวันที่ราชทูตจะเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวนั้น ชุนนาง ๓ คน นำ
 เรือมา ๑๖ ลำ และพาราชทูตออกจากที่พักลงเรือมา (๕๘) ครั้นถึงประตู
 กำแพงใหญ่ก็ลงจากเรือ เดินเข้าประตูไปสู่ถนนสี่ตะเนนและขึ้นรถม้า
 เมื่อราชทูตขึ้นรถม้ามายังประตูกำแพงชั้นใน ก็ลงจากรถและเดินเข้า
 ประตูไป (๕๙) ณ ที่นั้นเขาเดินผ่านกองทหารขนุนจำนวนพันคน ล้วนถือขนุน
 ส้อมเกราะและส้อมหมวกทองเหลือง กองทหารทวนส้อมเกราะ ทหาร
 ปืนยาวส้อมเกราะ ทหารเหล่านี้นั่งสมาธิชดกัน

เมื่อราชทูตผ่านกองทหารพวกนี้แล้ว ก็ผ่านเข้าไปในประตูที่สอง
 ได้เห็นแถวข้างส้อมเกราะประดับยืนอยู่เป็นรูปวงกลม เช่นเดียวกันกับ
 แถวม้าที่ตกแต่งด้วยเครื่องประดับเช่นกัน ต่อไปก็เป็นแถวทหารจำนวน
 พันคนถือดาบยืนเรียงชดกัน และถนัดออกไป ทหารคนอื่น ๆ นั่งบนเสื่อ
 กกหันหน้าไปทางพระราชวัง ถัดไปอีกมีทหารนั่งอยู่บนเสื่อตบูกหันหน้า
 ไปทางเดียวกัน เมื่อราชทูตเข้าไปในประตูชั้นใน ก็ได้เห็นทหารจำนวน

มากนั้งอยู่บนพรมทปูพื้น หันหน้าไปทางเดียวกัน ถัดไปก็เป็นที่นทหร
 ของ Mahamandale^(๖๐) นั้งอยู่บนพรมปูผ้าขาว หันหน้าไปทางเดียวกัน
 ถัดไปอีก & พัมพา ทางด้านใต้ของพระราชวังหลวงตกแต่งด้วยลวดลาย
 ทองอย่างงดงาม ในโรงช้างมีช้างเผือกอยู่ตัวหนึ่ง^(๖๑) ที่ตัวของมันมีลาย
 สร้อยเงินผูกคาดอยู่ ช้างเผือกนั้นรวมอยู่กับบรรดานางช้างพังอันเป็น
 บริวาร ช้างเผือกตกแต่งด้วยเครื่องประดับยศมั่งพลอยและมีปลอก
 ทองคำสวมรอบงาทั้งคู และมีหม้อทอง หม้อเงิน ถาดเงิน ถาดทองและ
 ประตักทองคำมั่งพลอยวางอยู่ตรงหน้า ในโรงช้างเหนือของพระราชวัง
 ไม่ไกลนักเหล่าราชทูตได้เห็นช้างสีต่างๆสีนั้น ลำตัวคาดด้วยสร้อยเงินย่น
 อยู่กับนางช้างพังบริวารของตน มีหม้อทอง หม้อเงิน และประตักทองคำ
 พลอยวางอยู่ตรงหน้า ช้างพระทวารด้านตะวันออกของพระราชวังอัน^(๖๒)
 เป็นที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัว และระหว่างโรงช้างทั้งสองมีรูปปั้น
 สิงโต ช้าง และม้าตั้งไว้ แต่ละตัวสูง ๕ ศอก ภายในพระทวาร มี
 นั้ดร์ทอง ๖ ทอง ประดับด้วยทับทิมและมรกต แล้วราชทูตก็เข้าไปใน
 พระราชวังโอฟาร์ ซึ่งตกแต่งด้วยลวดลายอันวิจิตรนานา บรรดาราชทูต
 ได้เข้าเฝ้าเฉพาะพระพักตร์ของพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ประทับคู้ดัง
 ท้าวคักระ (พระอินทร์) อยู่บนกายูจนสิงหาสน์ ซึ่งนายรศมีเรื่องจรัส
 ด้วยเพชรนิลจินดามากล้น

พระเจ้าแผ่นดินทรงมีปฏิสันถาร ๓ นั้ด ถามราชทูตว่าสุขสำราญ
 ไ้ทุกซั้ศกทั้งใจและกายหรืออย่างไร แล้วพระองค์ตรัสอย่างทรง
 พระเมตตาว่า พระองค์ผู้เป็นพระมหากษัตริย์เจ้าแห่งราชธานีศรีอยุธยา
 จะทรงส่งผู้แทนคณะสงฆ์^(๖๓) อันยิ่งใหญ่ไปประเทศลังกา เพื่อสนอง

ตอบพระราชประสงค์ ในอันที่จะส่งเสริมสืบต่อพระบรมคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้า ของพระเจ้าแผ่นดินแห่งเมืองมิ่งในโลก ผู้ทรงเจริญด้วย
พระบาททรงกษัตริย์ประเสริฐ และทรงวางเหนือเคียรแห่งพระเจ้าแผ่นดิน
ด้อยศักดิ์ด้อยคน ๆ อันประดัยยอดมกุฏ ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่ง
ราชธานีศรีวรมหะ (ศรีวรมหะ)^(๖๔) ทรงขึ้นยังด้วยพระจริยาวัตรอันดี
งาม ทรงกอปรด้วยความเอื้ออำนวยแห่งคุณธรรมนานาประการ พระองค์
ทรงปลุกจิตใจของสัปบุรุษ ประดุจดังรัศมีแห่งดวงอาทิตย์ฉายลงต้อง
ดอกบัวฉะนั้น พระสุริยแสงทมิฬ พระตำรัสของพระองค์หวานเหมือน
น้ำตาล และทำให้เบิกบานเหมือนดังเพลงของนกกรวิก^(๖๕) (กुरुวิกะ)
พระองค์ทรงเป็นเอกในบรรดาผู้ที่ถูกพันอยู่ในการสนับสนุนความผาสุก
ของทั่วโลก ทรงเป็นผู้รโลงนครศรี—กานตะ^(๖๖) และพระองค์ทรง
เยี่ยมยอดในการทั้งปวง

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงรับคำด้วยพระมหากรุณาธิคุณแล้ว
บรรดาราษฎรก็ถวายนั่งชมลาลอกมานอกพระราชวัง กลับไปยังที่พักของ
ตน แล้วขุนนาง ๒—๓ คนมาจากราชสำนัก นำพระราชประสงค์ของ
พระเจ้าแผ่นดินมาบอกว่า บรรดาราษฎรควรไปชมสถานที่แห่งหนึ่ง
ชื่อ มหาสมบัติคลัง^(๖๗) (มหาสมบัติคลัง) ซึ่งเหล่าราษฎรจะได้รับ
เลี้ยงโภชนาหารด้วย เนื่องจากพวกทูตจะไปชมจึงได้ตกแต่งสถานที่หุ
หุราด้วยม่านและคาดพาดด้วยผ้าขาว และให้การต้อนรับอย่างอบอุ่น
ทั้งปฏิบัติต่อราษฎรอย่างเคารพยิ่งเต็มไปด้วยอัธยาศัยไมตรี ราษฎรแต่
ละคนได้รับเลี้ยงอาหารด้วยถาดเงิน ๓ ใบ ซึ่งมีกลักทองคำ ๕๓ ใบวาง
อยู่ในถาด กลักทองคำนี้ใส่อาหาร ๕ ชนิด คือ อาหารหนัก อาหาร

เบา อาหารปิ้ง เครื่องต้ม และอาหารโอชะรส เหล่าราชทูตได้รับ
เลี้ยงโภชนาหาร ณ สถานนั้น ๒ ครั้งด้วยกัน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐและผู้ตรัสรู้! (๖๔) พระ
องค์ทรงมีพระพุทธรูปลักษณะประจำพระองค์ด้วย พระบาทงกษทั้งคู่ประดับ
ด้วยัญญลักษณะมากมาย เช่น พระจันทร์ พระธรรมจักร นัคร เขา
พระศุเมรุและสาครพิภพ พระบาทนั้นมีพระนาหยาหยิ่งนั้นวางอยู่เหนือ
ยอดมงกุฎแก้วของมณฑปพญดาและเหล่าอสูร (๖๕) ระหว่างสมัยแห่ง
Asankhyas (๖๖) ทั้ง ๔ และ ๓๐๐๐๐๐ กัลป์ (๖๗) พระองค์ทรงถึง
พร้อมด้วยพระบารมี (๖๘) ๓๐ ประการ ทรงจุติจากบัลลังก์ซึ่งประดับ
ด้วยวิมาน (๖๙) และกว้าง ๓๔ ศอกลงมายังโคนต้นมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นสนาม
ยุกุที่พระยามารผู้ทรงพลัง ได้ทำสงครามผจญพระพุทธเจ้า พระองค์ทรง
ชนะพระยามาร และกองทัพท้าวเกร่งกล้า และทรงสำเร็จได้ตรัสรู้เป็น
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพระมหากษัตริย์คุณของพระองค์แผ่ขยายให้
แก่สัตว์โลกทั้งมวล พุทธดำเนินไปยังสุวรรณบรรพตของพระฤๅษีจะ
พัทธะ (Saccabaddha) ประทับเหนือภูเขอันเปรียบดังเขาพระศุเมรุ
และทรงเปล่งรัศมีนิพพานรังสี คือ ดินน้ำเงิน เหลือง แดง ขาว ส้ม
และสีเลื่อมประภัสสร พระพุทธรูปองค์ทรงแสดงเทศนาแด่พระฤๅษีจะ
พัทธะ ด้วยพระสุรเสียงกังวานไพเราะ ประหนึ่งเสียงหวานแห่งนก
กรวิกอันทำให้หลงใหลด้วยความหวาน น้ำเสียงนั้นก่อให้เกิดความบิ
ยินดี จนพระฤๅษีล้างมลทินของตนจนหมดสิ้นและบรรลุพระอรหันต์ (๗๔)
แล้วพระพุทธองค์ทรงเหยียบพระบาทเบื้องขวาลงบนภูเขานั้น ให้เป็น
รอยพระพุทธบาทตามที่พระฤๅษีจะพัทธะทูลขอแล

อัลเลโปฟา โมโหฏฐาละ, อยิตตาลัยัทเท ราละ และข้าพเจ้า
 วิธะภาเคทะระ นยิทา จากบรรดาราชทูตทั้ง ๕ คนที่พระเจ้าแผ่นดินแห่งศรี
 ลังกาได้ส่งมารับพระสงฆ์ของประเทศสยาม รวมทั้งอารักขิแห่งเวทฐะ;
 อารักขิ แห่ง เประมุณเณ, ตะละคุณยา เทณิกะยา, กังกานี แห่ง
 โพลาเป, นยิทา และทหารชั้นต่ำจากวิลาตะ, จากเวทิกการะ เลอะมะ,
 สียัมพลังโคมุเว อับป, พุณนาปานยา และ มีคหโกฏฐา กับ อยิตตาลัยัท
 เท ราละ, อารักขิ แห่ง กุฑาทุนกุมพุระ, อารักขิ แห่ง กัณนา-
 เทณิยะ, กัลลันทา, มาอะตะโปพะยา, เหฏฐิ อับป, อุปาสะกะ อับป
 และอะหุมปุระยา จาก กุมพุระกะมุระ, จาก ปทิกการะ เลอะมะ, หมอยา
 จาก อูราโปฟา และ กังกานี จาก โคทิกมุระ, จากฝ่าย อะตะปัตตุเว
 เลอะมะ, ปุรันตักุ นยิทา, อัสสุ นยิทา และ อับป นยิทา
 (นยิตา) จาก นักเล่นกลอง ตัมโพรุ (ตัมโบรุ) กุลปัตตะเทรยา,
 หิริวานทุมโปพะยะ และ เสรวาอะยะ จากนักเล่น สังคาราม เมื่อ
 เวลาจากต้นพุทธกาลผ่านพ้นไปสองพันเก้าสิบสี่ สี่เดือนและเจ็ดวัน คือ
 วันอังคาร ขึ้น ๘ ค่ำ เดือนพัก ปี ปะโรตตะปติ(๗๕) บุคคลดังกล่าว
 เหล่านี้ ได้เดินทางไปในมัสการรอยพระพุทธรูป(๗๖) คณะทูตเดินทาง
 ประตกกำแพงเข้าไปและภายหลังที่ได้กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้ว
 ก็เดินต่อไปผ่านเสาธงทองแดง วัดรอบเส้าได้ ๓ คืบ ลงไปยังพื้นชั้นล่าง
 ของโบสถ์ ทางบันไดหินใหญ่ประดับด้วยรูปปั้นพระยานาค และกราบ
 ลง ณ ที่นั้น ด้วยเดียวกับครั้งแรก และเข้ามาถึงยังระเบียบชั้นสองลงไป
 ทางบันไดหินบันไดที่ ๒ ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ และก้าวลงบนระเบียบที่โรยทราย
 ไว้ คณะทูตเดินจงกรมทักษิณาวรรต ๓ รอบ ไปทางรอยพระพุทธรูป

ก่อนที่จะนมัสการ แล้วลงไปตามบันไดตะกั่วซึ่งอยู่ใกล้ ๆ ลงไปยัง
ระเบียงชั้นที่ ๓ ซึ่งปูด้วยหิน มีแผ่นตะกั่วปูทับข้างบน เดินจกรม
ทักษิณาวรรต ๓ รอบไปทางรอยพระพุทธรูปที่ก่อครั้งหนึ่ง แล้วกราบ
และลุกขึ้นเดินไปยังโบสถ์รอยพระพุทธรูป

รอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่เหนือแผ่นศิลาเล็ก ๑ ศอก รอย
พระพุทธรูปทำด้วยเครื่องหมายมงคลร้อยแปดของพระพุทธเจ้า พระสี
ัพัญญบรมศาสดาผู้ซึ่งองค์พระธรรมจักรขึ้น โบสถ์นี้มีพนท ๑๔ ตารางศอก
สูง ๘ พัมพา (วา?) หลังคาโบสถ์ทุกชั้นตั้งแต่ยอดลงมาจนถึงกระเบื้อง
ทอง ชายคาประดับด้วยลวดพระยานาคทำด้วยทองคำใหญ่เท่าใบโพธิ์
ผนังโบสถ์ทั้งภายในและภายนอก หุ้มด้วยแผ่นทองมั่งพลอย ประดับ
และฉลุลายประดับด้วยแผ่นทองเช่นกัน แท่นศิลาภายในโบสถ์หุ้มด้วย
แผ่นตะกั่วมีแผ่นเงินปูทางด้านบน ณ กลางศาลาชั้นฐานซึ่งราวกับเทพ
วิมานนั้น เป็นพลับพลาหลังเล็ก ๆ หลังคา ๓ ชั้น ประดับด้วยรัตน ๗
ชนิด และมีเส้าทองคำค้ำพลับพลาอยู่ กลางพลับพลาเป็นที่ประดิษฐาน
รอยพระพุทธรูปอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งฝังไว้ด้วยดอกบัวทองประดับพลอยรอบ
ดอก มีผ้าทอง ผ้าเงิน และผ้าราคาแพง ๗ ชั้น คลุมอยู่บนรอย
พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เราพนมมือขึ้นเหนือหัวด้วยความเคารพ หมอบ
กราบด้วยศรัทธาแห่งความจงรักภักดีและเลื่อมใส แล้วคานเข้าไปใกล้
ก้มลงกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ด้วยความปีติยินดีอย่างสุดประมาณ

สิ่งของที่เรารวบรวมแต่ศาลาชั้นฐานแห่งนี้มีดังต่อไปนี้ คือ เหรียญ
วราคม^(๗๗) ๑ เหรียญ เงิน ๕๓ รูปี, ๕๐ เหรียญวาลักุ^(๗๘) เงิน
๑ บาท, ผ้าหาลากดี ๒ ผืนราคา ๔๐ เหรียญ เงินสำหรับทำม่าน, ผ้า

สุรฎก^(๗๙) ผืนยาวเนือละเอียดยึด ๑๑ ผืน ยาว ๑๘ ศอก กว้าง ๕ ศอกครึ่ง ซึ่งประมาณราคา ๓๖๕ เหรียญเงิน, ผ้างาม ๓ ผืน, ผ้าคลุมทอดด้วยผ้า ๑ ผืน, ผ้าสราสยะ^(๘๐) ผ้าสี ยาว ๘ ศอก ๑ ผืน, ผ้าลันโส^(๘๑) ผ้าระบายสียาว ๔ ศอกใช้สำหรับห่ม ๑ ผืน, ผ้าลันโส ยาว ๖ ศอก ๑ ผืน, ผ้าลายทางยาว ๑๐ ผืน ยาว ๓๐,๘,๗ และ ๖ ศอก, ผ้าตุบฏ^(๘๒) ใหม่ ๑ ผืน, ผ้าทาง ๆ สดงาม ๑ ผืน, หม้อกรองน้ำ ๒ ใบ, ย่ามใส่ใบพลู ๑ ย่าม เทียนไข ๑๖๐ เล่ม, ไม้หอม ๖๐ มัด, ไม้จันทน์ ๑ ท่อน, บาตร ๘ ใบ, และสิ่งของอื่น ๆ เช่น กานพลู, ลูกจันทน์เทศ, ดอกจันทน์เทศ, อบเชย, การบูร, กระวาน, ด้าย, เหรียญเงิน, ตุฎก กาสี เหรียญทองแดง สลิลกาสี^(๘๓) ดอกไม้และโคมไฟ คณะทูตได้ถวายสิ่งของเหล่านี้ตามข้อกำหนดแบบแผนครบบองค์สาม คือ กายกรรม มโนกรรม และวจีกรรม และด้วยจิตใจบริสุทธิ์สะอาดจริง ๆ และได้พำนักอยู่ที่นั่นเป็นเวลา ๕ วัน เมื่อได้นมัสการพระพุทธรูป และอำลาจากมาแล้วก็กลับมายังอยุธยา พระมหากษัตริย์แห่งประเทศสยามทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานเงินให้แก่ผู้ไปนมัสการรอยพระพุทธรูปดังมีรายละเอียด คือ เวทิกการะ โมโหฏฐาละ ได้ ๔๔ บาท, (อะยิตดาลียัตเต) อยิตดาลียัทเท ได้ ๓๒ บาท, ข้าพเจ้า วิธระภาเคทะระ ราชะ ได้ ๑๐๐ บาท^(๘๔) บรรดาอารักขิและทหารได้คนละ ๒๐ บาท, คนเล่นกลอง Tambōru และคนเล่นสังคารามได้คนละ ๑๒ บาท และขานีได้ ๔ บาท รวมเป็นเงิน ๕๖๔ บาท ที่พระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้แก่คณะทูตจากลังกาที่ไปนมัสการรอยพระพุทธรูป

พระเจ้าอยู่หัวมีพระกระแสรับสั่งให้นำสิ่งของมาให้แก่คณะทูต
ในวันอังคาร วันเพ็ญเดือนอิล^(๘๕) เพื่อให้คณะทูตได้ทอดกฐิน มี
รายการดังต่อไปนี้ คือ ผ้าสังฆาฏิ^(๘๖) ๓ ผืน, ผ้าจีวร ๓ ผืน, ผ้าสบง
สีเหลือง ๘ ผืน, ผ้าอาบนํ้าฝน ๓๓ ผืน, ผ้าซับเหงื่อ ๓ ผืน, รัตประคต
๓ เส้น, เข็มขัด ๓ เส้น, ผ้าอาสนะ ๓ ผืน, บาตร ๓ ใบ, กาดมํ้า
๓ ใบ, กระโถน ๓ ใบ, ถาดทองเหลือง ๑ ใบ, กัดติสาละ (Kattisala)^(๘๗)
๕ ใบ, ถ้วย ๕ ใบ, หีบ ๑ ใบ, ผิง ๑ อัน, ขวาน ๑ เล่ม, มัมโมดัย,
เลื่อย ๒ อัน, มีดใหญ่ ๓ เล่ม, สิว ๓ อัน, ใบมีดส่วาน ๒ ใบ, ถาด
๒ ถาด, ถ้วย ๖ ใบ, ย่ามสำหรับเครื่องเย็บ, จันทน์หอม, เทียน ๒๘
เล่ม, ย่ามสำหรับนวดคุณะ (นวดะคุณะ), ย่ามสำหรับใส่ใบพลู, ผ้า
เช็ดหน้า ๓ ผืน, มีดโกน ๑ เล่ม, หมอนอิง ๑ ใบ, พัด ๒ เล่ม,
ใบโอลา ๒ ห่อ, ขวดนํ้ามัน ๓ ขวด, กบปียะ^(๘๘), อาสนะทำด้วย
หนังสัตว์ ๑ ผืน, เสื่อ ๒ ผืน, เสื่อสาवान^(๘๙) ๑ ผืน, โคมตั้งกับตะเกียง,
กระบอกเทนํ้ามัน, โจนเตรุวะ ๑ ใบ^(๙๐), ร่ม ๓ คัน, กรรไกร, โลภทกร
ยะ^(๙๑), ทมรา^(๙๒), กล้องเข็ม ๒ กล้อง, ม่านและไม้กวาด ๑ อัน,
เราถวายเป็นของเหล่านี้รวมกับผ้าจีวรกฐิน (กฐินจีวร)^(๙๓) แต่พระภิกษุ
สงฆ์ซึ่งพำนักอยู่ยังพระอารามริมฝั่งแม่น้ำ

สิ่งของดังกล่าวนี้ถวายแด่วัดนะปะนัต^(๙๔) ชื่อวัดมหาธาตุวาราม
(มหาธาตุวารามมะ)^(๙๕) ซึ่งบรรจพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า
ผู้ทรงประดิษฐานพระธรรมจักรอันศักดิ์สิทธิ์ ได้ถวายผ้าไตรรวมไปกับ
เครื่องอัฐบริขาร (อฏฐีบริขาร)^(๙๖), บาตรเงิน, เขี่ยอกนํ้าเงิน,
กระโถนเงิน, ระฆัง, แห่จามรี, ตาลบัตร ๑ อัน, ผ้าขาวชนิดดี ๑ ผืน,

เครื่องหอม, ยางไม้ชนิดหนึ่ง (ทุมมะละ)^(๕๘), ตะเกียง และสิ่งของ
ที่คล้ายกันนั้นอื่น ๆ อีกให้แก่วัดตะปะตัต^(๕๙)

พระสังฆราชผู้นำเคารพแห่งวัดตะปะตัต ผู้สืบพระวินัยสงฆ์อัน
นำเลื่อมใส สืบสายลงมาจากพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ, พระ
อัครสาวกทั้งสองของพระสัมพุทธมุนีบรมศาสดาแห่งโลกทั้งสาม ผู้ยึดมั่น
ในพระธรรมอันล้ำเลิศได้รับของถวายดังต่อไปนี้ คือ ผ้าสี่เหลี่ยมและ
ผ้าสี่แฉกอย่างละ ๒๒๖ ชิ้น, ตาลบัตรสี่แฉก ๓๐ เล่ม, สายนวลคุณ
(Navaguna String)^(๖๐), กล้องเข็ม ๓๐ กล้อง, เครื่องเจียนหมาก,
มีด, ภาชนะสำหรับใส่ปูนขาว, กรรไกร, มีดโกน, ดินสอเหล็ก,
ไม้จิ้มฟัน, สัตู, กานพลู, ดอกจันทน์เทศ, ลูกจันทน์, อบเชย, เทียนไข,
บาตร ๒ ใบ, ผ้าสุรฎู, สิ่งของดังกล่าวนี้ถวายแด่พระสังฆราชผู้นำ
เคารพเลื่อมใส

ภายหลังจากนั้น คณะทูตได้ไปนมัสการพระพุทธไสยาสน์ที่วัดคัง
การาม^(๖๑) และถวายผ้าสุรฎู ยาว ๓๘ ศอก, เงิน ๓๐ อัน, น้ำหอม,
ตะเกียงและกำยาน แล้วได้นมัสการพระพุทธรูปและถวายผ้าสุรฎู ๓ ผืน,
กานพลู, ดอกจันทน์, ลูกจันทน์ และอบเชยแด่พระภิกษุผู้ดูแลวัดนี้

คณะทูตได้ถวายผ้าสุรฎู ยาว ๓๘ ศอก, เหยี่ยววราคม ๓
เหยี่ยว, เงิน ๓๓ อัน, น้ำหอม, กำยาน, และโคมไฟ แก่พระเจดีย์
ทอง^(๖๒) ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ แม่น้ำและได้นมัสการพระพุทธรูป และถวาย
ผ้า ๓ ผืน, กานพลู, ดอกจันทน์, ลูกจันทน์, และอบเชยแก่พระภิกษุ
ผู้ดูแลวัดนี้เช่นกัน

ทั้งได้ถวายผ้าสุรฎก, เงิน ๒๕ อัน, น้ำหอม, ตะเกียงและ
 กายานแด่พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่วัดมหาปลัดจตุราราม (๑๐๓) แล้ว
 นมัสการพระพุทธรูปและถวายผ้าสุรฎก ๓ ผืน, กานพลู, ดอกจันทน์,
 ลูกจันทน์ และอบเชยแก่พระสงฆ์ผู้ดูแลพระอาราม

วันจันทร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือนอสิ (๑๐๔) คณะทูตถวายผ้า
 สุรฎก ๓ ผืน, น้ำหอม, ยางไม้และตะเกียงแด่พระพุทธรูปที่วัด
 จตุราราม (๑๐๕) และถวายผ้า ๓ ผืนแด่พระภิกษุผู้ดูแลวัดด้วย

ยิ่งกว่านั้นได้นำผ้าสุรฎก ๑๒๐ ผืน มาทำผ้าไตร แล้วย้อมสี
 และถวายผ้าเหล่านี้แด่พระสงฆ์ ๒๔ รูป ซึ่งได้รับเสนอชื่อให้เดินทางไป
 ประเทศลังกา ยังมีสิ่งของที่ถวายแด่พระสงฆ์เหล่านี้อีกคือ ผ้าไตร ๓
 ตำรับ, หมอนอิง ๑ ใบ, หมอน ๒ ใบ ผ้า Kappaya สำหรับห่ม
 รอบกาย ๓ ผืน, ผ้าสุรฎก ๓๖ ผืน ยาวผืนละ ๑๘ ศอก, เงิน ๕๐ รูป
 กานพลู, ดอกจันทน์, ลูกจันทน์และอบเชยดังกล่าวมาแล้ว ถวายแก่
 พระอุปาลี พระสงฆ์ผู้ใหญ่ ได้ถวายผ้าสังฆาฏิ ๓ ผืน, หมอนอิง
 ๑ ใบ, หมอน ๒ ใบ, ผ้า Kappaya สำหรับห่มรอบกาย ๓ ผืน, ผ้า
 สุรฎก ๕ ผืน, ยาวผืนละ ๑๘ ศอก, เงิน ๓๒ บาท, กานพลู, ดอก
 จันทน์, ลูกจันทน์และอบเชย เหล่านี้ถวายแก่พระอารามนี้และ
 นอกจากนั้นได้ถวายผ้า ๖๖ ผืน แต่ละผืนราคาเท่ากับผ้าสุรฎก ๓ ผืน
 กานพลู, ดอกจันทน์, ลูกจันทน์เทศและอบเชยแด่พระมหาเถระอื่น ๆ
 ๒๒ รูป (๑๐๖) ถวายผ้า ๘ ผืนแก่สามเณร ๘ รูป และถวายผ้า ๓ ผืน
 แก่พระเถระผู้อาวุโส ได้ให้ผ้าสุรฎก ๔ ผืน ยาวผืนละ ๑๘ ศอก เป็น
 ของกำนัลแก่เสนาบดี ๒ คน

ด้วยความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เราได้นิมนต์พระเถระผู้ใหญ่
ไปยั้งที่พัก ซึ่งเราพำนักอยู่และถวายอาสนะ ภัตตาหาร ยารักษาโรค
และผ้า ภายหลังที่ได้ถวายของเหล่านี้แล้ว เราฟังพระสวดมนต์และ
รักษาเบญจศีล เราได้ถวายอาหารแก่พระภิกษุพันรูปที่มาบิณฑบาต
ด้วย เราได้นำเพื่อกุศลเหล่านี้ ในขณะที่พำนักอยู่ที่ประเทศสยาม

วันพฤหัสบดี แรม ๙ ค่ำ เดือนอิด^(๑๐๗) ราชทูตซึ่งไปจาก
ลังกาได้รับพระราชทาน (ของบำเหน็จอันมีค่าจากพระเจ้าแผ่นดินสยาม)
หีบเงิน, หีบทอง, แผ่นทองคำ, เสื้อทำด้วยผ้าชนิดดี ผ้าโอบฏกัจจิ^(๑๐๘)
และสิ่งของมีค่าอื่น ๆ อีก

วันพุธ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน Unduvap ในปี ประโสธปัตติ^(๑๐๙)
ราชทูตซึ่งมาจากลังกาได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ตรัสแก่ราชทูต
บ้างตามวาระอันเหมาะสม และทรงมอบพระพุทธรูปให้องค์หนึ่ง, หนังสือ
ต่อพระธรรม ๒ หีบ, พระราชสาส์นและหีบเครื่องราชบรรณาการที่
ถวายแด่พระมหากษัตริย์ของเรา ผู้เปรียบประดุจเทพเจ้าที่ทรงพระเมตตา
เป็นเนืองนิจ พระองค์ทรงให้พระสงฆ์ ๒๔ รูป อันมีพระอุปาลัมหา
เถระเป็นหัวหน้ารวมทั้งราชทูต ๓ คนไปกับคณะทูตลังกาด้วย

เมื่อพระรัตนตรัย อันมีพระพุทธรูป พระธรรม^(๑๑๐) และ
พระสงฆ์ผู้เจริญ ทั้งพระราชสาส์นเข้าในขบวนแห่ซึ่งมีตนตรี ๕ ชนิด
บรรเลงตามไปด้วย พระเจ้าแผ่นดินและพระมหาอุปราชกับอัครเสนาบดี
ได้เสด็จดำเนินตามขบวน ทรงพอพระทัยที่พระราชสาส์น, พระพุทธรูป
และหีบเครื่องราชบรรณาการซึ่งวางบนเรืออย่างปลอดภัย และพระสงฆ์
ทั้งหลายเข้าไปในเรืออย่างเรียบร้อย เมื่อเรือออกเดินทาง พระเจ้า

แผ่นดินก็เสด็จกลับพระนคร เราเดินทางล่องลงไปตามลำแม่น้ำ บรรดา
 พระสงฆ์ที่พำนักอยู่ในวัดริมฝั่งแม่น้ำได้มาที่เรือ ได้สวดมนต์และสวด
 พระปริต (ปริตตะ) (๑๑๑) หัวหน้าหมู่บ้านตามริมแม่น้ำได้ให้สิ่งของ
 ต่างๆ เช่น อาหาร เสื้อผ้า และสิ่งของที่จำเป็นสำหรับเรือ เรือ
 พระสงฆ์แล่นไปตามลำแม่น้ำออกไปถึงทะเล และจอดทอดสมอในอ่าว
 ส่วนขบวนเรือลำอื่น ๆ ก็แล่นตามมา ๑๕ นาฬิกาของคืนวันพฤหัสบดี
 วันที่ ๘ ของเดือนนี้ (๑๑๒) บัฏฐโปพา อัดปัตตเว โมโหฏฐาละ
 ได้สิ้นชีวิตลง จึงใช้ผ้า นิยะกัจจियะ (๑๑๓) ผ้าสีขาวเป็นทางยาว, ผ้า
 ตูปัตติ ยาว ๘ ศอก มาเย็บต่อกันเข้าที่มุมผ้าและตกแต่งร่างให้ด้วยผ้า
 ตูปัตติสีขาวบาง สวมเสื้อกะมิสะ หาฏฐิ (๑๑๔) สวมเสื้อชั้นนอกทำ
 ด้วยผ้าชนิดดีให้และสวมหมวกสีแดง (ชะละต—โตปบียะ) (๑๑๕) ให้
 ด้วย แล้ววางร่างลงบนที่นอนกันหีบ ใช้หมอน ๒ ใบหนุนศีรษะ
 เมื่อปิดฝาหีบแล้วก็คลุมด้วยผ้าสีละ—กะรูปบุ (๑๑๖) ตูปปัฏฐิยะ และนำ
 ขึ้นไปบนดาดฟ้าเรือ แล้วนิมนต์พระมหาเถระ ๒๐ รูปซึ่งอยู่ในเรือลำ
 อื่นมายังเรือลำนี้ ได้ถวายผ้าอาบนํ้าย้อมสี ๓๓ ผืนแก่พระเถระ ๓๓ รูป
 อีก ๗ รูปถวายผ้าและหมอนอิง ถวายภัตตาหารแล้ว พระสงฆ์สวดมนต์
 และอุทิศส่วนกุศลแก่ราชทูตที่จากไป

แล้วเคลื่อนศพจากเรือลงสู่เรือใบเส้าเดียว (อิสิโกจจियะ) (๑๑๗)
 และเมื่อเรือแล่นออกไปแล้ว ขึ้นใหญ่ในเรือ ๒ ลำก็ยกค่านับศพ
 ๓๒ นิต เรือใบเส้าเดียวแล่นไปเป็นระยะทาง ๘ คาว (๑๑๘) (Gay ย่อ
 จากคำว่า คาวุต Gavut ๒๐๐๐ วา) เมื่อคนที่ไปกับเรือถึงฝั่งและพัก
 อยู่ในศาลาที่นั่น เขาซื้อข้าวและจัดหาอาหารให้แก่คนแจวเรือ ๒๐ คน

ที่แจวทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน วันเสาร์ตอนเช้า ๓๐ นาฬิกา ได้เคลื่อนศพมาที่ศาลาการเปรียญของวัด บั๊ก ประโคน^(๑๑๙) ได้นิมนต์พระสงฆ์ในวัดนั้น ๔๐ รูป มาสวดมนต์และอุทิศส่วนกุศล (บังสุกุล) ถวายผ้า ๔๐ ผืน ยาวผืนละ ๗ ศอกให้แก่พระเหล่านั้น แล้วชอพื้น ๓๐๐ อันมาเผาศพราชทูตในเมรุ เสร็จพิธีแล้วเขาก็กลับมายังเรือใหญ่

ในวาระนี้ ตามเนรนต์คัมพูเร คณินนานเส^(๑๒๐) ซึ่งมาประเทศสยามกับข้าพเจ้าตั้งแต่มาในคราวแรก และซ่อนตัวอยู่ไม่กลับไปลังกานัน กล้ามาเรียกร้องเอาเสื้อผ้า อาวุธ และเงินที่เป็นของราชทูตคนที่ตาย เขาทุ่มเถียงกับเราตลอดคืนไม่ได้หลับนอนเลย ในเมื่อเงินและอาวุธของราชทูตผู้มรณะกรรม ได้รับพระราชทานจากพระเจ้าแผ่นดิน เขากล่าวว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นของบุคคล ซึ่งสมควรที่ของนั้นจะตกอยู่ในมือตามผลแห่งความเมตตาของราชทูตที่ตาย และว่าเขาไม่อาจให้ของเหล่านั้นแก่ผู้อื่นได้ ตามเนรคณินนานเสขึ้นเคื่องมาก และไปยังเรือลำอื่น และเรียกร้องเอาสิ่งของที่บรรดาราชทูตได้ถวายแก่พระสงฆ์ที่ได้รับเสนขอให้ไปลังกา พระสงฆ์มิยอมให้ คณินนานเสจึงเอาไม้ตีพระอารยะมนิเถระและตามเนรองค์หนึ่งและตีศีรษะด้วย พระเถระกล่าวว่า ถ้าท่านถูกคนที่มาจากลังกาทำร้ายในประเทศของท่านเอง ท่านจะต้องถูกระทำรุนแรงยิ่งกว่านี้หากท่านไปยังลังกา ดังนั้นท่านจึงไม่ยอมไปที่นั่น อาลเลโปพา โมโหฏฐาสะ กับราชทูตอีก ๓ คน ซึ่งอยู่ในเรือนนั้น และพระสงฆ์ผู้ชดช้นก็ลงจากเรือไปหาเจ้าเมืองแห่งเขตปากน้ำ และเล่าเรื่องทุกอย่างที่เกิดขึ้นให้ฟัง เจ้าเมืองได้ให้พระภิกษุผู้ชดช้นนั้นกลับไป

ยังเมืองหลวง และสั่งว่าพระภิกษุทั้งหลายต้องเดินทางไปลังกา ราชทูต
จึงนำคำสั่งนี้ ไปบอกแก่พระสงฆ์แล้วก็กลับไปยังเรือของตน

คณะทูตออกเดินทางจากอ่าวไทยในวันพุธ แรม ๓๓ ค่ำ เดือน
เดียวกัน^(๑๒๑) วันเสาร์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือนทุสิต^(๑๒๒) นำเรือเข้าเรือทาง
รอยวัดหลายแห่ง ตั้งแต่รูปปั้นสิงโตหน้าเรือตลอดลงมาถึงที่ถือนาง
เสื้อใต้ท้องเรือ นำเข้าเรือจนท่วมถึงข้อเท้าหรือข้อมือ แล้วเรือก็ค่อย ๆ
จมลง สิ่งของมีค่าซึ่งอยู่ในเรือก็ถูกโยนทิ้งทะเล พระสงฆ์สวดพระธรรม
ตลอดทั้งกลางวันกลางคืน จึงช่วยให้คนทุกคนบนเรือและเครื่องราช
บรรณาการปลอดภัย วันอังคาร แรม ๓๓ ค่ำ เดือนเดียวกันนี้^(๑๒๓)
เรามาถึงเขตเมืองละคอน^(๑๒๔) ดินแดนที่เป็นของประเทศสยาม เรือได้
จมลงในโคลน แต่ไม่มีใครเป็นอันตรายและทุกคนบนเรือขึ้นบกในเขต
แดนเมืองละคอน ในเขตนี้เป็นเมืองใหญ่ชื่อปาดลัมบุตร (ปาฏลิปุตระ)
มีกำแพงล้อมรอบกลางเมืองนี้มีสถูปใหญ่เท่าสถูปวันเวลี (วันวาติ
สถูป)^(๑๒๕) ที่โปสนนระรุระในลังกา สถูปองค์นี้พระเจ้าศรีธรรมมาโคก
ผู้ได้มานมัสการพระบรมธาตุที่เมืองปาดลัมบุตร (เมืองละคอน) ได้ทรง
สร้างไว้ สถูปนี้จากยอดลงมาถึงคาน ๓ ชั้นยังเปล่งประกายระยิบเหมือน
เพ็ญห่มด้วยทองคำไว้ใหม่ ๆ ไร้มลทิน

รอบสถูปมีพระพุทธรูป ๓๐๐ องค์เป็นพระนั่ง พระไสยาสน์ พระ
ยืน และมีสถูปอีก ๒๐๐ สถูป บางองค์สูง ๘ ศอก บางองค์สูง ๑๑ ศอก ทนมี
ต้นโพธิ์ ซึ่งนำมาจากอนูราชปุระ ตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าธรรม
โคกอนุชา (Younger) ผู้ซึ่งทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเมืองนั้น ในเวลา
ต่อมา เรานมัสการพระพุทธรูปทวดต้นและถวายเทียนและรูป สถูปพระ

- (๔๑) Ponnambra และ Minambra เป็นคำภาษาทมิฬแทรกเข้ามาในภาษาสิงหล Ponnambra แปลตามตัวอักษรว่า อำเภอท้องคืออำเภอที่เห็นได้ชัด ส่วน Minambra เป็นอำเภอขปลาคือขปลาวาฬ (ใช้ทำน้ำหอม) ความหมายของคำ Haanmiti นั้นยังมีตมอยู่ บางทีอาจเป็นคำเดียวกับ Hana—Pōru—Gal แปลว่าหินดิบมีดโกน สำหรับการเก็บรวบรวมและการขายอำเภอท้อง และมูลปลาวาฬในภูมิภาคนี้ โปรดดูเรื่อง Researches on Ptolemy's Geography of Eastern Asia ของนาย G.E. Gerini พิมพ์ลอนดอน, ปี ๑๙๐๘, หน้า ๔๒๗ (เชิงอรรถ ข้อ ๑) หน้า ๕๘๑—๕๘๒, ๖๗๓ และ ๘๒๓ ส่วนการแนะนำให้รู้จักเกี่ยวกับ “Porphyritic Hornstone” ในภาคตะวันออกของแหลมมลายู โปรดดูเรื่อง Journal of An Embassy to The Court of Siam and Cochin China ของจอห์น ครอบเฟด เล่ม ๑ พิมพ์ลอนดอน, ปี ๑๘๓๐ หน้า ๘๗
- (๔๒) เมื่อผู้บรรยายบางแห่งรู้จักกันในชื่อ Fanjab นั้น ดูเหมือนว่าอาศัยอยู่ในภาคใต้ของแหลมมลายู หรือบนเกาะบางเกาะในหมู่เกาะ Rhio—Linga ดูหนังสือของ Gerini หน้า ๕๐๒—๕๐๓
- (๔๓) ทวีปที่ ๒ นั้นเป็นเกาะ ๒ เกาะชื่อ เกาะ Pulo Timoan และ Pulo Aor วิเคราะห์และระแวงว่ามันเป็นภูเขา ก็เพราะเกาะทั้งสองนี้สูงมาก ในบันทึกของเรือ Rising Sun [ปุ่มเรือเดินทะเล (Marine Records) เล่ม ๑๕๐] ภายใต้วันที่ ๑๗ มิถุนายน ค.ศ. ๑๗๐๑ (พ.ศ. ๒๒๔๔) ปรากฏรายการบันทึกถึงเกาะ Pulo

Timoan ที่น่าสนใจดังต่อไปนี้ “เกาะที่สูงมาก ท่านอาจมองไม่เห็นใครเห็นยอดเกาะ ทั้งนเพราะเหตุที่หมอกหนาและหมอกธรรมชาติๆ ได้ลอยอยู่รอบ ๆ ยอดเกาะเรื่อย ๆ” ดูหนังสือ Travels of Peter Mundi เล่ม ๓ ตอน ๓ หน้า ๑๕๓, เซิงอรรถ ข้อ ๓ นายปีเตอร์ ฟลอริส กล่าวถึงเกาะเดียวกันนี้ว่า “ในเวลาเช้าเราอยู่ทางตะวันออกของเกาะ Pulo Timoan อันเป็นเกาะสูงใหญ่” ดูหนังสือของปีเตอร์ ฟลอริส หน้า ๓๒ วิเคราะห์พระคงพูดถึง Fulo Aor ก่อน เกาะ Pulo Timoan อยู่ราว ๆ ๒๒ ไมล์ ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะ Pulo Aor, ดูหนังสือของปีเตอร์ มินด์, เล่ม ๓ ตอน ๓ หน้า ๑๕๓ เซิงอรรถ ข้อ ๓

(๔๔) ปาหังในปัจจุบันนี้ และตรังกานู อยู่ทางด้านตะวันออกของแหลมมลายู

(๔๕) ลัทธิการกินเนอมมนุษย์บางลัทธิ ปรากฏว่าปฏิบัติกันเป็นกิจวัตรในภาคใต้ของแหลมมลายู ดูหนังสือของ Gerini หน้า ๒๖๓ นายฮามิลตัน อ้างถึงคนป่าเถื่อนดรัย ซึ่งอาศัยอยู่ในดินแดนมะละกา คนป่าพวกนี้รู้จักกันในชื่อว่า Monacaboos ดูเรื่อง A New Account of The East Indies ของนายอาเล็กซานเดอร์ ฮามิลตัน แก้ไขปรับปรุงโดยวิลเลียม ฟอสเตอร์ พิมพ์ลอนดอน, ปี ๑๘๓๐, เล่ม ๒, หน้า ๔๔-๔๖

(๔๖) Kāmbōja = กัมพูชา, Lugōra = Ligor คือ นครศรีธรรมราช, Muan หน่อก้างอยู่ทเมืองละคอน คือ นครศรีธรรมราช อาจ

เป็นได้ว่า ในสมัยนั้นข้อหลังสองข้อนี้อาจใช้เพื่อหมายถึงภาคที่
แตกต่างกันออกไป ๒ ภาคของเขตนครศรีธรรมราช สำหรับ
ที่มาและความหมายของคำ Ligor นั้น โปรดดูหนังสือของ
Gerini หน้า ๓๐๘ เมื่อเรือแล่นผ่านช่องแคบสิงคโปร์ก็สามารถ
เห็นฝั่งทะเลของประเทศกัมพูชาได้ ดูหนังสือของครอเฟ็ด
เล่ม ๓ หน้า ๘๐-๘๕

- (๔๗) เส้นทางของประเทศสยามจริง ๆ
- (๔๘) ขอบเขตดินแดนในหน้าที่ของ ประทิกการะ—มุนันทิมะ
- (๔๙) รูปภาพสิ่งหลของคำอัมสเตอร์ดัม นี่เป็นข้อที่ตั้งแก่เกาะสำคัญ
เกาะหนึ่งของหมู่เกาะในดินดอนสามเหลี่ยมของแม่น้ำเจ้าพระยา
เกาะทั้งหมื่นรู้จักกันในชื่อหมู่เกาะชอลันดา (Dutch Islands)
ปรากฏว่าเกาะนี้ได้นำมาเช่นนี้ ก็ด้วยเหตุที่บรรดาเรือของ
บริษัทอินเดียตะวันออกของชอลันดา ซึ่งมาประเทศสยามบ่อยๆ
ในศตวรรษที่ ๑๗ ได้เข้าอาศัยในที่กำบังในเกาะในฤดูมรสุมตะวันออก
เฉียงใต้ วิเคราะห์และคณะเดินทางมาในเรือของ
ชอลันดาและชาวชอลันดาในเกาะอัมสเตอร์ดัมคงจัดแจงอำนวยความสะดวก
ให้แก่คณะทูต สำหรับข้อความบรรยายถึงเกาะ
อัมสเตอร์ดัม ดูหนังสือของครอเฟ็ด เล่ม ๓ หน้า ๒๙๓-๒๙๗
สำหรับที่ตั้งของของเกาะอัมสเตอร์ดัม โปรดดูแผนที่ แผนที่ ๓
ที่พานักของพวกชอลันดาที่วิเคราะห์ได้กล่าวอ้างถึงนั้น ทำ
เครื่องหมายไว้ในแผนที่ฉบับนี้ด้วย ในชื่อ Loge Des Hollandois

- (๕๐) บรรดาชาวไทยนั้น ได้ให้เกียรติยศอย่างสูงยิ่งแก่พระราชลัสนท์
ทูตผู้นี้ มิได้ให้เกิดวราษทูตทูตลัสนท์ ครอบเฟด เล่ม ๓
หน้า ๑๒๔
- (๕๑) สถานที่ตั้งของบ้อมบางกอก (Fort of Bangkok) บ่งไว้ในแผนที่
แผ่นที่ ๓ ตามแผนที่ฉบับนี้ บ้อมบางกอกตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของ
แม่น้ำเจ้าพระยา ตรงกันข้ามกับเกาะของบางกอก (Islands of
Bangkok)
- (๕๒) คำค้นอ่านว่าเมืองหลวง เป็นสถานที่แห่งเดียวกับที่ได้อ้างถึง
ในตอนหลังในเอกสาร ฉบับนี้ว่าหลวงโดนทะปรี (Luang
Tonds Puri) ตั้งอยู่ทางเหนือของบ้อมบางกอก ปัจจุบัน
เป็นที่เดียวกันกับสถานที่ ๆ ใช้เป็นโรงเรียนราชินีในกรุงเทพฯ
หนังสือ Journal of the Burma Research Society, พิมพ์
เมืองร่างกุ้ง เล่ม ๔๐, ปี ๑๙๕๘, หน้า ๒๗๓ หมายเหตุ
๑๓๖ และ ๑๔๓ ด้วย
- (๕๓) ทนวิละ ภาเคทระ อ้างถึงพระเจ้าแผ่นดินสยามโดยอิสริยยศ
ชาวไทยไม่พุดถึงพระเจ้าแผ่นดินของตนตามพระนามของพระองค์
อิสริยยศทั้ง ๒ นั้น คือ พระเป็นเจ้าชวิต (Phra-Pinchao-Chuit)
และ ขุนหลวง (Kong-Luang) ดูหนังสือของครอเฟด เล่ม ๒
หน้า ๓๐๐ ดูเหมือนว่าวิละภาเคทระ ตกคำว่า “เป็นเจ้า”
(Pinchao) และรวมเอาอิสริยยศ ๒ อย่างเข้าเป็นคำเดียวกัน
- (๕๔) วัดปราสาท ตามตัวอักษร แปลว่า วัดพระราชวัง คำว่า
ปราสาท เหมือนกับคำว่า ปราสาท (Prasana) ในภาษา

(๕๗) เป็นวิธิปฏิบัติของราชสำนักสยาม ทั้งในสมัยอยุธยาและต่อมาถึงในสมัยกรุงเทพฯ ที่ให้เงินค่าใช้จ่ายแก่คนเร่ร่อนต่างประเทศที่มาถึงในเมืองหลวง ครอบคลุม กล่าวถึงวิธิที่เขาและผู้ติดตามของเขาได้รับเงิน “ค่าใช้จ่าย” ครอบคลุม, เล่ม ๑ หน้า ๑๕๗, ๑๕๘

(๕๘) เมืองอยุธยาตั้งอยู่บนเกาะ ๆ หนึ่งในแม่น้ำ บังชือไว้ในแผนที่แผนที่ ๑ ว่า “นครแห่งสยาม” (Ville de Siam) ชาวฮอลันดาเรียกเมืองหลวงว่า “สยาม” ซึ่งชาวไทยเองเรียกเมืองหลวงว่า “กรุงศรีอยุธยา” และในพงศาวดารเรียก “กรุงเทพฯพระมหานคร” ดูหนังสือ An Historical Account of the Kingdom of Siam in A Compleat Collection of Voyages and Travels โดยนายจอห์น ฮาร์วีย์, เล่ม ๒ พิมพ์ที่ลอนดอน, MDCCV ; เล่ม ๒, หน้า ๔๖๕ กรุงศรีอยุธยาอยู่ห่างจากฝั่งทะเลในระหว่างตรงราว ๆ ๖๐ ไมล์ แม่น้ำ (เจ้าพระยา) อันคดเคี้ยวช่วยให้เรือแล่นเข้าไปได้ไกล ๓๐ ลีค ดูพลอร์ริส หน้า ๔๕ เซิงอรรถ ข้อ ๒ ระยะโดยรอบของกำแพงรอบเมืองกล่าวกันว่ายาว ๓๐ ไมล์ จากหนังสือของฮามิลตันหน้า ๘๖ ส่วนการพรรณนาถึงกรุงศรีอยุธยาที่ละเอียดยิ่งกว่านี้ ดูได้จากหนังสือเรื่อง The Grand Peregrination ของคอลลิดจ์, โมริซ, พิมพ์ที่ลอนดอน, ปี ๑๘๔๘ หน้า ๒๓๐—๒๓๓ และเรื่อง Voyages to the East Indies หน้า ๓๓๘ ของคริสโตเฟอร์ ฟริก และคริสโตเฟอร์ ชไวท์เซอร์

- (๕๙) พระราชวังที่อยู่ชยาล้อมรอบด้วยกำแพง ๓ ชั้น และผู้ใดเข้าไปในพระราชวังต้องผ่านประตู ๓ ประตูๆ แรกปรากฏว่า อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ “พระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินสยามมี ๓ ชั้นด้วยกัน ซึ่งที่เมืองสยาม คือ อโยธยานั้น พระราชวังหลังหนึ่งอยู่ห่างจากหลังอื่น ๆ ซึ่งระยะระหว่างพระราชวังปรากฏว่าเหมือนสนามกว้าง ๆ ในชั้นในสุดเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินแล้วก็วังและอุทยานเรียกว่า วัง และหมดทั้งพระราชวังเรียกว่าปราสาท” ดูหนังสือ Voyages and Travels, เล่ม ๒ Lib 2, หน้า ๔๗๗ และดูเรื่อง A Report on Buddhism in Siam ของ Peiris, P.E., A.C. 1689 ใน J.R.A.S. (C.B.) เล่ม ๓๖ หน้า ๓๐๒
- (๖๐) ข้าพเจ้าไม่อาจสืบให้รู้แน่ถึงความหมายของคำนี้ ทหารของ Mahamandale ปรากฏว่าได้รับหน้าที่อันมีเกียรติยศในการป้องกันรักษาพระราชวัง อาจเป็นคำที่บังถึงกองทหารบางกองที่เป็นองค์รักษ์ของพระเจ้าแผ่นดิน
- (๖๑) ข้างเผือกของพระเจ้าแผ่นดิน อ้างถึงไว้ในจดหมายเหตุเกี่ยวกับประเทศสยามมากมาย เพื่อนาล เบ็นเคส บินโด ซึ่งได้มาเที่ยวประเทศสยามในศตวรรษที่ ๑๖ ปรากฏว่าได้เห็นข้างทรงเครื่องอย่างทวิละภาเคตระบรรยายไว้ คอลลิสได้กล่าวถึงคำบรรยายของบินโดไว้ดังต่อไปนี้ “ต่อไปก็มาถึงข้างเผือก สิ่งประดับที่เด่นเป็นพิเศษของราชสำนักสยาม ข้างเผือกเปรียบเหมือนทิพอานาจที่ได้รับมอบ บินโดได้เห็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เขากล่าวว่า “ครั้งหนึ่งข้าพเจ้าได้เห็นข้างเผือกถูกพาไปอาบน้ำใน

แม่น้ำ มีคนใช้ ๒๔ คนถือกลดี่ขาวกันแสงแดดให้ช้างเผือก
และมีคนจำนวน ๓๐๐๐ คน ดูแลรักษามัน..... ช้างเผือกนั้น
ใช้ทองอยู่บนหลังช้าง และมีสายโซ่เงินเส้นใหญ่คาดไว้เหมือน
เข็มขัดรอบคอมีสายโซ่เงินหลายสาย คนพวกนั้นบอกแก่ข้าพ-
เจ้าว่า ในวันนักขัตฤกษ์ช้างเผือกนั้นสวมสายโซ่ทองคำ นอกจาก
เวลาไปอาบน้ำจึงสวมสายโซ่เงิน.....” ดู คอลลิส์หน้า ๒๓๓,
ดูหนังสือของครอเฟ็ด เล่ม ๓ หน้า ๓๕๐ ด้วย

- (๖๒) สำหรับข้อความบรรยายเรื่องพระราชวังอย่างอื่น ๆ ดูเรื่อง
Voyages and Travels, เล่ม ๒, Lib 2, หน้า ๔๗๐ และ ๔๗๗
และเรื่อง A New History of the East Indies, ลอนดอน,
MDCCLVII, เล่ม ๓ หน้า ๓๕๓—๓๕๒

(๖๓) วินัยสังฆาทุฬาคำสนา

(๖๔) ข้อออกอย่างหนึ่งของเมืองแคนดี

(๖๕) นกกาเหว่าของอินเดีย

(๖๖) เทพธิดาแห่งความมั่งคั่งร่ำรวย

(๖๗) สถานที่ที่ไม่ปรากฏร่องรอยในแผนที่เท่าที่หามาได้ บางที่อาจ
เป็นสถานที่แห่งหนึ่งในกรุงศรีอยุธยา อยู่ใกล้ ๆ กับพระ
ราชวัง

(๖๘) มงคลสูตรใช้ ณ ที่ซึ่งผู้แต่งได้เริ่มต้นเล่าเรื่อง มิได้เกี่ยวโยง
กับเรื่องท่บรรยายจริง ๆ

(๖๙) ภูตผีที่เล็ดกว่ามนุษย์ซึ่งเป็นตรงกันข้ามกับเทวดา

(๗๐) ความดีเลิศทุกประการ

- (๗๑) ระยะเวลาซึ่งไม่อาจคำนวณได้
- (๗๒) รอบของเวลา หลายหมื่นหลายแสนปี
- (๗๓) อาวุธของพระอินทร์ ในปฏิมากรรมทางพุทธศาสนา มักถือเอาแบบของชาวทิเบต Dorge
- (๗๔) การหลุดพ้น—ขั้นสุดท้ายและเด็ดขาด ในความหมายทางพุทธศาสนา
- (๗๕) วันอังคาร ที่ ๑๗ กันยายน ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๔) ในต้นฉบับภาษาสิงหล ชื่อของเดือนเขียนเป็น Vak ต้องอ่านว่า Vap
- (๗๖) วัดรอยพระพุทธบาท คนไทยเรียกว่า วัดพระบาท ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงศรีอยุธยา ในระยะประมาณ ๓๐ ไมล์ ตามที่อลาบาตเตอร์ว่าไว้ว่า โบสถ์ถ้ำรอยพระพุทธบาทให้สูงขึ้นประมาณ ๑๐๐ ฟุต ผนังโบสถ์ด้านในเขียนภาพพระพุทธประวัติ เมื่ออลาบาตเตอร์ไปเที่ยววนั้นเห็นรอยพระพุทธบาทเป็นช่องลงไปในหิน ยาวประมาณ ๕ ฟุตและกว้าง ๒ ฟุต หนังสือเรื่องธรรมจักร (The Wheel of Law) ของอลาบาตเตอร์, เกซ, พิมพ์ลอนดอน, ปี ๑๘๗๓ หน้า ๒๘๓-๒๘๔ วิเคราะห์ระก่าว่าความลึกของรอยพระบาทนั้น ๓ ศอก กล่าวคือจากสันข้อศอกมาจนถึงปลายของกำมือ เรื่องราวในเรื่อง Voyages and Travels เล่ม ๒, Lib 2, หน้า ๒๖๕ ได้ยืนยันเรื่องนี้ ซึ่งบอกความลึกไว้เท่ากับ ๑๔ ถึง ๑๕ นิ้ว สำหรับการอธิบายเรื่องวัดรอยพระพุทธบาท ดูที่เรื่อง On Buddha and

the Phrabat ของเจมส์ โลว์, พิมพ์โดย Transactions of the Royal Asiatic Society เล่ม ๓, พิมพ์ที่ลอนดอน, ปี ๑๘๓๕ หน้า ๕๗-๑๒๔ ในจดหมายเหตุวิระภาเคระบางที่อาจเป็นเรื่องราวละเอียดที่สุดของวัดนี้ ซึ่งเขียนไว้ในตอนกลางศตวรรษที่ ๑๘ สำหรับที่ตั้งของวัดพระบาท ดูแผนที่แผ่นที่ ๒

- (๗๗) นี่เป็นข้อเท็จจริงไปที่ใช้เรียกเหรียญเงิน เหรียญทองโบราณ วราคมซึ่งมีมาแต่เดิมเป็นเหรียญ Chlāukya ซึ่งมีรูปหมุดผู้สันตักฤตว่า Varāha ตามความรู้ความเข้าใจกัน
- (๗๘) ข้าพเจ้าไม่สามารถค้นพบความหมายของคำนี้ได้ จากท้องเรื่องปรากฏว่าเป็นชื่อของเหรียญบางชนิด อาจเป็นไปได้ว่าคำนี้ถูกลอกเลียนมาอย่างผิด ๆ จากคำ Valāṅguridī (Valid Silver Larin) อย่างไรก็ตามจำต้องชี้แจงว่า ตามปกติไม่ใช่คำว่า Valāṅgu เพื่อบรรยายถึงเหรียญดังที่ใช้อยู่ในที่นี้
- (๗๙) ผ้าผืนยาว
- (๘๐) Sarasaya ผ้าผืนยาว
- (๘๑) คำเดิมภาษาโปรตุเกส หมายถึงผ้าระบายดีพาดเหนือบ่า
- (๘๒) ผ้าผืนหนึ่งยาว ๑๕ ศอก หรือ ๒๐ ศอก นุ่งรอบเอวและขา
- (๘๓) Tuṭṭu Kāsi = เหรียญทองแดงครึ่งเพนนี, Salli Kāsi = เหรียญทองแดงชนิดมีราคาต่ำมาก
- (๘๔) นำสนใจในบันทึกตอนหนึ่งที่วิระภาเคระได้รับเงินรายได้มากที่สุด
- (๘๕) วันอังคาร ที่ ๒๒ ตุลาคม ค.ศ. ๑๗๕๑ (พ.ศ. ๒๒๙๔)

- (๘๖) ผ้าฝ้ายที่มราชาสถถวายแด่พระสังฆ์เป็นประจำทุกปี เพื่อมุ่งหมายให้ทำผ้าไตร
- (๘๗) ผ้าผืนหนึ่งของผ้าไตรของพระภิกษุสังฆ์ ผ้าผืนนี้เป็นผ้าซึ่งทอภายนอกเรียกว่า ผ้าสังฆาฏิ
- (๘๘) ความหมายของคำนี้เป็นที่มตมน จากท้องเรื่องปรากฏว่า หมายถึงภาชนะบางอย่างที่ใช้ใส่อาหารหรือเครื่องดื่ม
- (๘๙) ผ้าปกต้นแขน
- (๙๐) Sävän เป็นต้นกนกชนิดหนึ่ง ดอกแห้งและทำให้แบน ใช้ทำเสื่อ
- (๙๑) ความหมายของคำนี้ยังมตมน อาจบ่งถึงภาชนะบางอย่างสำหรับใส่ของเหลว
- (๙๒) กะทะสัณฤทธิ
- (๙๓) หม้อกรองน้ำ
- (๙๔) ดูหมายเหตุข้อ ๘๖
- (๙๕) วัด ๆ หนึ่ง
- (๙๖) วัด ๆ นี้ อาจเป็นวัดที่รู้จักกันว่า วัดมหาธาตุที่อยู่ชยา ดูหนังสือเรื่อง A Concise History of Buddhist Art in Siam ของ R. Le May พิมพ์ที่เคมบริดจ์, ปี ๑๙๓๘ หน้า ๒๓ ในภาษาไทยคำว่า มหาธาตุ แปลว่า พระสารีริกธาตุอันยิ่งใหญ่, ภาษาบาลี คือ Mahādhātu
- (๙๗) เครื่องอัฐบริหารของพระสังฆ์ คือ ๑. จีวร ๒. สังฆาฏิ ๓. สบง ๔. วัตรประคต ๕. บาตร ๖. มัดโกน ๗. ด้าย ๘. หม้อกรองน้ำ

(๘๘) นี่คือนิยามหนึ่ง

(๘๙) ในเอกสารฉบับนี้ สะกดคำ ๆ นี้เป็น ๒ แบบ คือ นระปะนัด (Napanat) และตะปะตัต (Tapatat) ในภาษาสิงหล ตัวตะ (Ta) และนะ (Na) มักเพี้ยนคำหนึ่งไปเป็นอีกคำหนึ่งได้อย่างง่ายดาย อักษรปะ (Pa) ในทั้งสองคำนั้นเท่ากับคำพระ (P'ra) ในภาษาไทย บางทีอาจตกคำว่าระ (ra) ไปโดยความผิดพลาด ไม่ต้องสงสัยว่าคำนระปะตัต (Napanat) ก็เท่ากับคำหน้าพระธาตุ (NaP'ra Tat) ในภาษาไทย ซึ่งมีความหมายเหมือนกับคำมหาธาตุ บางทีวัดนคงเป็นวัดที่รู้จักกันว่า วัดหน้าพระธาตุ วัดอื่น ๆ ที่มีชื่อนี้ ก็อยู่ในทุกภาคของประเทศไทย ดู หนังสือของ Le May หน้า ๔๐—๔๓ และหน้า ๓๒๔

(๙๐) ลูกประจำซึ่งพระนับเวลาสดมภ์ตามพระสูตร ตำรายาพระพุทธรูป ๘ ห่อง

(๙๑) วัดนี้ไม่ทราบว่าเป็นวัดเดียวกับวัดอะไร

(๙๒) สถูปเจดีย์ปรากฏว่า อยู่ในวัดที่กล่าวถึงข้างบนนี้ด้วย ไม่อาจทราบได้ว่า วัดนี้เป็นวัดเดียวกับวัดอะไรอย่างแน่นอน บางทีอาจจะเป็นวัดที่เรียกกันว่า วัดศรีสุวรรเพชร

(๙๓) อาจเป็นวัดเดียวกันกับวัดที่รู้จักกันว่า วัดมงคลบพิตร เป็นวัดหนึ่งที่ตั้งอย่างประณีตที่สุดในกรุงศรีอยุธยา ก่อนที่จะถูกพม่าทำลายในปี ค.ศ. ๑๗๖๗ (พ.ศ. ๒๓๑๐) ที่วัดนี้มีพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงเท่าที่ประทีปหนึ่งชาติมาธิ บาลเรียก บัดลึงคะ

(๙๔) วันจันทร์ ที่ ๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๓๙๔)

- (๑๐๕) วัดนี้ไม่ทราบว่าเป็นวัดเดียวกับวัดอะไร
- (๑๐๖) พระสงฆ์ผู้มีอายุได้ซึ่งเป็นที่นับถือแก่ผู้อุปสมบท
- (๑๐๗) วันพฤหัสบดี ที่ ๓๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๔)
- (๑๐๘) ผ่านที่จาวบาวลอม ๑๗ ฟุต ๓๐ ๒ ฟุต สี่เตง สี่ดำ หรือสี่
น้ำเงินแล้วแต่จะหาได้
- (๑๐๙) วันพุธ ที่ ๖ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๔)
- (๑๑๐) พระธรรมในทนต์คือ หนังสือทางศาสนา (หนังสือพระธรรม)
ที่ส่งไปลังกา
- (๑๑๑) คำสวดที่เลือกสรรอย่างดีแล้วจากพระวินัย ภาษาบาลี ใช้สวด
เพื่อประสงค์ให้ความคุ้มครองต่อต้านผีร้าย
- (๑๑๒) วันนั้นอาจไม่แน่นอน ด้วยเหตุที่มิได้บังคับว่าเป็นวันข้างขึ้น
หรือข้างแรมของเดือน ถ้าเป็นวันข้างแรม ซึ่งอาจจะ
เป็นได้ก็ต้องเป็นวันพฤหัสบดี ที่ ๒๘ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๕๓
(พ.ศ. ๒๒๙๔)
- (๑๑๓) ผ่านอ่างอาบน้ำ
- (๑๑๔) เลือเหมือนเสือเซต
- (๑๑๕) หมวกสีแดง
- (๑๑๖) คำ Nila-karuppu ในที่นี้บางทีอาจจะใช้แทนคำ Nila-karuppu
Nila แปลว่าข้าราชการ karuppu ในที่นี้มีความหมายว่าเรียบ,
ง่าย ๆ karuppu āṇḍuma เป็นเสือผาเรียบ ๆ ธรรมดา ๆ ที่
บรรดาโมโหฏฐาละแห่งตระกูลโมโหฏฐาละธรรมดา ๆ หรือที่
ห่างออกไป ใช้สวดไล่ karuppu tuppottiya เป็นผืนผ้าเรียบ ๆ

ที่โมโหฏฐาละเหล่านั้ส่วม สำหรับเรื่องราวละเอียดยิ่งกว่านี้
 ดูได้จากเรื่อง Note on Some of the Principal Kandyan
 Chiefs and Headmen and Their Dresses ของ เอช. ดับเบิลยู.
 คอคดริงตัน , พิมพ์โคลัมโบ, ปี ๑๙๓๐, หน้า ๒๕-๒๖

(๑๑๗) เรือแบบหนึ่งทีเล่นในแม่น้ำ เรือใบเส้าเดียว

(๑๑๘) มาตราวัดระยะความยาว ซึ่งเปลี่ยนแปลงจากสมัยนั้นถึงสมัยนี้
 โดยปกติถือว่า ๑ คาว (Gav) เทียบเท่า ๔ ไมล์

(๑๑๙) รูปคำว่าวัดปะกะโดน (Vat Pakaton) บางทีอาจเป็นความผิด
 พลาดของผู้คัดลอก ต้องอ่านว่าวัดพระปฐม (Vat Pr'a
 Patom) วัดนี้ตั้งอยู่ที่สถานที่ ๆ เรียกว่าพระปฐม ซึ่งสามารถ
 เดินทางไปถึงได้ โดยเล่นเรือไปตามลำแม่น้ำและเลี้ยวขวาเล่น
 ไปตามคลองวัดภาเคระระกล่าวว่ ศพของราชทูตถูกนำไปยัง
 สถานที่ ๆ อยู่ไกลระยะ ๘ คาว (Gav) คือ ๓๒ ไมล์ ตามลำแม่
 น้ำ ไม่เป็นที่แจ่มชัดว่าคณะนี้ได้เดินทางต่อไปจนถึงวัดพระปฐม
 พระปฐมอยู่ห่างจากทะเลไปตามแม่น้ำและคลองราว ๆ ๕๐ ไมล์
 บางทีระยะทาง ๘ คาว (Gav) อาจเป็นระยะทางที่ประมาณเอา
 อย่างคร่าว ๆ สำหรับภูมิประเทศของพระปฐม ดูเรื่อง Le Siam
 Ancien ของลูเซียน ฟูร์เนอโร อยู่ในนิตยสารของพิพิธภัณฑ์
 กิเมต์ ปี ๑๘๙๕ พิมพ์ปารีส หน้า ๑๑๘ ส่วนที่ตั้งของพระปฐม
 ดูแผนที่แผ่นที่ ๒ ตรงที่ชื่อว่าพระปฐม

(๑๒๐) สำนักรองคัหนึ่ง

(๑๒๑) วันพุธ ที่ ๔ ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๕)

(๑๒๒) วันเสาร์ ที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๔)

(๑๒๓) วันอังคาร ที่ ๑๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๔)

(๑๒๔) นครศรีธรรมราช คือ นครศรีธรรมราช (Ligor) ในปัจจุบัน

(๑๒๕) นาคอศุปเรียกชื่อว่า Ran-Kot—Vehera ในปัจจุบัน ในหนังสือ
จุลวงศ์เรียกศุปนี้ว่า รัตนาวลเจตย ตู เรื่องจุลวงศ์ ตอน ๒
แปลโดย W.Geiger ลอนดอน, ปี ๑๙๓๐ หน้า ๓๐๘ และหน้า
๓๒๘ และ ๓๒๙ ตูเรื่องจุลวงศ์ฉบับแปลโดย Tenent, J.E.,
พิมพ์ลังกา, พิมพ์ลอนดอน ๒ เล่ม, ปี ๑๙๕๙, เล่ม ๒,
หน้า ๕๙๓ เชิงอรธ ศุปในนครศรีธรรมราชที่กล่าวถึงในที่
เป็นศุปของวัดหน้าพระธาตุ กล่าวกันว่าสร้างในศตวรรษที่ ๑๓
จำลองแบบศุปของลังกา ยังเป็นปัญหาว่าสร้างขึ้นในสมัยของ
พระเจ้าธรรมราชา พระเจ้าแผ่นดินชาวไทยหรือไม่ อาจเป็น
ไปได้ว่า พระเจ้าธรรมราชาศุปทรงปฏิสังขรณ์ศุปนี้ สำหรับเรื่อง
ราวละเอียดยิ่งกว่านี้ ดูหนังสือของ Le May หน้า ๔๓ ส่วน
ตำนานเกี่ยวกับพระเจ้าธรรมราชาศุปแห่งอินเดีย กับนครศรี
ธรรมราช โปรดดูในหนังสือของ Gerini หน้า ๓๐๘

(๑๒๖) aramana (อาจเกี่ยวข้องกับภาษาเขมร) ในภาษาสิงหล ใช้
แสดงถึงเมล็ดข้าวที่ไม่อาจรักษาให้หายได้ aramana-Leda หมายถึง
ถึงโรคที่ไม่อาจรักษาให้หายขาดได้ อาจคือโรคซิฟิลิส

(๑๒๗) โรคเรื้อน

(๑๒๘) วัดนี้และวัดที่กล่าวก่อนหน้าวัดนี้ ข้าพเจ้าไม่สามารถชี้ได้ว่าคือ
วัดอะไร

- (๑๒๘) ตรงกับภาษาบาลี คงเป็นชินราช (Jinaraja)
- (๑๓๐) พระเจ้าแผ่นดินสยามมั่งคั่งทุก ๓ นายไปยังต่างประเทศ คูเรือ
Voyages and Travels เล่ม ๒, Lib หน้า ๔๗๘
- (๑๓๑) วันจันทร์ ที่ ๑๓ มกราคม ค.ศ. ๑๗๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)
- (๑๓๒) วันอังคาร ที่ ๒๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๗๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)
- (๑๓๓) วันพุธ ที่ ๖ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)
- (๑๓๔) วันพุธ ที่ ๑๓ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)
- (๑๓๕) หมู่บ้านปากน้ำอยู่ทางตะวันออกของเกาะอัมสเตอร์ดัม บนฝั่ง
ซ้ายของแม่น้ำ มีหมู่บ้านที่เรียกกันว่าบ้านปากน้ำ (Ban Pac
Naam) ระบุอยู่ในแผนที่แผนที่ ๑ อยู่ทางเหนือของกรุงเทพฯ
แต่หมู่บ้านที่อ้างถึงในต้นตออยู่ทางใต้ของกรุงเทพฯ หมู่บ้าน
นี้ถูกระบุไว้อย่างถูกต้องในแผนที่แผนที่ ๒ อยู่ห่างจากปาก
แม่น้ำเจ้าพระยาประมาณ ๒ ไมล์, ๒๒ ไมล์, เล่ม ๑ หน้า ๑๓๐
- (๑๓๖) ชื่อออกชื่อหนึ่งสำหรับเมืองหลวง ปัจจุบันรู้จักกันในชื่อ
ชนบุรี เป็นเมืองหลวงของสยามตั้งแต่ ค.ศ. ๑๗๖๗ ถึง
ค.ศ. ๑๗๘๒ (พ.ศ. ๒๓๒๐ ถึง พ.ศ. ๒๓๒๕)
- (๑๓๗) วันจันทร์ ที่ ๒๕ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)
- (๑๓๘) ชื่อของปลาชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่อาจทราบได้ว่าเป็นปลาอะไร
- (๑๓๙) วันอังคาร ที่ ๒๖ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)
- (๑๔๐) วันพุธ ที่ ๒๗ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)
- (๑๔๑) เรือจอดครั้งแรกที่บอม Luan Tondapuri แล้วกลับมาจอดที่เมือง
Luan Tondapuri

- (๑๔๒) ชั้นสำคัญที่สุด ๖ ชั้น ของตำแหน่งที่ให้ลดหลั่นกันลงมาตาม
ระเบียบดังนี้ คือ สมเด็จพระเจ้าพระยา, พระยา, พระ, หลวง,
และขุน เรื่อง The Declining Descent Rule for Rank in
Thailand ของแมรี อาร์, แฮต นักมนุษยวิทยาชาวอเมริกัน
เล่ม ๓๕ ปี ๑๙๕๓, หน้า ๕๘๖, หมิ่นเป็นข้าราชการใน
ตำแหน่งอาร์คิ (aracci)
- (๑๔๓) วันเสาร์ ที่ ๓๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)
- (๑๔๔) ถาด
- (๑๔๕) ข้าวสุกบดและทำเป็นแผ่น ๆ คือ ข้าวเกรียบ
- (๑๔๖) ข้าพเจ้าไม่ได้อธิบายความหมายของคำ Tuvarasong (ถั่ว
ระตึง?) เลย บางทีอาจเป็นอาหารชนิดหนึ่ง
- (๑๔๗) นกก็เป็นอาหารชนิดหนึ่งเหมือนกัน
- (๑๔๘) น้ำตาลทำเป็นปึก ๆ
- (๑๔๙) วันพุธ ที่ ๓ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)
- (๑๕๐) มะริด อยู่ทางเหนือของคอคอดกระ อยู่ทางฝั่งทะเลด้านตะวันตก
ดูแผนที่แผ่นที่ ๒
- (๑๕๑) นี่อาจเป็นได้อย่างที่สุดว่า คือ เมืองมัทราส, Sinnapattanam
เป็นคำตรงกับภาษาสิงหลว่า Chennapattanam เป็นชื่อเมือง
มัทราสที่ชาวอินเดียได้รู้จักกัน ดูเรื่อง Vestiges of old Madras
ของ เอช. ดี. ลีฟ, ลอนดอน, ปี ๑๙๓๓ เล่ม ๑, หน้า ๘๔
ชื่อออกชื่อหนึ่งของมัทราส คือ Chinapatam ดูชื่อเรื่องทกล่าว
ช้างต้น หน้า ๘๓

(๑๕๓ B) พระเจ้าแผ่นดินสยาม, สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ มีพระราชโอรสตามพระองค์ซึ่งมีฐานันดรศักดิ์สูงที่สุด คือ ๑. เจ้าฟ้าธรรมานุเบศร์ ซึ่งได้รับบรรดาศักดิ์เป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์ และทรงได้รับแต่งตั้งเป็นอุปราช หรือมกุฎราชกุมาร ๒. เจ้าฟ้าเอกทัศน์ ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นกรมขุนอนุรักษ์มนตรี และ ๓. เจ้าฟ้าอุทุมพร ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นกรมขุนพรพินิต และยังมีโอรสองค์อื่น ๆ ที่มีฐานันดรศักดิ์ต่ำกว่าอีก ๔ องค์ โอรสที่กล่าวถึงทั้งหมดนี้เจ้าชายองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงเป็นมิตรต่อมหาอุปราช การสิ้นพระชนม์ของพระมหาอุปราชได้เกิดขึ้น ภายใต้เหตุการณ์อันน่าเศร้าสลด เพราะเหตุผลบางประการหรือเหตุอื่น พระมหาอุปราชรับสั่งให้ลงอาญาแก่ข้าราชการบางคน ที่รับราชการอยู่กับเจ้าชายทั้ง ๓ องค์ซึ่งเป็นศัตรูต่อพระองค์ และในการแก้แค้นนั้น เจ้าชายทั้ง ๓ ทรงแก้แค้นต่อพระเจ้าแผ่นดินว่า พระมหาอุปราชทรงกระทำการผิดประเวณี กับพระสนมคนหนึ่ง ของพระเจ้าแผ่นดิน พระสนมองค์นั้นคือเจ้าฟ้าสังวาลย์ ในการได้ส่วนข้อกล่าวหา ปรากฏว่าเป็นความจริง พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระราชโองการให้ลงพระราชอาญา แก่พระมหาอุปราช ตามความผิดที่พระองค์ทรงกระทำ การลงพระอาญานั้นหนักมากอย่างเห็นได้ชัด จนพระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์ในขณะที่การลงอาญายังดำเนินอยู่ สำหรับเรื่องราวละเอียดยิ่งกว่านี้ โปรดดูเรื่อง เรารบพม่า ของสมเด็จพระ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย U. Aung
Thein ลงในหนังสือ Journal of the Burma Research
Society, พิมพ์ที่กรุงเทพ เล่ม ๑๕ (ปี ๑๙๕๗) หน้า ๒๙๔-๒๙๖
วันเดือนปีที่พระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์ มิได้กล่าวไว้ในหนังสือ
เล่มนั้น แต่กล่าวว่าได้แต่งตั้งผู้รับตำแหน่งพระมหาอุปราชสืบ
ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๗๕๗ (พ.ศ. ๒๓๐๐) อย่างไรก็ตามจดหมายเหตุ
วิไลยวาทะ พระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์ตอนปลายปี ค.ศ.
๑๗๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕) ในพระราชวงศ์ก็ไม่ตกลงกันได้ในเรื่อง
การเลือกผู้สืบตำแหน่งพระมหาอุปราช และบางทีอาจเป็นด้วย
พฤติการณ์เช่นนั้น จึงทำให้การแต่งตั้งผู้สืบตำแหน่งพระมหา
อุปราชล่าช้าไปเป็นเวลาประมาณ ๕ ปี

- (๑๕๒) ตอนนั้น วิไลยวาทะ บิดเบือน ประวัติศาสตร์ไป เพื่อประโยชน์
ของตน
- (๑๕๓) ตันชอร์ (Tanjore) ในปัจจุบันนี้ อยู่ในอินเดียได้
- (๑๕๔) ตริชโนโปลี (Trichinopoly) ในปัจจุบันอยู่ในอินเดียได้
- (๑๕๕) เมืองท่าทางทะเลใน Ramnad Tahsil ในเขตตำบลมฤธา เมือง
มัทราส
- (๑๕๖) ไมซอร์ (Mysore) ในปัจจุบันอยู่ในอินเดียได้
- (๑๕๗) ข้าพเจ้าเอนเอียงไปเชื่อว่า นี่คือ จัง ชีลอน (Junk Ceylon)
ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าไม่อาจให้เหตุผลในส่วนคำมุต (Mutu) ได้
ก็ตาม จัง ชีลอนเป็นดินแดนของประเทศสยามในเวลานั้นมาจน
ถึงในเวลาปัจจุบันนี้ และอยู่ในปกครองของเจ้าเมืองหรือราชา
ตอนนั้นวิไลยวาทะพยายามทำให้ชาวไทยรู้สึกได้ว่า บรรดาเมือง

และเมืองท่าของอินเดียได้ทั้งหมด ทำการค้าขายกับ จัง ชีลอน
ได้ด้วยพระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินลังกา และว่า
ถ้าพระองค์ทรงปรารณากัดกันแล้ว พระองค์ก็ทรงสามารถกัดกัน
มิให้ชาวไทยได้ค้าขายกับบรรดาเมืองและเมืองท่าของอินเดียได้
เหล่านี้ได้ เห็นได้ชัดว่าชาวไทยถูกทำให้เลื่อมใสไปตามความ
ต้องการของวิระภาเคทะระ

(๑๕๘) วันพฤหัสบดี ที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)

(๑๕๙) นี่คือนัยอย่างของความผันอันสมจริง(ในความผัน) วิระภาเคทะระ
ออกเดินทางไปกับช้าง ๔ จำพวกด้วยกัน คือ ๑. โขลงช้างที่ม
จุดตลอดทั่วตัวนั้น หมายถึงคณะผู้ติดตามชาวไทยที่คอยรับใช้
บรรดาพระสงฆ์ ๒. ช้าง ๑๖ ตัวซึ่งมีสีขาวเป็นบางส่วน
หมายถึงพระสงฆ์ผู้ใหญ่ ๓. ช้างเผือกตัวหนึ่ง หมายถึง
พระอุปาลเถระผู้ประเสริฐ และ ๔. บรรดาช้างงามแต่แข่งชา
ยอ่อนตัวอ่อน ๆ หมายถึงบรรดาสามเณรผู้เยาว์ซึ่งอยู่ในคณะ
ของภิกษุสงฆ์ ซึ่งจากประเทศสยามมาลังกาด้วย พันโรงนวด
ข้าว บางทีอาจหมายถึงสถานที่ซึ่งคณะทูตได้พำนักตามทางจาก
ตรินโคมาลถึงเมืองแคนดี้ ความจริงอาจเป็นโรงนวดข้าว
ในการท่องเที่ยวไป บรรดาข้าราชการคงมาหยุดพักในยังข้าว
และอาจเป็นในโรงนวดข้าวหรือ Kamata นายเดวบันทักไว้ว่า
เขาหยุดพักใน atuva หรือยังข้าวที่ล้อมรอบด้วยทุ่งนาใน
บริเวณ Teldeniya อย่างไร เรื่อง An Account of the
Interior of Ceylon ของเดว หน้า ๓๗๒, ประติการะ โมโหฏฐาละ

เป็นข้าราชการชั้นเหนือกว่า ดำรงมาวิธะภาเคะระทำงานในหน้าที่
 มุหันทิระมะแห่งฝ่ายปะติการะ ส่วนมุหันทิระมะซึ่งอายุน้อย
 กว่าเขา บางทีอาจเป็นน้องชายของเขา เมื่อวิธะภาเคะระและ
 คณะสงฆ์มาตั้งในเมืองตริณโคมาลี และเดินทางตรงไปยังเมือง
 แคนตี คณะผู้มีบรรดาศักดิ์ชาวลังกาได้มาพบคณะทูตยังโคทะ
 ไปพะ สถานที่ซึ่งเขาได้หยุดพักเป็นครั้งสุดท้ายก่อนที่จะมาถึง
 เมืองแคนตี ผู้มีบรรดาศักดิ์ชาวลังกาคือ ๑. ทุมบะระ ทิสาวะ
 แห่ง Matale ๒. Angammana Mohottāla หัวหน้าเลขาณการ
 ๓. Mōladandē, Ratē Rala แห่ง ยะภูนิระวะ ๔. Allēpola
 Kahaṇḍava Mohottāla ปะติการะ โมโหฏฐาละ ๕. วิธะภาเค
 ะระผู้น้อง มุหันทิระมะ แห่งฝ่ายปะติการะ สำหรับข้าราชการ
 ๒ คน ทักกล่าวข้างต้นว่าไปรับวิธะภาเคะระและคณะที่โคทะ ไปพะ
 ด้วยนั้น คงกล่าวลอยๆ ตามมรรยาทเท่านั้น คงจะจำกันได้ว่า
 ตัววิธะภาเคะระเองเป็นมุหันทิระมะแห่งฝ่ายปะติการะ ส่วน
 เรื่องราวละเอียด เรื่องการต้อนรับแต่บรรดาสงฆ์สยามที่โคทะ
 ไปพะ ดูหนังสือ Journal of the Royal Asiatic Society (สาขาลังกา)
 เล่ม ๓๘ ปี ๑๙๐๓-๑๙๐๕ หน้า ๓๗-๓๘ คำภาษาลิงหล
 “Mata Bāla Muhundiramāt” มีอยู่ในจดหมายเหตุนี้
 แสดงว่าวิธะภาเคะระผู้น้องเป็นน้องชายของท่านราชทูตวิธะภา
 เคะระ มีแก่นียที่น่าสังเกตอื่น ๆ ของความฝันอีก ๒ ข้อ ซึ่ง
 ไม่สำคัญอะไร คือ ๑. เวลาที่เกิดความฝัน และ ๒. ที่ว่า
 ปลิงกัดที่หน้าแข้งของวิธะภาเคะระ เวลาที่ฝันเป็นยามสุดท้าย

ของคันทวนจะรุ่งอรุณ ตามการทำนายความฝันที่ถือมาเป็น
ประเพณีนั้น ความฝันซึ่งเกิดขึ้นในเวลาเช้า จะพิสูจน์ได้ว่าเป็น
ความจริงดังคำทำนายภายในเวลา ๕ หรือ ๓๐ วัน ส่วนฝันว่า
ปลิงกัดในส้นเท้าส่วนหนึ่งของร่างกายนั้น ตามคำทำนายที่
ทายกันมาเป็นประเพณีว่า แสดงให้เห็นว่าจะมีความมั่งคั่ง จะ
ได้บุตรชาย และได้รับความสำเร็จในหน้าที่การงานซึ่งจะนำชื่อ
เสียงมาสู่บุคคลซึ่งได้เห็นความฝันนั้น สำหรับคำทำนายข้างบนนี้
โปรดดูเรื่อง Svapnamālaya ของ Hisvāllē Pandita พิมพ์โดย
C.C. Appuhāmi, พิมพ์ที่โคลัมโบ, ปี ๑๙๙๙ บทที่ ๒๒ และ
๓๗ ความแม่นยำของความฝันตามคำทำนายของเหตุการณ์ที่
มาถึง อาจเห็นได้ในเหตุการณ์ต่อไป

- (๑๖๐) วันศุกร์ ที่ ๑๕ ธันวาคม ค.ศ. ๑๗๕๒ (พ.ศ. ๒๒๙๕)
(๑๖๑) แปลตามตัวอักษรว่า ทะเลสาบของพระเจ้าแผ่นดิน อาจเป็น
ห้วงเหมือนทะเลสาบอยู่ในแม่น้ำ ถึงแม้ว่าจะกล่าวว่ายอยู่ใน
ทะเล ก็ปรากฏว่ายยังอยู่ในดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ
(๑๖๒) วันอาทิตย์ ที่ ๒๓ มกราคม ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๖)
(๑๖๓) ชื่อของเอกอัครราชทูต^๓ คนแรกที่ทำให้ไว้ในจดหมายของเสนาบดี
ลงวันที่ ๒๕ ตุลาคม ค.ศ. ๑๗๕๕ (พ.ศ. ๒๒๙๘) ปรากฏว่า
แตกต่างไปจากชื่อที่ให้ไว้ในต้นเล็กน้อย ในการคัดลอกก็ได้
ลอกผิดอย่างเห็นชัด ๆ ในเอกสารฉบับหนึ่งหรือทั้งสองฉบับ ดู
หนังสือ J.R.A.S. (สาขาลังกา) เล่ม ๓๖ หน้า ๘๘

(๑๖๔) สถานที่^{นี้} ไม่อาจทราบได้แน่ว่าเป็นแห่งเดียวกับที่ใด ในแผนที่ฯ แสดงลำแม่น้ำ (เจ้าพระยา) ทางตะวันตกของเกาะที่ระบุชื่ออัมสเตอร์ดัม^{นี้} มีหมู่บ้านหมู่บ้านหนึ่ง ในภาษาไทยเรียกหมู่บ้านว่า บาง ชื่อ บางกระบือ (Banquebeux) ในภาษาสิงหลเสียง พ (P!) อาจใช้แทนเสียง บ (B!) ได้ อาจเป็นไปได้ว่า สถานที่^{นี้}เองที่ถูกอ้างถึงในชื่อ “ปากน้ำเขียว” ถ้าหากข้อสันนิษฐาน^{นี้}ถูกต้อง ก็ดูเหมือนว่าเรือได้มาตามเส้นทาง ๆ ที่ตะวันตกของของเกาะอัมสเตอร์ดัม

(๑๖๕) วันพุธ ที่ ๒๕ มกราคม ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๖)

(๑๖๖) “จากรายละเอียดที่ให้ไว้ในหนังสือ Linschoten's Reys Gheschrift บทที่ ๒๓ ปรากฏว่า Buncasey หรือ Bancosea เป็นท่าเรืออยู่ในมุมตะวันตกเฉียงเหนือของอ่าวดิน ๆ ของกรุงเทพฯ มันทันไม่ปรากฏชื่ออยู่ในแผนที่สมัยใหม่” จากหนังสือของ ฟลอริส หน้า ๔๓, เซิงอรรถ จดหมายเหตุของวิจิตรภาคะระยัณยัตติ^{นี้}ของ Buncasey ไว้เป็นแห่งเดียวกันกับบางกระด้อย ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งทะเลทางตะวันตกของปากแม่น้ำท่าจีน ดูฟลอริส, แผนที่อธิบายเส้นทางของการเดินทาง ส่วนแม่น้ำท่าจีน ดูแผนที่แผ่นที่ ๒

(๑๖๗) สถานที่^{นี้} ไม่อาจทราบได้แน่ว่าเป็นแห่งเดียวกับที่ใด

(๑๖๘) Pula Pisan เป็นเกาะ ๆ หนึ่ง ตั้งอยู่ทางเหนือของ Pulo Aor และไปทางใต้ของ Pulo Timoan

- (๑๖๘) ปาเล็มบังในปัจจุบันนี้ เป็นเมืองใหญ่ที่สุดในเกาะสุมาตรา อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะ
- (๑๖๙) เป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันนี้ว่า ปูลู ปันยัง (Pulau Panjang) เป็นเกาะ ๑ แห่ง อยู่ทางเข้าอ่าวบันตัม (Bantam)
- (๑๗๐) เกาะลูซิปะระ (Lucipara) ในปัจจุบัน เป็นเกาะเล็ก ๆ อยู่ทางใต้ของเกาะบันคา (Banka) อยู่ในช่องแคบบันคา ตูพลอร์ส, แผนที่เส้นทางของการเดินทาง
- (๑๗๑) วันพฤหัสบดี ที่ ๘ มีนาคม ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๖)
- (๑๗๒) ฝ่าราคาแพงผืนหนึ่ง
- (๑๗๓) วันอาทิตย์ ที่ ๒๕ มีนาคม ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๖)
- (๑๗๔) ในภาษาฮอลันดาว่า Oost Kapelle
- (๑๗๕) วันจันทร์ ที่ ๓๔ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๖) ดอกเตอร์ K.W. Gunewardene บอกข้าพเจ้าว่า บันทึกของฮอลันดา หมายเลข ๑๓๕ (เก็บไว้ยังที่เก็บเอกสารของรัฐบาล) ว่าเรือมาถึงเมืองดริโกณามเล ในวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๖)

หมายเหตุเรื่องแผนที่

แผนที่ฉบับแรกแสดงทางเดินของแม่น้ำเจ้าพระยา ใน ค.ศ. ๑๖๘๘ (พ.ศ. ๒๒๓๑) ใช้เป็นรากฐานแก่แผนที่แผ่นใหญ่กว่าที่นายลา แมร์ (La Mare) วิศวกร เขียนเพื่อถวายพระเจ้า

แผ่นดินฝรั่งเศส และ ลา ลูแบร์ ได้พิมพ์ไว้ในหนังสือของเขา
เรื่อง “อาณาจักรสยาม” (Du Royaume de Siam) ในปี
ค.ศ. ๑๖๘๓ (พ.ศ. ๒๒๓๔) แผนที่แผนที่ ๒ แสดงลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยา เป็นแผนที่สมัยใหม่ แผนที่ทั้งสองแผ่นถูกถ่ายแบบ
มาลงหนังสือ จากหนังสือ “สยามโบราณ” (Le Siam
Ancien) โดย ดูเชียน ฟร็อนโร ตอน ๑ เป็นหนังสืออธิบาย
ของพิพิธภัณฑท์ กีมัต เล่ม ๒๗ ทั้งนี้ด้วยการเมตตาอนุญาต
ของท่านผู้อำนวยการพิพิธภัณฑท์ กีมัต, ปารีส.

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดไชยชุมพลชนะสงคราม
จังหวัดกาญจนบุรี

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์

๑๑๗—๑๑๘/๒ หน้าวัดราชบพิธ ถนนเพื่องนคร พระนคร โทร. ๒๕๗๓๒

นายประยูร พิศนาคะ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๘

